

Irodalmi tükör / szépirodalom

Győri László: A törpe sóhaja,	3
A látvány, A titkok természete	4
Soós József: Valami ének messziről..., Baglyokkal huhogó éjen..., Göcseji Orfeusz	5
Horváth Péter: Bogárvérrel – forgácsok egy fakeresztről	6
Kerék Imre: Betyárdal, Időtlen szeretők, Régi táncdal	10
Németh István Péter: Tankák a Nipponi irkából	11
Sarusi Mihály: Hiábaháza (Regényrészlet)	12
Ayhan Gökhan: Január, Gyalogkirályné, gyaloglovag, Villányi cabernet	17
Major-Zala Lajos: Requiem d'amour	18
Gaál Zsuzsa: Jászberényiné, a végzet asszonya	20
Lángi Péter: SZE(re)PLÓINK... (II.)	24
Bence Lajos: Délvidéki csupa-kín-rímes játék	26
Fejezetek csókaságaink történetéből	
- Göntér Endrének hatvan felé, hazafelé	28

Tanulmány - kritika

Turbuly Éva: A kultúra szolgálatában/A művelődés szolgálatában	30
Gülch Csaba: Igék a testből	40
G. Komoróczy Emőke: „A sors különös kegye, hogy közénk tartozhattam”	
Győri László pályájáról és műveiről	45
Büky László: Salamon Konrád: Ez volt a magyar XX. század	52
Ferencz e. Győző: Történelmi mozgókép - írásban	
Drozdy Győző emlékiratai	54
Gyutai Csaba: Továbbépülő székely mitológia	
- reflexiók Cseh Gábor: Székelyvilág című könyve kapcsán	57
Szigethy István: Az élő kapcsolat	58

Képzőművészet / Színház

Kabdebó Tamás: Rákóczi Írországbán	67
Murádin Jenő: Köztéri monumnetumok sorsa Erdélyben (1914-től napjainkig)	74
Salamon Nándor: Tájminiatúráktól a poncihter csendéletekig	
Fejér Zoltán festészete	79
Robert Inhof: A perem transzgressziója	
Zdenko Huzjan kiállítása a lendvai Vár-Galériában	84
Nagy Miklós Kund: Nem tékozlóként érkezett haza	
- Benyomások Nemes László marosvásárhelyi kiállításáról	88
Péntek Imre: Európai párbeszéd – 13 művész tárlata	
a zalaegerszegi városi hangverseny -és kiállítóteremben	90

Hír-tükör

Hír-tükör	94
Szerzőinkről	96

IMPRESSZUM

Alapító főszerkesztő: Pék Pál

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök: Balogh László-Nagykanizsa

Cséby Géza - Keszthely, Hévíz
 Gyutai Csaba - Zalaegerszeg
 Kiss Gábor - Zalaegerszeg
 Nógrádi László -Lenti
 Papp Ferenc - Nagykanizsa

SZERKESZTŐSÉG

Péntek Imre - főszerkesztő
 Szemes Péter - főszerkesztő-helyettes
 Bence Lajos (Lendva) - főmunkatárs
 Kabdebó Tamás (Newcastle, Írország) - főmunkatárs

ROVATVEZETŐK

Tóth Imre - vers
 Péntek Imre - próza
 Szemes Péter - tanulmány, kritika
 Marton Zoltán - képzőművészet
 Király László - zene
 Ferencz e. Győző - helytörténet

Készült Zala megye,
 Zalaegerszeg, Nagykanizsa,
 Lenti, Hévíz önkormányzatának,
 a Nemzeti Kulturális Alapprogram és
 a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
 támogatásával.

Szerkesztőségi cím:

Pannon Tükör Szerkesztősége, 8900
 Zalaegerszeg, Landorhegyi út 21.
 E-mail: pannontukor@goncziamk.hu
 Telefon: 92/598-070

Kiadja a Pannon Írók Társasága

Kiadóvezető: Péntek Imre elnök
 Előfizethető csekken vagy számlázással,
 mely a szerkesztőség címén igényelhető.
 Számlaszám:

Zalavölgye Takarékszövetkezet,
 Zalaegerszeg 75500258-10809415

Az egyes számok ára: 600 Ft.

Előfizetési díj egy évre: 1200 Ft.

A nem kért kéziratokat lehetőség szerint
 gondozzuk, felbélyegzett válaszborték
 esetén megválaszoljuk.

ISSN 1219-6886

Előkészítés:

Náspáng Grafika

hmz@t-online.hu

Nyomdai munkák:

Gura Nyomda Bt.,

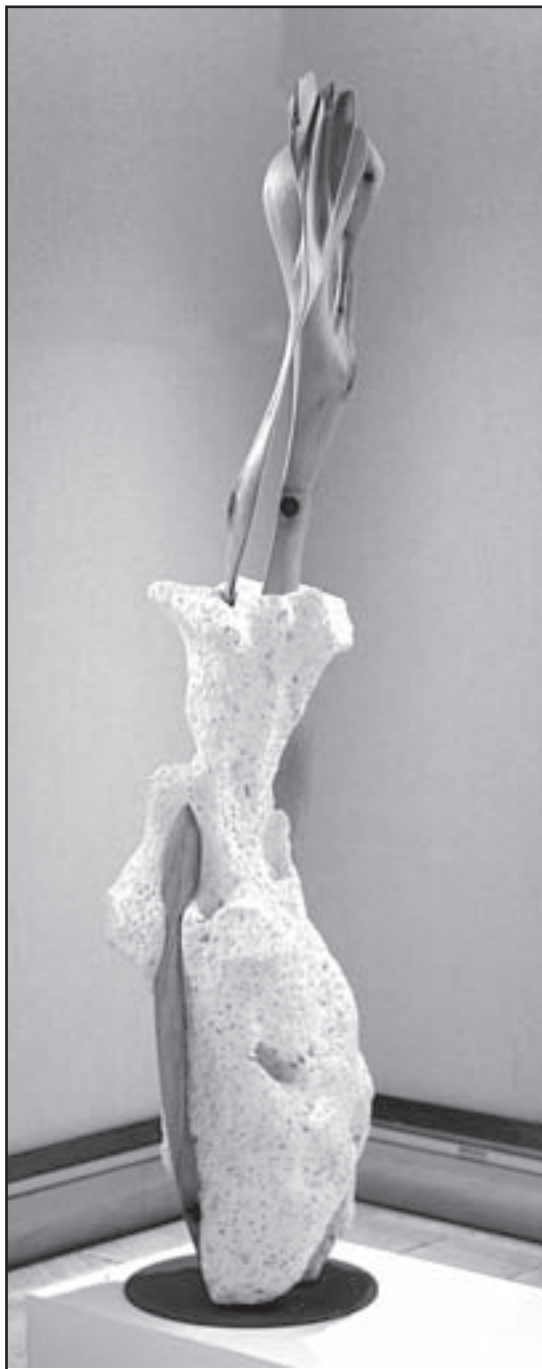
Zalaegerszeg, Hock J. u. 92/B

E-mail: guranyomda@t-online.hu

További támogatóink:

NB FORSZ
 Szolgáltató és Tanácsadó Kft
 Könyvvezetés - Könyvvizsgálat
 Tel: 92-510005, Fax - 92-510006

Bruno Capelletti:
Cím nélkül

Győri László

A törpe sóhaja

Volnék bár nagyobb,
de hát nem vagyok!
Nagyobb, mint ahogy
nőnöm adatott!

Anyám untalan
mondta: – Kisfiam,
egyél, igyekezz,
fogyjon a leves!

Igyekeztem is,
jött a tejbegríz,
tányéromra tolt
répát, karfiolt.

Minden elfogyott,
de milyen konok,
rideg is a lét!
Nőttem kicsikét:

egy centi meg egy,
így megyegetett,
pedig csaltam is.
mi volna, ha kis

ármánnyal ugyan
mércevonalam
néhány centivel
többre menne fel?

A pipiskedés
nem nagy bűntevés.
Lábujjhegyre áll
minden ideál.

Majd ha nagy leszek,
én is nagy leszek?
– kérdezgettem őt.
– Hogyne, persze, sőt!

Nem tudtam, miért
szomorú, sötét
anyám fekete,
bús tekintete.

Nálam is nagyobb
könnyet hullatott:
– Az én kisfiam,
édes kisfiam,

az én kicsikém,
jaj, hogy illetén
irinyó-pirinyó
kicsi mogyoró!

Főmtől talpamig
érek, mint akik
talptól búbjukig
érnek holtukig.

Óriás vagyok!

Szeretnek a nők,
a szép hajvetők,
amerre megyek,
rám tekintenek,

csalóka, hazug,
férges mosolyuk
nekem gyönyörű,
lélekgyökerű.

Mit láttok, nagyok?
Ezt-azt, úgy ahogy,
az egész helyett
csupa részletet:

csörrenő rezet,
mell amint rezeget –
én a megrakott
tűzbe olvadok.

Volnék bár nagyobb?
Most már így a jobb:
élek és halok
úgy, ahogy vagyok.

A látvány

Nem nézem az örök szennyet
itt lenn,
mert nem tudom, hová menjek
innen.

Mocsokra, szennyre tekintek
a járdán,
de nem tudom, hogy kit illet
a látvány.

Óvatosan botorkálok,
olyképp,
mintha fehér, kopogó bot
volnék.

A kisgyermek, ha először
mondja,
amitől rég visszahőkölt
volna,

a csúnya szót, az illetlent,
akkor
a felnőttre néz ijedten,
mit szól.

Jobban tenné, ha nem szólna
semmit,
szájából a szavak mocska
ömlik.

Hazám nyúzott erkölcsére
látok,
a varjú rá mint dögterre
károg.

Úgy csipkedi, mintha bűzhödt
volna,
halott elé mintha tükröt
tolna:

nézd meg, ki vagy, mocsok és szenny
domboldala,
bűz emészt, a tűz emészt meg
idestova.

Szenny van szóban, szenny van járdán,
szívben.
Ó, szabadság, hol az ábránd
innen?

A titkok természete

Amit gondolok, magamban
őrli meg a kő –
az a lángliszt gyúrhatatlan,
ki nem süthető.

Amit gondolok, kimérem
konyhamérlegen,
tiétek a süteményem,
én az égettjét eszem.

Amit gondolok, magamban
nyílik ajtaja,
se élő, se halhatatlan
nem jár bent soha.

Amit gondolok, kitárom
sarkig, csikorog,
egymás sarka taposással
jönnek-mennek rajta által
avatatlanok.

Soós József

Valami ének messziről...

(Pék Pálnak)

Mert ideje van a szónak
és ideje a jajnak.
Tükre az egeknek –
homálylik az ablak.

Elúszik a múlt ködén
életednek háza.
Valami ének messziről...
ragad a romlásba.

Ragad a romlásba –
csak könnyre és gyászra.
Csak könnyre és gyászra –
örök árvaságra.

Mert ideje van a szónak
és ideje a jajnak.
Tükre az egeknek –
homálylik az ablak.

Baglyokkal huhogó éjen...

Baglyokkal huhogó éjen
ezüst üstökös-csóva a
Tejút:
örvény-sörényű ménes,
homlokán ékes
csillag a Nap.

Karamazov korban élünk! –
sírva hajt térdet sztarc Zoszima.

Próféta szép feje
kushad arany tálban.
Még mindig a pusztában
böjtöl az igaz.

Csak a vér tüntet
piros keresztfán.

Fekete varjak
ülnek rajt némán.

Isten és Ember kiált
felemelt karral
kegyelemért.

Göcseji Orfeusz

(Buda Ferencnek)

Fákra maréknyi toll havaz, dől,
sodorja sziszegő szellő.
Messze fenn magányos galamb iszkol.

Vert fal hasad.
Füst száll, fehér.
Pattog a tűzben
a bükkfagyökér.

Borzas zsúptető földig ereszkedik.
Vén iga reccsen. Korhadt kerék törik.
Csorba kútkáván rozsdás vaslánc vacog.

Itt vagyok átkozott gyötrellemmel,
– konok hal, kit kidobott a tenger –,
hűséges göcseji Orfeuszod!

Horváth Péter

Bogárvérrel – forgácsok egy fakeresztről –

Simonyi Imre emlékének

Még ki se hirdették a gyászt, a hadak máris szerveződni kezdtek. Frigyes császár az országra támadt, szerződés szerint övé kellett legyen a szent korona. A fattyú is sereget gyűjtött, Beatrix is. A nápolyi nő méltán gondolhatta, hogy elég uralkodói tapasztalatot szerzett Mátyás mellett. Külhoni szokásjog szerint is lehetségesnek látszott, hogy elhált férje trónját megörökölje. Erős kézzel folytathatta volna, amit Mátyás elkezdett. Bizonyos kegyvesztett urak éppen ettől tartva a lengyel Ulászlóért üzentek. Nyámnyila alak ez az Ulászló, de az apja, az öreg Jagelló Kázmér, erős, akaratos, keményfejú lengyel. Mondják, ő parancsolta a fiát Magyarországra. Az ő közbenjárására támogatták Ulászlót a sziléziai és a morva rendek. Mátyás hadvezérei közül is Ulászlót pártolták némelyek. Mivel a zsold késett, a hadirend felbomlott, a híres fekete sereg kisebb csapatokra szakadt, melyik ide, melyik oda állt, útközben egyként rabolva, fosztogatva.

Nálunk is nagy volt a sürgés-forgás. Mi lesz Selmeccel? Kit pártoljunk a nagy tülekedésben? Követek, futárok járták a vidéket, dédelgetett postagalambjaim jó szolgálatot tettek most az apátúrnak, ki szintén sokfelé puhatolódzott, noha fennen hirdette, hogy a domonkos rendnek nem dolga világi ügyekben véleményt mondani. Maga Thurzó úr kétszer is járt nálunk, a kolostorban. Éjszaka érkezett, inkognitó, harmadmagával. Én láttam el a lovaikat. Fertály óránál többet nem időztek, nyargaltak tovább, Krakónak. Sajnáltam szegény lovakat. Ha így lesznek hajszolva, másnapra kidőlnek.

Az apátúr hajnalig égette a gyertyát. Reggel galambokat küldtem Besztercére, Pozsonyba, Esztergomba. Napokig vártuk őket vissza. Pontosabban nem őket, hanem a váltótársaikat. Mert hogy a galambok csak egy irányt ismernek. Postakocsin, kalitkába zárva kell messzire utaztatni őket, onnan aztán már maguk hazaszállnak. De a galambok nem jöttek. Az apátúr egyre komorabb arccal járta imádságos köreit a kerengőben, napjában háromszor is elsétált az istálló felé. Éppen ott volt, amikor nagy szárnycsattogással érkezett egy búbos. Három kört írt le a kolostor felett, azután leszállott, s megült az általam szerkesztett kijárón az istálló padlásablakában. Idegen galamb volt, addig sose láttam. Hagyta magát megfogni, s hogy megszabadítsam a gyűrűjétől. Három körömhegynyi papírszeletkét rejtett a gyűrű. Sietve átadtam az apátúrnak. Mohón emelte közel a szeméhez, az utóbbi időben gyengén látott.

– Nem a miénk – mondta. – Nem nekünk szól.

– Sose láttam eddig – bólintottam. – Mármint a galambot – tettem hozzá, magyarázatképpen. – Tudod, apáturam, megesik, hogy a legjobb madarak is elfáradnak a sok repülésben. Nem tudni, miért, de ilyenkor oda ereszkednek alá egy kis pihenésre, ahol testvéreikre lelnek. Így kerülhetett ide most, mihozzánk a búbos. De hogy honnan és hogy hová tartott...

Az apátúr már nem volt a kertben. Mint később megtudtam, a másoló cellába sietett, Johannes testvérhez, hogy a szemlencsáját tőle kölcsön vegye. Együtt bogarászták át az elfogott üzenetet, de mukkot se értettek belőle. Csupán három betű állt az aprócska levél elején, amint a végén más kettő. Köztük számok, vesszők és csillagok, érthetetlen rendben. Mindezt maga Johannes mesélte el, másnap, amikor a cellájában meglátogattam. Meg is mutatta nekem a levél másolatát.

P.A.L. II. 7 ** 1-1,2,3,4,5,6 * 7-2,9,10,11 * 26-1,2,3,4,5,6,7,8,9,10 * 9-10,11,12,13,14 * 29-7,8,9,10,11 * 35-1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11 * 32-9,11 * 5-78 * 14-2,3,4 * 15-22,23,24,25,26 * BX

Ekkor kaptam életem első sugallatát.

Forróság öntött el, remegve verejtékeztem.

– Mi van, Nyúlászaj? – mordult rám Johannes.

– Bocsáss meg! Valami eszembe jutott. A Szent... a Szentírás...! – dadogtam.

Elsötétült a tekintete.

– Az én lelkem gondozásával teneked ne legyen dolgod!
 – Nem arra gondoltam!
 – A te lelked nem számít! – legyintett. – Ilyen ferde képpel így se, úgy se engednek a mennybe. Nem tudtam levenni szememet a papírszeletről.
 – Nyisd fel a Bibliát! Pál apostol második levele... Az első, amit korinthoszbélieknek... hogyan is kezdődik?
 – Mi van?! – förmedt rám. – Mit dadogsz?!
 – Könyörögve kérek, hadd lapozzam fel!
 – Nem tudom, miért nem öltelek meg, amikor először találkoztunk. – Kedvszegetten felállt a lócáról, a parányi ablak elé lépett. Odakint ragyogott a délutáni napfény. A csöndes meditáció ideje volt ez. A barátok ilyenkor mind visszavonulnak, hogy cellájuk hűvösében imádkozzanak – vagy titokban aludjanak egyet. Meztelen talppal, nesztelen surrantam végig a folyosón, ha meditációra hivatott. Senki nem vett észre. – Ott van a Szentírás, a dikóm fejénél – morogta Johannes. – Ne hidd, hogy az ima megvált a vétkeid alól. Minden bűn egyforma, a végső mérlegelésnél. Gyerünk már, mi lesz? Mit piszmogsz? Hiszen kívülről tudod az egészet!
 Alig tudtam fellapozni a kérdéses oldalt, a kezem annyira remegett.
 – Ez az! Itt van! Pál apostol első levele a korinthoszbéliekhez. Lássuk, hogy kezdődik! Első bekezdés, első mondat. „Amik felől pedig írtatok nekem...” Aztán a hetedik passzus második szava... - vezettem az ujjam tovább a Biblia sorain -, „szeretném”... és kilenc, tíz, tizenegy... „én magam is”. – Egészen belezsibbadtam. „Úgy ítélem azért, hogy... - olvastam immár, szinte folyamatosan -, a jelenvaló szükség miatt... jobb házasságban élni, mint égni... mert az idő rövidre van szabva.”
 – Mit hadoválsz? – fordult felém Johannes.
 – „Ezt pedig a ti hasznotokra mondom, nem hogy tört vessek nektek” - olvastam tovább a számok által kijelölt szöveget. – „A házasság... egyenlő akarattal... meg van szentelve. Békeségre hívott minket az Isten.” Végül pedig: BX. Ez nem lehet más, mint Beatrix királyné nevének rövidítése! – jelentettem büszkén, szinte megdicsőülve.
 Kitépte kezemből a cetlit, kirohant a cellából.
 Fél óra múltán az apátúr magához rendelt.
 – Johannes testvér szerint éppen a celláját takarítottad, amikor sugallatot kapott, és előtted a galamb üzenetét fennhangon megfejtette – mondta az apátúr. – Hallottad, mit mondott?
 – Igen – bólintottam. – Bocsáss meg, kérek.
 – Miért kéred a bocsánatomat?
 Hallgattam, lesunyit fejjel.
 – Halljuk!
 Felemeltem a tekintetemet. Johannes rettegve nézett rám. Elnyílt vértelen ajka:
 – Hazudni fog!
 Az apátúr szóra se méltatta. Engem vizslatott fekete bogár-szemének szúrós tekintetével.
 – Tehát?
 – Johannes testvér nem tehet róla – hadartam. – Nem lett volna szabad megzavarnom őt elmélkedés közben, de elpiszmogtam az időt a samaraimmal, s mivel megígértem neki, hogy a celláját kitakarítom...
 – Elég! – intett az apátúr. – Ez nem érdekel! Azt mondd, mit hallottál? De lassan beszélj, hogy minden szavadat értsem!
 Elismételtem a megfejtett, titkos üzenetet.
 – Ezt már hallottam! – bólintott. – De azt persze, nem tudod, miként olvasta ki a szent mondatokból éppen ezt?
 Lopva Johannesra néztem. Összetörtén állt ott, és valahogy hirtelen megöregedve. Amúgy sem volt már fiatalember. Negyvenéves múltott, mikor megismertem. Most ötven lehet. Az apátúr már a hatvanát is elhagyta egy éve, Johannes mégis idősebbnek tetszett, ahogy ott állt, a falnál, fehéren, magába roskadva. Mintha még a taknya is folyna, de nem vette észre. Megsajnáltam.
 – De tudom, apátúr! – bólintottam. – Őszintén feltárom előtted bűnös lelkemet. Bár megtiltottad, hogy Johannes testvér a tudás örömét megossza velem, ő a végtelen jószágát megfékezni sose volna képes. Évek óta tűri, hogy tudományának lehalló morzsáit csuhája széléről felcsipegessem. Így történhetett, hogy a levél számainak titkát... együtt fejtettük meg.
 – Igaz ez? – fordult az apátúr Johanneshoz.
 – Nem igaz! – tiltakozott Johannes. – Hazudik a sánta!
 – Nem hazudok – mondtam –, bár az igaz, hogy a kevélység bűnébe tévedtem. Az én szerepem valóban csekélyebb ebben a dologban. Csak annyi, hogy ott voltam, ahol nem lett volna szabad, mégis lennem kellett. De azt

igenis hallottam, amint Johannes testvér a számokat sorolja, s a hozzájuk tartozó szavakat kiejti. Meg is magyarázta a rejtjel kulcsát nekem.

– Csakugyan? – csattant az apátúr hangja. – Akkor miképp lehet, hogy éppen erre a kulcsra nem emlékszik? Mert nem emlékszel, ugye? – mordult Johannesra.

– Nem, apáturam - suttogta az, végképp összetörve.

– Márpedig a nélkül a levél nem ér egy fabatkát sem! – Az apátúr dühöngött. – Ha nem nyer bizonyoságot, hogy a számok rendje valóban azokat a szókat jelöli, amelyeket megfejtésül kínáltak itt nekem, akkor joggal hihetem, hogy olyasmibe akartok belesodorni, ami a vesztemet okozza! És nem csak az enyémet! – Soha nem láttam még ennyire feldúltnak. – Az egész kolostor elveszhet! Ez itt nem tréfa! – üvöltött. – A város, sőt, az ország sorsa múlhat ezen az üzeneten!

– Tudom – bólintottam alázatosan.

– Eh! – toporzékkolt. – Mit tudhat erről egy söprögető szolga!

Már engem rázott a hideg izgalom.

– Kérlek, ne ítélj igaztalanul. – Johannes úgy bámult rám, enyhén elnyíló, fogatlan szájjal, mintha még sose látott volna. Végre megértette, hogy nem elárulni, de védeni próbálok. – Johannes atya a testvéröccseként szeret engem, én is úgy tisztelem őt, mintha bátyám lenne.

– Nagyon szép! – dühöngött a perjel. – Gratulálok mind a kettőtöknek! De azt mondd meg nekem te, nyúlszájú fattyú – fordult hozzám –, miként lehet, hogy a „testvérbátyád” nem tudja felidézni, milyen összefüggésben állnak a számok egymással?

– Talán elfeledte.

– Úgy? Reggel még tudta, de délutánra elfelejtette?

– Idősödő emberrel olykor megesik ez.

– És, persze a rejtjel kulcsára te se emlékszel?!

– De igen. Én igen. Hiszen behatóan elmagyarázta nekem.

– Valóban – nézett rám az apátúr, gúnyosan. – Hm – mondta később. – Azt hiszem, tévedtem veled kapcsolatban. Veszélyesebb vagy, mint amilyennek ítételek.

– Nem vagyok veszélyes, csak hű – válaszoltam.

– Akkor mire vársz? Halljam azt a magyarázatot, te... Savonarola.

Nem tetszett, hogy a nemrég megégetett papot említi velem kapcsolatban. Sietve hadartam:

– A nagy P, az A és az L Pál apostol nevét jelölik. A betűk után álló római kettes Szent Pál második üzenetére utal, arra a levélre, amelyet először intézett a Korinthosbeliekhez. A titkos üzenet e levél első hat szavával kezdődik, miként azt a számok kijelölik. Azután jön a hetedik bekezdés második, kilencedik, tizedik és tizenegyedik szava, a leírt számjegyek szerint. Ezeket csillag választja el a következő jeltől, amely a huszonhatodik bekezdés első szavával indul, és...

Az apátúr leintett. Fellapozta a Szentírást, percekig böngészte.

– Menj ki – mondta végül Johannesnak.

Az sápadtan távozott.

– Ezek szerint – szólt az apátúr, amint kettesben maradtunk –, a levél titkát te fejtetted meg.

– Nem, atyám. Úgy volt, ahogyan elmondtam.

– Mégiscsak bolond vagy! – nézett rám tűnődve. – Nem egy roskatag, vén kelekótyához kell hűségessé lenned.

– Nem is hozzá vagyok én hű – feleltem erre –, hanem tehozzád, apátúr, valamint Krisztushoz meg a Jóistenhez.

A titkos levél igazat írt. Ulászló és Beatrix kiegyezett, hogy a magyar koronát együtt szerezzék meg. Bakócz Tamás adta össze őket a budai palota kápolnájában, szerény külsőségek között, majdhogynem titokban. A nagy sietségben a királyné nem vette észre, hogy Bakócz kérdésére – „Akarod-e az itt megjelent Nápolyi Beatrixet, Mátyás özvegyét, Isten kegyelméből hajdan Magyarország, Csehország és hűbéri tartományainak királynéját, nápolyi hercegnőt, stb, stb... feleségül venni?” - Ulászló nem az előírt regulával felelt.

Igent mondott, *akarom* helyett.

A házasság tehát nem volt érvényes.

Nem véletlenül suttogták országszerte, hogy mióta meghalt Mátyás, oda az igazság, mint egy népmesében.

A királyné azonban hiába várta friss urát hajnalban, az nem tette tiszteletét az ágyasházban, hogy a nászt elhálja. Miután belső szolgálai halálra válva jelentették neki, hogy Ulászló már az ámen után elhagyta a várat, a nápolyi nő magához rendelte Bakóczot. A jobbágyivadékból bíborossá lett nagyúr kissé lomposan s álmosan érkezett a nászra díszített ágyasházba.

– Hol a férjem?
 – Fájdalom, feleség, a királynak el kellett utaznia.
 – A nászéjszakáján?
 – Te is tudod, hogy bizonyos dolgok nem tűrnek halasztást.
 – Vigyázz magadra, bíboros! Ha megtudom, hogy szándékosan intézted így...
 – Én, királyném? – mosolyodott el a semmiből nagyúrrá tett Bakócz. – Kis pont vagyok én ahhoz, hogy felségek ügyében...

– Te bírtál rá, hogy minden pompa nélkül, jószíveddel titokban nyújtsam a kezemet ennek a Dobzse úrnak!
 – Csupán bátorkodtam felséged figyelmét felhívni néhány körülményre – felelte Bakócz olyan hangszíval, amelyről nem lehetett eldönteni, végtelenül alázatos és nyájas, avagy határtalanul gunyoros és szentelen –, mely körülmények szerint bölcsebb a házasságkötést kis ideig még nem nagydobra verni... Amíg Frigyes császár nem tud felségtek nászáról – magyarázta kenetteljesen –, okkal hiheti, hogy vannak még jogos reményei a koronát illetően, így nem támad minket fegyverrel derékba. Miksa harci kedvét is fékezi. Ezzel időt nyerünk, így friss uradnak módjában áll a határainkon belül a lázadókat leverni, és...

– Ha igaz, amit néhány hű emberem jelentett, Bakócz – sziszegte Beatrix –, és valóban titkos szerződés kötötték Ulászló és néhány rongyos bán közt, hogy házasságunkat megpróbáljátok majd a pápánál érvényteleníteni...

– Csak nem gondolod, királyném, hogy én, pap létemre, az oltár előtt...
 – Elbuzsz te is, ahogy mind elbuktak, akik megpróbálták ujjat húzni velem! – emelte fel hangját a királyné.
 – A pápa kedvel engem, mögöttem áll fél Itália, az országban is vannak híveim...

– Ismered a szívemet, királyné – hátrált Bakócz. – Tudod, hogy Mátyás halála után az elsők között biztosítottalak pártfogásomról.

– Engem te ne merészelj pártfogolni, jobbágy! Nekem te feltétlen hűséggel tartozol!
 – Hűséggel csak Istennek és a szentatyának, valamint az országnak tartozom. – Hideg tekintetét az asszony arcára emelte. – Ezen kívül pedig be kell vallanom: kaptam az önénél jobb ajánlatot is, madame.

Beatrix megsédült.

– Felségáruló beszéd!

– Inkább higgadtnak és igaznak mondanám. Nem én fenyegettelek téged azzal, hogy megnyitom váraimat Miksa hadai előtt, ha...

– Ezért lakolni fogsz! Hol van vérteseim parancsnoka?

– Nincsenek vérteseid, királyné.

– A fekete sereg...

– Fájdalom, de a sereg szétszéledt. Nem kapták meg a zsoldjukat.

– Tízezer aranyforintot küldtettem hozzájuk gyors futárral...

– Nem biztonságosak az ország útjai, hölgyem.

A nápolyi nő nehezen nyugodott bele, hogy a barbárok törbe csalták. Évekig hadakozott – ahogyan ő mondta – az ország javáért, de hatalmát nem tudta megszilárdítani Ulászló mellett, aki valóban megtámadta a házasságot, sőt, volt olyan arcátlan, hogy Beatrixet öregnek és meddőnek nevezte, mi több, háztűznéző követségeket küldözött Európa szerte. Beatrix belefogyott a kudarcba és a megaláztatásba. A szentév derekán távozott Budáról, jelentéktelen kísérettel. Hazatérvén a dicséletes uralomból, visszavonult Ischia szigetére, s lánykorának kedvelt narancsligetei közt halt meg, elfeledve. Nyugodjék békében.

Kerék Imre

Betyárdal

Ez a világ kitagad,
bújok benne, mint a vad.

Akárhova tévedek:
rejtő zugot nem lelek.

Lehetnék szelíd: karám
békés csöndje várna rám.

Így a bokor is kiad,
kopó hajtja nyomomat.

Reménykedem csak: talán
vérem ontja gyors halál,

s erdei vad eltemet,
égi madár megsirat...

Jó anyám keresheted,
nem leled föl a fiad.

Időtlen szeretők

Így látom őket mindig:
állnak a hóésésben
egymáshoz bújva némán,
arc arcon, kéz a kézben.

A hamuszürke égről
hópille hull hajukra:
Philemon és Baucis –
állnak egygyéfonódva.

Külön-külön már egyikük
sem mozdul soha többé.
Így látom őket most már
ezen túl, így mindörökké.

Régi táncdal

Szepesi Attilának

Supra agnó, szökj fel kabla,
szólít fűrge koboz hangja,
he, hea, hó.
Dudacsöcsű Dunci Sára
ugorj, hopsza, frissen járd ma,
he, hea, hó.

Szúzi jérce, Szende Borcsa,
lángod aki kész, hogy oltsa:
he, hea, hó,
föllebbentve sebbel-lobbal,
perdülj-fordulj kappanoddal,
he, hea, hó.

Talpas Marcsa, kanca módra
rázd a tomporod nyihogva,
he, hea, hó,
jut neked is büszke csődör,
orralika vágytól gőzöl,
he, hea, hó.

Sarki Panni, pohos férjed
bősz kurafira cseréljed,
he, hea, hó,
ha megcsalod, az ő kára,
köpjön bele a markába,
he, hea, hó.

Németh István Péter

Tankák a Nipponi irkából

Szélgyúrte kék
Égbolt a tavon
Akár irkám födele rég –

S vízesés fátyla amott:
Pergetett irka-lapok.

+

Tükörárnya
Belereszket a
Zsengécske nádsusogásba:

Dübögni hagyja szívét
A fahídnak az ívén.

+

Fülbevaló nincs szebb
Iker cseresznyéknél.

Hagyd nekem kincsed:
Vagdossa egy-kettőre
A vénség mohóbb csőre.

+

A szerelem
Órjás hűsevő virág,
Mintha játszna velem:
Hogy Szeret. Nem szeret. S
ím
Már tépkedi ujjaim.

+

A vihar óta
Fűbe horgad egy
Halovány bazsarózsa:
Szépsége súlyos – akárha
Bukott lányé – a sárba.

+

Palack zárta apám utolsó
Szüretét,
Üvegkoporsó:

Költők isznak borából
Most, János-áldás lángol.

+

Szerelem görget,
Öröm örvénye húz le
Túl szomjas kölyket:
Gyönyörű tested láttam
Minden uszadék fában.

+

Illatot én? Még ilyet; nem!
Fúlok akárha
Szerelemben:
Részegítenek, oh jaj,
Bodza, jezsámen, olaj!

+

Nyárfa hullong a
Hajamba pihét,
Ing tavasz-égre lombja:
Mintha havat sepernék,
Incsel vélem a vénség.

+

Vénen is magamhoz húzlak,
Gyerekként gyümölcságot,
Úgy csak –
Hajamba túrsz, akárha
Kavarnál szürke mákba.

+

Még mit tartogat
E nyár? Ráncolod
Fiatl homlokodat:

Hallgatok akár a kő és
Évmilliós gyűrődés.

+

A szomszédból át
Rőt rózsá fut
Mint szalmatetőről a láng –
Messzi vagy, ám perzseled
Bazaltnehéz szívemet.

+

Megnyúlt gyerekárnyam kéklik
A délutánba
Bokormélyig:
Bodzatányér közepén
Aranybogár-Nap, s dől a
fény...

+

Vizirózsát ringat
Ólében a tó
Fodrozva álmainkat:
A Holdsarló ezüstjét
Is kagyló zárja tüstént.

+

Az ifjuság
Elröppent rigóéneket,
Ám ing, még ing az ág:
Napjaim fa alatt hagyott
Csupasz cseresznyemagok.

Sarusi Mihály

Hiábaháza

(Regényrészlet)

Mindig arra vágyott, hogy szétnézzen a világban. Na, nagyon messze ne menjen, csak itt a környéken kóvályogni egy kicsit. A katonaság évei úgy teltek, hogy igazában csak az oda-vissza út jelentett valamit, a kaszárnyából alig léphettek ki, csak amikor a munkahelyükre meneteltek, hogy ott is agyondolgozhassa magát. Most végre világot lát.

Még hogy Békés, a menekültek között, Gyula, a nagybácsinál, makói tanya, most ez a meseút! Szépnek nem mondhatja, inkább örületes. Gondolni sem mert valaha is arra, hogy ezt megéri. Az öregek meséltek hasonlóról, háborúról, forradalomról, a nagyfülű világban megesett elképesztő dolgokról, de hogy maga is belekeveredjék...

Nem tett ő semmit – azon túl, hogy világgá ment – azért, hogy mindezt átélhesse. Persze, hogy egy pillanat alatt döntsön, jön haza! Nem marad Odaát. Várja anyja.

Anyja üzent. Többször, s el is jutott Janihoz a hívó szó, de valahogy meg sem hallotta. Megkísérelte a beilleszkedést Magyarországon. Ha az a nőszemély nem szól rá, tán még ma is ott van.

Ki tudja, ott nőszül, lesz családja, otthona; saját földje.

Mindegy, ez már így alakult.

Haza!

Út haza: tankok, őrző emberek, ölelkező, köpködő románok, magyarok között, katonák és diákok, munkások, földművesek és úriemberek között vitte a fogadott kocsit haza Jánosházára. Micsoda út, a szabadság útja!

Magában így nevezte; nevezte volna, ha meg tudta volna nevezni.

Olyan mámorító érzés fogta el.

Egy-egy pillanatban.

Végig kábulatban.

Van, ahol könnyezve mosolygó asszony int csókot a magyar kocsiban ülő férfiaknak.

Magyar helyen főlszabadítóként üdvözlik az áthaladó, vagy épp adománnyal megálló odaátiakat. Egy-egy férfibátorító mosoly. Kézszorítás, mely félreérthető is lehet, mert – meglehet – csak boldog a menyecske. Mért ne lehetne ő is?

Makóról visszanézett Feri bátyához Gyulára. Elbúcsúzott, köszönte a jó szót.

Maga sem tudja, mért ment vissza. A makói tanyán, ahol vagy húsz házban élnek a gazdaság cselédjei, esténként tévét nézhetnek. Elég rozoga tévé volt, rosszabb, mint amilyen odahaza lesné, mi történik Bukarestben. Karácsonykor magukra maradtak a „románok”, zömmel otthon lebozgorozott erdélyi magyarok. Nem volt hová hazamenni, karácsonyfa alá állni. Akinek volt ideát rokona, legalább most odament, de Janinak túl messze van Gyula. Szegedre meg nem volt kedve elmenni.

Tél, hideg, a tévében meg a Forradalom!

A többiek mondták, gyerünk haza.

Ő még mindig bizonytalankodott, amikor beköszönt hozzájuk egy Békésen megismert sorstárs.

- Üzent anyád.

Üzent.

- Igen, neked.

Jani kapta magát, vele tartott.

Akkor.

Nekivágott a bizonytalannak. Mert otthon hátha fölakasztják. A szekusoktól bármi kitelik, ha mégis ők nyernek. Ráfogják, hogy kém. Magyar besúgó.

Az hiányzana.

- Elevenen megnyuvasztanak, ha elmondod a vallatáskor, mit mondtál róluk a magyar kihallgató-tisztnek!

Lesz, ami lesz.

- Anyám hív.

Ki tudja miért, most hallotta csak meg.

Ilyen furcsa füle van az embernek!

Akkor már nem lehetett volna visszafogni sem. Úton... haza. Végig a forradalom utója. Valami még belőle! A romok, az utóvédharcok, a falusiak megkésett lázadása, magyar-román összeölekezés, Tőkés László! Hogy izgultak érte azon a makói tanyán! Tűzbe mentek volna érte. Az életét is kész lett volna fölládozni értünk.

Értünk, magyarokért és románokért.

Ilyen gyönyörű pillanatot...

- Csak kitartson újig.

- Te mindig mindenben kételkedsz.

Kötözködik a koma.

Nem, csak a tapasztalás.

Úton, haza.

Hiába ment világgá?

Nem hiába! Semmi sincs hiába. Nagyon is volt értelme. Lett! Különösen így. Tán a temesvári forradalomtól és a bukaresti végkifejlettől világosodott meg. Otthon a helye.

Jóvoltszétnézni! Hogyvágott Magyarországra! Egészaddigiéletesóvárgásvolta magyarok, Magyarország iránt! Jó darabig nem mehettek, az odaáti rokonság jött, amikor tudott, de nekik sem útlevele, sem útiköltségre nem futotta. Meg nem is mehettek olyan szabadon, mint ahogy jöhettek a magyarországiak. Aztán egy-két napra csak átjutottak, rácsodálkoztak az ottani jólétre, amely a magukéhoz képest mennyországnak tűnt. Piacozni, hogy boldoguljanak. Ki hogy. Jani élni szeretett volna! Nem kirándulni, élni.

Magának sem fogalmazta meg, de valami ilyesmi bujkálhatott benne. Szabadon élni. Akárhol! Ahol nem szólnak rá, kit szeressen és kit ne. Hova költözzék, kivel éljen! Kivel alapítson családot! Kit szeressen.

Nagyon hiányzott már neki a saját család. Az asszony.

Szemérmesen, félenken, de úgy nézett minden szabadnak tűnő nőre Magyarországon is: mit szólna hozzá? Ha odaállna elé és azt mondaná neki:

- Viszlek anyámhoz.

Ez a „Viszlek anyámhoz” azt jelenti, hogy odaállít elé bemutatni neki a jövődöblijét, meg azt, hogy választottjával hazamegy.

Otthon van hely! Testvérei megházasodtak, az öreg elúzott maga mellől mindenkit; egyik testvér sem tudott odahaza megmaradni. Pedig milyen jól jött volna, hogy legalább az első években nem kell bért fizetni a lakásért, alkalmazkodni máshoz, anyóshoz, bárkihez! Nem, mind elpucolt. Úgyhogy üres a ház, anyja odavárja. Asszonyostul!

Ő nem szól rá: ezt ezért, azt azért, amazt meg azért hadd békén! Apjának senki sem volt jó. Testvérei bátrabbak, maguk választottak, el is takarodtak otthonról! De ma már mind a sajátjában él.

Erre fáj a foga Janinak is: a sajátban, a sajátjaival.

Persze, hogy anyjával, ha még él, apjával, bárki rászoruló hozzátartóval, de mégis csak a magáéban.

Magyarország arra is jó lett volna. Akkor most nem kéne hazamennie, a kemény munkával keresett pénzből a saját kezével épített házba vihetne asszonyt.

Se pénz, se asszony; csak meg ne szólja érte a falu.

Biztos meg fogja!

Kit érdekel.

Csak egyszer hazaérjen.

Most már tudja, mit tesz.

Tőkés őt is fölszabadította? Kinyitotta a szemét?

Valóban fölbátorította valamennyire.

Annyira, hogy nekivágjon az útnak visszafelé. Nem kis kerülővel, de haza, Jánosházára. Szentjánosházára, amely felerészben már 1989-re kiürült. Apja mondogatta mindig: még 1945-ben is ezren voltunk! Ma jó, ha a fele.

Annyira azért nem, hogy bármit tegyen magáért és népe szabadságáért.

Nézi, nézelődik, figyel, mi nem történik azokon a helyeken, amelyeken a kiskocsi átviszi; csodálkozik, ámul, mik vannak, milyen az ember, ha megszabadul bilincseitől! Milyen a nép.

Lelkesedik Jani, hogy az is hamar lelohadjék. Lát valami csúfat – rá csúnyán néző „átállt” milicistát, erőszakosan kéregető gyermeket, pártemberből lett „forradalmár”-t, ráförmédő városi embert -, és már tova is tűnt bátorsága. Újra a régi félelmek.

Hogy a következő pillanatban megint szabadnak érezze magát.

- Ilyen a forradalom?

- Hát még ha láttad volna!

Figyelte a tévében, neki annyi éppen elég volt.

Hogy tudna ő bárkit bántani.

- Jól pofán kéne vágni – rikkantja, amikor a tanyán a tévében Csucusu menekülését mutatják.

Kupán vágni, fenéken billenteni, világgá zavarni, pucoljon szeretett Romániájából! De hogy lepuffantsák.

- Megérdemelte! – szakad ki belőle, de fordul s kimegy a tévészobából.

Majdnem rosszul lett tőle. Disznót nem egyet leszúrt már, de hogy embert.

A „románok” – akadt köztük eredeti oláh is, nem csak hozzá hasonló lerománózott magyar – őrijöngtek, amikor kivégezték a házaspárt.

- Rájuk fért.

- Ez a legkevesebb.

Most már akár haza is mehetnek.

Micsoda út Jánosházáig! Élete nagy utazása.

Erről fog mesélni az unokáinak.

Lesz miről.

Ha meg fogják érteni.

Lesi, tán hogy örökre megragadjanak benne a képek, a hangok, a szagok, a mozdulatok, arcizomrándulások, az a fürgeteges boldogság, végzetlen szabadság.

Ezért jöttem haza - összegzi magában.

S még Jánosházára sem ért, már eldöntötte: megérte visszafordulni.

Pedig van, aki azt mondta:

- Eridj és ne nézz hátra!

Vesd el mindazt, ami addig voltál.

Jani hogy tehetné.

Lehet, hogy idegenben csak így lehet boldogulni. De ehhez más embernek kell lenni.

- Magyarország nem idegen.

Persze hogy nem.

Szentjánosháza végképp nem.

22-én az emberek a tévét nézték, nem volt semmi a faluban. Majd a kolhozelnök, Nagy Bálint és társasága megalakította a nemzeti megmentési frontot, maguknak magukból. Még a román rendőrt sem zavarja el a nép. Jani osztálytársa, Horváth Gergő karácsony előtt teherkocsin száguldozik végig a falun, kiabál, magyar zászlót lenget:

- Megdöglött Csucus! Vége az elnyomásnak! Újra szabadok vagyunk!

Másnap már bánta, mert asszonya rászólt, még visszajönnék a komonisták és megkeserüli!

- Nem gondoltál a gyermekeidre?!

Bevallja, nem.

Azaz éppen hogy, de az nem jut eszébe.

Ki jár jól, ha nem a fiatalság, a szabadsággal?! Mert a magafajta már valahogy megbékélt a rabsággal, de a gyermekei nem biztos, hogy elviselnék. Világgá mennek ők is, mint annyian a faluból, ők, az öregek meg magukra maradhatnak.

Szabadság! De jó lenne.

A plébános nem tetszik a falunak. Eddig az ügyeskedéseit ítélték el – azt mondják, előbbi helyéről is a nép zavarta el -, most meg aláírta azt a levelet, amelyben a papok Tőkés László ellen léptek föl, nyilván a szeku nyomására.

Népőrség alakul, 8-16 óránként váltják egymás. Vagy húszan vannak, fiatalok. A komonisták Hazafias Gárdájának a fegyvereit a volt községházán tartották elzárva, abból fegyverkeztek föl. A falu szélén ott feszítenek, mindenkit igazoltatnak. Népőrök a Hazafias Gárda egyenruhájában, mert azt otthon tarthatták.

- Hogy lettünk volna komonisták?! – adja meg az első gárdistából lett népőr nemzetőr.

Hogy lettek volna: kötelező volt beöltözni. Aki ellenkezett, megkapta a magáét.

- Ide sem önként állt be az ember! Engem orvosként foglalkoztattak volna, ha szükség van rá.

Leszedték a Csucsut éltető föliratokat, az irodákban elégették a Csucus-képeket. Eltüntették a falu végén álló névtáblát, amelyen SINIOAN volt olvasható, hogy magyarul kell kiírni: SZENTJÁNOSHÁZA! Ki is tették.

LE A KOMONISTÁKKAL! – mázolta valaki a volt községházára. Ugyanez került a piactér kövezetére

- Ha nem viszel fájdalomcsillapítót a fogászhoz, fájdalomcsillapítás nélkül húzza ki a fogadat. Ha az üzemben baleset ér, de nem adsz kötszert az orvosnak, rongyokkal kötözi be sebesült kezedet.

Most majd minden megváltozik!

De jó lenne.

- Én elég jól keresek: hülyére dolgozom magam, de a 3.800 lejből, ami elég jó pénz, sem lehet megélni!

Majd most.

A legszívesebben kitakarítanák a volt elnök igen csinosan berendezett házát.

Hadd békén.

- A havi élelem-fejadag: fél liter főzőolaj, 5 darab tojás, fél vaj, 1 kiló cukor, és 3 havonta fél kiló liszt; volt bőr a pofájukon? Élt volna meg belőle Csucus a pereputtyával, de a kutyája többet kapott!

- Nem kéne ráköszönni a párttitkára?

- Hadd el.

- Mondd halkabban. Vigyázz, mit mondasz Sanyika előtt.

A feketepiacon eddig 150 lej volt 1 kiló mócsingos hús és 1.600 lej 1 kiló kávé.
 Most bejön valamennyi Magyarországról.
 Láthatják a románok, ki segít ennek az országnak!
 Ha látják.
 - Ha azt akarom, hogy foglalkozzon velem az orvos, vinni kell valamit. De hiába fizetsz neki, tízszeres áron sem kapsz lázcsillapítót, mert se égen, se földön nincsen!
 Most majd lesz, minden lesz!
 - Hiszi kend.
 A napi fejadag 30 deka fekete, savanyú kenyér.
 Ebből lett elege az emberiségnek!
 Körös-körül Bánságban, nagy Romániában.
 Zsong, zsong a falu, nagy készülődés. Valami készül! Lázban Jánosháza.
 - Csak nehogy megégessük magunkat!
 - Ha ilyen gyáva lenne mindenki, mint kend! Venne példát Tökésről!
 Hogy tehetné az öreg, megnyomorított parasztember.
 Neki a remény maradt. A remény háza.
 Január 28-án, délelőtt tízkor népgyűlés a Népházban! Kidobták a gyermekek a pionír-dobon, hogy gyűlés lesz. Az RMDSZ-nek a jó félezer lelkes faluban kétszáz tagja van.
 RKP-tag a csúcsidőben ugyanennyi volt, kétszer ennyi emberből ugyanúgy kétszáz.
 Abba kényszerből állt a többség, ide most indulatból.
 - Jönnék a magyarok?
 Hagyja el.
 Most alakul a Madisz helyi szervezete.
 Még tart a gyűlés, amikor délután négykor befordul egy román katonákat szállító teherkocsi a faluba: csodálkoznak a bakák, miért van zárva a Csárda?! Továbbhajtanak és kurjongatnak.
 A kocsmát azért zárták be, hogy a férfiak ne oda menjenek, meg hogy ne piásan ordibáljanak a gyűlésen.
 Öregasszony viszi hírért a Népházba:
 - Baj van, jönnék a románok!
 - Ne beszéljen öreganyám össze-vissza! Hadd jöjjenek, ma már ők is velünk vannak!
 Tóth szomszéd román nyelvű rölapot húz ki a zsebéből:
 - Erről jut eszembe, három napja kaptam föl az utcán Temesvárt. Az van benne, hogy ELJÖTT A TI IDŐTÖK: KÉSZÍTHETITEK A KOPORSÓT! A TI ÜNNEPETEK KARÁCSONYKOR VOLT, A MIÉNK 26-ÁN LESZ. Csucus születésnapján.
 Volt, ahol aznap nem engedték iskolába a gyermekeket, Jánosháza erről is utólag szerez tudomást.
 - Jobb későn, mint semmikor!
 - Elhallgass.
 - Láthatjátok, csak a szájukat jártatják! Míg a demokrácia be nem fogja nekik.
 Úgy legyen.
 Adná az Ég!
 Adja, ha teszünk róla.
 Érte.
 És a falu dönt, mit kell tenni a szabadságért.
 Egy hónapos késéssel, de nekiáll a portáját rendbe tenni.
 Újraválasztják a népfrontot.
 A frontot.
 - Hadd el, mindegy. A népfrontot, nem jó a régi. Elsőre a tsz-elnök Nagy Valentin, meg a testvére, a Nagy família fogott össze. A forradalom után mindjárt megalakították magukat azok, akik eddig is a vezetésben voltak. Ideje olyat választani, amelyet elfogad a falu.
 A falu kezdi megemberelni magát. Ha hagyják, még a végén talpra áll! Amit annyi szökevény, Jánosházáról elmenekülő ember nem tudott elképzelni.
 A Nagy-féle társaság megfélemlítette a falut, sokan el sem mertek menni a népgyűlésre. Jani is otthon maradt. Látott épp elég forradalmat, annyi elég neki egy életre. Ott a dolog, nem várhat vele.
 Mindszinten a csöcselék randalírozik: megrohanják a segélyszállítmányokat, hogy nekik adják az ajándékot! Tegnap odaálltak a raktár elé és a tömeg követelte, kapja meg mindenki a csomagját, mert minden a főnököké lesz!

- Lelkész bácsi a szószékről elmondta: „Azok követelőznek, akik alig tartják a kapcsolatot az egyházzal. Templomban esküdnek, pappal temettetik el hozzátartozóikat, de máskor nem jönnek templomba, rájuk nem hat az egyház”. Most az esti misén is azt prédikálta: ne a másikban, magunkban keressük a bűnt! Mindnyájan hibásak vagyunk azért, hogy Csucus ilyen sokáig a nyakunkon ült! Egy kicsit mindenki tehet erről. De hát a söpredék nem jár templomba. Ők jönnek ide: adjunk nekik is! Mi elsősorban a nagycsaládosokat, szegényeket támogatjuk, magyarázta.

A forradalomban egyetlen intézmény nem hullott szét, az egyház. Hova vihetnék a segélyszállítók az adományokat, ha nem a templomokba?

A forradalmi tanács is oda irányítja a küldeményeket, majd ők kiosztják.

- Elsősorban igaz szóra van szüksége ennek a népnek! Valami kevés enivalója mindenkinek van, nem ez hiányzik igazából. Könyvre, újságra, magyar szóra tévében, rádióban... - szít a pap bácsi.

Az egyik szomszédos faluban éjjel a cigányok bemásztak a segélyraktár ablakán és kirámolták. Máshol megállt egy teherkocsi, lisztet hoz Magyarországról Temesvárra. Megállt a pilóta, hogy benézzen a rokonához. Mire kiért, széthordták a lisztet.

- Legutóbb Udvarhelyen jártam. A református parókiára mentem, ahol a nép sorban állt az ajándékcsomagért. A pap minket elküldött a baptista lelkészhez, neki adta a segélyt, mondván: „Mi sokat kaptunk, a baptistákhoz és az unitáriusokhoz senki sem jött. Amikor följújtottuk a templomunkat, a baptisták 5.000 lejt adtak nekünk”. Fölírta valamennyiünk nevét s adott egy kis képet, a székelyudvarhelyi református templom képe magyar fölirattal. Fél éve ezért még be akarták csukni, tilos volt – mutatja a lapot a kíváncsiskodóknak a magyar gépkocsivezető.

MINDENRE VAN ERŐM A KRISZTUSBAN – áll a képeslapon.

- Elvitt egy udvarhelyi ember az otthonába, tőle tudom: megöltek egy szekus tisztet, pedig nem is ő volt a főbűnös. Az igazi bűnös elmenekült.

- Ha látták volna Udvarhely főterén Csucus bábját! A lábán csizma, mert hogy csizmadia volt, aztán birkafej, birkakoponya. Olyan, mint a farkaslaki, mert azok is kitették az országút fölé! A székely legények kettős bábót készítettek és fölakasztották a korondi út melletti fák egyikére. Csucus és Elena arca helyén a fényképük.

Már az is kiderült, hogy jogos volt a félelem a lehallgatástól: a Mindszenti városházán rátaláltak arra a készülékre, amelyet a szeku úgy rejtett el, hogy a telefon használója ne vegye észre.

Ideje valamit tenni, mert még a nép magára talál.

Kiderül minden disznóság.

Mit ád Isten, valakik azt terjesztik: a Székelyföldön ölik a románt!

- Akkor mi meg a magyarokat fogjuk kiirtani.

Jani, Jani, kellett ez neked.

Tavasszal már azzal támad a környék magyarságára a velük együtt élő románság némely hangoskodó tagja:

- Ti Istenben hisztek, vagy abban a féreg Tőkés Lászlóban?!

- Vissza a hunokkal Ázsiába!

- Nyitva a határ, mehettek.

- Erdélyt nem adjuk!

- Magyar vért iszunk.

- Vágjuk el a nyakukat!

- A román a gazda, a magyar a szolga!

- Nem akarunk idegen szót hallani!

- Minden magyar menjen el!

- Zárják le a határt!

A Marosvásárhelyre becsődítetteket visszhangozzák.

A Bánságban kisebb a magyarellenesség, de a Vasgárda-utód Vatra itt is kezd lábra kapni.

Jánosházán addigra másik rendőr lett, az új hatalom kicserélte őket. Az övék azelőtt valahol a Székelyföldön szolgált.

Janinak van min gondolkodnia.

Lenne, de ilyesmire nincs érkezése. Nekiáll a férfi híján az utóbbi hónapokban eléggé lecsúszott portát helyrepofozni.

Ha az öreg nem haldokolna, anyjánál boldogabb asszony nem sok volna a faluban.

Ayhan Gökhan

Január

Zitának

Francia csók a film címe,
az utcán nincs senki,
vizes a járda, a faágak,
foglalkozom magammal,
szerelmes verset írok neked,
emlékszel? ültünk egy bárban,

füst itatta át a ruhánk, az arcunk,
csókolóztunk és cigaretta-
ízű lett a szánk, nem dohányzunk,
a leheleted az árnyékkal
összeér, mint száj a *szájjal*,
abban a bárban olyanok,
mint két könnyű mosoly,

egymásba folytunk, világos
kontúrjaink összetapadtak,
az esti égre nem volt rálátás,
valószínűleg illatos, kemény,
ilyen lehet a melled,
alkalmat ad a szeretkezésre
egy bárszék látványa, a forralt
bor meleg gőze,

az utcán nem járnak emberek,
kinézek a nedvességbe,
alacsonyan szálló felhő sincs,
az ágyam nélküled csak üresebb,
a csuklóm mint az idő, hideg,
örülnék ha mellém feküdnél,
mint egy védett növény
a hátamra kúszna az ujjad,
január vége és fúj a szél.

Gyalogkirályné, gyaloglovag

a lány itt teherbe esik,
a lány itt nedves és szeret,
a lány itt a folyó, a domb és

a domb mögötti terület.

elvetélt ötlet volt gyalog
megtenni a visszautat.
sétakirályné, sétalovag-
fáradt és szerelmes vagyok,

hirtelen nem tudjuk, mi van,
teherbe ejtem, mert szeret-
magzatlovag, magzatkirályné,
ő a kislány én a gyerek.

Villányi cabernet

Prágában ez másképp nézett ki.
Nem volt ugyanis bor, helyette
lobkowicz, térkép, a város széle
a kávéházzal, Kafka háza,

a dohányszag a kollégiumi
szobában. kevés nyelvtudás,
főleg angolul.

vörösboros estébe nem hajlott
a hátgerinc. a cseh pincér
néhány szót magyarul, mert egy út,
megközelítve így teljes.

raktárban a készlet, megfesti
a várakozás izgalmi-gömbjét.
villányi cabernet, 2001-es.
koccintás a cseh légvonalban.

Major-Zala Lajos

Requiem d'amour

(Részletek)

*

Öreganyám sezlönja

félek

rajta lócsont

nagyon félek

rámába kopogtatja egy írógép

magamtól

felnyerít izgalmában
egyik billentyűje

*

Jövőm
alkoholban őrizgetem

*

Betonrepedésben is kinő a virág
gyárkémények téglarései közt is

mint a kígyót
hogyan meg ne marjon

az élet

köves pikkelyei
bízható szavaknak
szívem köré

de megijednek tőle

*

gyorsan eltíporják mielőtt üres
eszük fölé nőne

Eldobom magam

*

lekonyult akarat

Fáj
nagyon fáj a fájdalom nélküli
fájás

lelkem légcsvár köreiben
forgok

a sebtelen seb

kormos-lángolón

a percek nélküli idő

összetörök irgalom-verte szájalom

a tértelen tér

*

embertelen emberségem

Lehántják kérgüket a fák

lényem undorától
férges üvöltöznek
idegeimben

léleksebeinkre tapaszna

alkohollal csitítom őket kábán

hegedő vigaszna nedvüket
nyelvünkre

összegyűrt lelkem
izzó tabletták vasalják

mi poklot gyűjtünk gyökereik
alá

és méreg izzik ereinkben
gyümölcsükből

*

Kicsérélem konokságom

félrelököm dühös haragom
felelősségem árulássá szelídítem

a szárad kukáiba szórom
személyiségem

csillogó kacatnak

neonlámpák oszlopain
vakaródzom himbálózva

aprópénzre váltom szutykos boldogságom

*

Kéz kezet keres

nem ütést

nem visszautasítást

nem szájalmat

nem ezt nem azt...

egyszerűen:
kéz kezet keres

*

Requiem nektek barátok

madarak fák tengerek virágok

requiem a requiem előtt

elszáradt ujjam egy száraz
faágon
égő bokrok között nyúzott nyúl
szalad

rikácsoló holló búcsút int
a világnak

üres szemében kiszáradt tavak

*

Nyelvemet hídnak
folyók fölé rakom

reccsen a híd
a szavak magánya alatt

cölöpöknek verem alá
látásom

az áradó homály kikezdi
gerincüket

a sodró szennytól pilláim
meginognak

zuhanok a záruló horizontba

pereg
fejem fölött egy utolsó falevél

kapaszzkodom az egyetlen tiszta szóba
vízcseppbe

h i á b a

Gaál Zsuzsa

Jászberényiné, a végzet asszonya

Rávágy olyan volt, mint Teufel Béla fantáziája.

Forró és fülledt.

A különbség kettejük közt abból állt, hogy amíg Rávágy – enyhülésre vágyva – hűvös esőről álmodott, addig Teufel Béla – enyhülésre vágyva – felfokozottabb fülledtségről álmodott, bizonyos Jászberényiné kapcsán.

Bizonyos Jászberényiné – a végzet asszonya – már nem volt mai csirke, de hát melyik csirkéről mondható el, hogy a végzet asszonya?

Jászberényiné mai tyúk volt.

Formás, bögyös – túl három kakason és két kotláson.

A végzet asszonya a keresztségben a Viola nevet kapta, de csak ősz édesanyja tudta, hogy nem azért, mintha már babaként csodálatot keltett volna viruló szépsége.

A Violát atyja adományozta, egyszerű okból.

Az alig párnapos csecsemő hasfájós volt, ezért igen sokat sírt.

A sírástól meg egészen elkékült.

Az atya – aki egyébként igen keveset pillantott rá, mert lányon nincs mit nézni – egyszer mégis tovább szemlélte a szokásosnál, aztán a feleségéhez fordult.

- Hogy hívják azt a kék szart, amit a borsó mellé ültettél?
- Violának.
- Akkor a porontyodat is úgy köll hívni. A színe miatt.

Az atya nem tudta, hogy a porontynak mennyi nőnemű irigye lesz ettől az iskolában, a Marik, és Erzsik között.

És mennyi hímnemű csodálója felnőttként, akik, valahányan, áhítattal ejtették ki ezt a nevet.

(Az eljövendő Jászberényinét – mellékesen – csak a gondviselés mentette meg egy sokkal izgalmasabb keresztnévtől. A gondviselés, ami elintézte, hogy szülőanyja, lánya születésének évében, ne a kékvirágú lóbabot ültesse a borsó mellé, ahogy egyébként szokta.)

Jászberényiné (Dara Viola) jelenleg két helyen is időzött.

Az ócsai „Zománc és Tsa” üzletlánc edényrészlegében, ahol mosófazekat keresgélt ősz édesanyjának, valamint Teufel Béla fantáziájában, ahol fokozta a fülledtséget.

Persze, ez utóbbiról mit sem sejtett, miután úgy vélte, egyszer és mindenkorra pontot tett a Teufel-féle entyempentyem végére.

Pontot bizony.

Jó kövéret.

Pedig Teufel Béla – bizonyos fülledtségi ügyekben – sokkal profibb volt, mint Jászberényiné előző kakasai – beleértve, a nevét ráhagyó Jászberényit is.

Teufel Bélával nem az volt a gond, hogy nem ismerte a Káma Szutrát.

Vagy – továbbképzésként – a szakirányú éjszakai filmeket.

Teufel Bélával az volt a gond, hogy vérszemet kapott.

És amikor Dara Viola elalélt egy akrobatikai elem beiktatásakor (picikét függeszkedni kellett a diófa alsó ágán), Teufel Béla, lihegve emigyen szólott:

- Ehhöz a mutatványhoz nagyobb energia-felvétel kellett, mint a szokásos. Mi lenne, ha megfőznéd a kopasznyakút, paprikásnak?

Jászberényiné (az alélásból adódóan) nehezen kapcsolt.

- A kopasznyakút? Miért pont a kopasznyakút?
- Mert az jó zsírosnak látszik – felelte Teufel.

Dara Viola – nevét meghazudtolva – igen szépen elvörösödött.

Már kapcsolt.

- Te ganaj, te! Hát minek nézel engem, mi? Valami sarki cafatnak? Hogy fizetséget akarsz, mint egy strici? Hát nem pesztrállak eléggé? Töltögeted a villanyomról a mobilodat, a számlát meg én fizetem? Rohadjak meg, ha még egyszer beengedlek, tudod?

Ez volt tehát a kövér pont Dara Viola részéről.

Teufel Béla eloldalgott akkor, hogy felszaggassa kissé lelke borongását, de a borongás maradt, még másnap délelőtt is, mikor bedöcögött a nyüves Zolnai.

- A Zavarosbul gyűttem – mondta és várt.
- Na és? – kérdezte Teufel.
- Üzeni a Lajos, hogy rendezd sürgősen azt a nyóc szál deszkát, amit az este fölszaggattál.
- Én? A Zavarosban?
- Hát.
- Aztán, hogy a francba kerültem oda? – kérdezte Teufel meglepetten.

A Zavaros nevű bögrecsárda jó messze volt, ritkán látogatta.

- A Ladával, nem?
- A Ladával nem. Mert kifolyt az aksim. Tán a kétségbeesés űzött.

A nyüves Zolnai megértően bólogatott.

Ha a Taknyos bezárt, a kétségbeesés gyakran űzte őt is a Zavarosba.

- Na, de miért kellett a padlót felszaggatni?
- A borongásomat akartam felszaggatni, nem a padlót.
- Jobban is jártál volna, ha úgy teszel. Akkor most nem kéne fizetned.

Teufel Béla felpattant az ágy széléről, és kirohant az udvarra.

Előbb a Lada kerekeit rugdosta sorra, aztán a lemerült akkumulátorokat (szép készlet volt belőlük), végül a kertkaput.

A nyüves Zolnai figyelmesen nézte.

- Az a nyóc szál deszka nem ér meg annyi rugdosást. Lehet, hogy tudol kérni a Laska Zolitol. Majd adsz neki gumit, ha lesz fölösleged.
- Kit érdekel a nyolc szál deszka, amikor a Viola kirúgott?
- Nem mondd, te Béla!
- Mondom.
- Huha. Új bikája van, vagy mi?
- Rossebet. A Viola nem olyan. Csak spórolós. Főleg a kopasznyakút spórolja, csak tudnám, minek.
- Te meg azt akartad? A kopasznyakút?
- Mi mást? Jó zsírosnak látszott. Te Béla! Lehet, hogy a Viola nem spórolós, hanem gyűjtős.

Teufel Bélának tátva maradt a szája.

- Mit beszélsz? Gyűjtős? Gyűjti a kopasznyakúakat?
- Miért ne. Gyerekkorában vízitormát gyűjtött.

Teufel Béla eltűnődött.

- Honnan vegyek én most kopasznyakút? Erre felelj, Feri!

Feri (a nyüves Zolnai) homlokába vakarta a baseball sapkát. Kedvelt viselet volt errefelé, főleg aratáskor.

- Ez fogós kérdés. A Rongyinál láttam egyet, de lehet, hogy ő is gyűjti.

(A Rongyi egy Pestről leköltözött, kedves, idős hölgy volt, szeretett elegánsan öltözni, de csupa szív és segítőkész lélek. Befogadták, hát persze, ezért is hívták Rongyinak.)

- Gyűjtsön mást! – dörögte Teufel. – Majd ráveszem, hogy gyűjtsön mást – és lerángatta magáról a koszlott farmert, amiben – ha hihetünk a nyüves Zolnainak – deszkákat szagatott a Zavarosban, hogy úri módon, bermudában környékezze meg a Rongyit.
- Csókolom az illatos kis kezeit, Tildácska! – harsogta fülig érő szájjal, alighogy elérte a kerítést, ami mögött Tildácska éppen a kutyaszart lapátolta. (Ideje is volt, kutyája is volt, lapátja is volt.)
- Most nem ajánlom a kézcsókot – felelte az, derűsen a harsogásra.
- Most, vagy bármikor – folytatta Teufel, és azon iparkodott, hogy mélyen, jelentőségteljesen, a hölgy szemébe nézzen.

Lehet, hogy jelentőségteljesen nem sikerült, de mélyen annál inkább, mert Tildácska éppen lehajolt és Teufel is követte, hogy belefúrhasa tekintetét a hosszúpillás kékségebe.

A Rongyi rájött, hogy Teufelnek szándékai vannak, nem csak úgy futtában enyeleg, így aztán, nagy sóhajjal letette a lapátot, és közelebb ment a kerítéshez.

- Mi a baj? – kérdezte.

Teufel a fogát szívta.

A Rongyi!

Tíz éve már, hogy itt eszi a fene, és még mindig nem tanulta meg, hogy férfiembert hagyni kell kibontakozni.

Még hogy mi a baj?

Micsoda kérdés ez?

Egy Teufeltől?

Hát csoda, hogy elöntötte agyát a lé? Csoda, hogy ráfördedt az érzéketlen nőre?

- Mi a baj? Az a baj, hogy maga gyűjti a kopasznyakúakat! Gyűjtsön mást helyette! Az a baj, hogy a Viola is gyűjtené, de maga már begyűjtötte. Az a baj!

Tildácska okos nő volt, és ha elsőre nem is értette tökéletesen ezt a kifakadást, két dologra azért rájött.

Rájött arra, hogy Teufelt valami bántja, ami Violával kapcsolatos, és rájött arra is, hogyha átengedi a kopasznyakút, akkor békében töltheti a napját.

(Legalább is azt a részét, amit Teufel Béla nem árnyékol be, a továbbiakban.)

- Várjon Béla. Mindjárt jövök – és hátra ment, a baromfiudvarba.

A kopasznyakút nem volt nehéz megfogni, szelíd tyúkocská volt.

Teufel bamba képpel tartotta a hóna alatt, mikor Tildácska kicsit hátra lökte.

- Induljon már! Mire vár még?

És itt, megint visszajutunk a történet kezdetéhez.

Teufel füledt és forró fantáziájához, miközben a fantázia tulajdonosa, Dara Viola háza felé ballagott.

Egy órácskát töltött a diófa tövében, mire Jászberényiné hazaért, ősz édesanyja mosófazekával.

Teufel szíve olyat dobant, hogy fölriasztotta bóbiskolásából a hóna alatt tartott kopasznyakút.

Dara Viola megtorpant.

- Mi az istennyilát ücsörögsz te itt?

Teufel Béla fölállt, és átnyújtotta a kopasznyakút.

De nem ám, csak úgy, olyan „nesze, cseszd meg!”- stílusban.

Nem ám.

Áhítattal, nagyon-nagy áhítattal, mintha koronát nyújtana át, például.

Viola elkapta a káráló ékszer, és ráfördedt Teufelre.

- Hát minek nézel te engem, egy repedsarkúnak? Egy kis entyempentyem, egy kopasznyakúért? – és berohant a házba.

Teufel Béla összeroppant.

Még akkor is csak dűnnyögött, és mormogott, amikor rátalált a nyüves Zolnai. – Gyere már Béla, a Laska Zoli elkísér a Zavarosba. Hallod?

- Minek?
- Minek. Hogy pofán nyomja a Lajost. Hat gumi árával gyön neki, de a Laska azt mondta, elnézi a tartozást, a Lajos meg felejtse el téged. Mert rögtön szolidarista lett, mihelyt megtudta a fölszaggatott borongásodat.
- Te Feri! Tudod, mit mondott a Viola? Amikor elvittem a Rongyitól a kopasznyakút?
- Honnan tudnám? Laskánál voltam, nem?
- Hát akkor tudjad. Azt mondta, hogy ő nem egy repedsarkú. Meg hogy egy kopasznyakúval nem csábítható.
- Hát mivel, azt nem mondta? Az anyjára ütött. Az is nagyravágyó vót, mindig. Szép is vót, az biztos, de nagyravágyó is. Emlékszem, egyszer letört a mosófazeka füle. Az egyik füle. Hát nem ott szakálta az urát, hogy új köll neki? Mondta pedig a Dara Józsi, hogy „ne nyervogj, mert kihozol a tőrésből. Jó fazék az, ha sokat mondok, kétszer vót fódózva. Egy füllel is jó fazék.”
- Hé! Hát a Viola most is egy mosófazekat hozott!
- Na, látod! Nagyravágyó, mint az anyja. Még hogy egy kopasznyakú nem egy légyott!

Esteledett.

Tildácska a kertet locsolta, mikor Viola oda ért a kopasznyakúval.

- Szerbusz, Tilda! Visszahoztam a tyúkot. A tied nem? Gondolom, tőled lopta az a francos.

Tildácska elnevette magát.

- Dehogyan lopta! Én adtam neki, mert teljesen fel volt dűlva. Hogy minek nekem, mikor te gyűjtöd.
- Én? A kopasznyakút? Hát ennek elmentek hazulról. Pedig azt hittem, csak vérszemet kapott.
- Azt se csodáld. Döglük érted, piszkosul.
- Döglük. Én is döglök a lumbágómmal. Az utolsó figura, a függeszkesdős, teljesen elintézett.
- Függeszkesdős? Nem mondod?

A két nő összenevetett.

Az esti csöndben a kutyák léptei úgy zörögtek a szárazra aszalódott pázsiton, mint Pék Marci Golfjában a gyújtás.

Lángi Péter

SZE(re(PLŐINK...(II.)

Munkamegosztás

*Míg a család feje nőzött,
Konyhában a neje főzött.*

Hírvivő

*Nem hűlhet le nálam semmilyen vélemény
még forrón, fullánkkal megtoldva célba ér*

Ön-

*Szép az ironia. Bátor tett kritizálni. De mondd csak,
néha elébük az ön- szócskát raktad-e már?*

A bevallós

*„Persze, akár mások..., nos, én is hazudtam,
de azután hősként mindent bevallottam,
a hősöknek pedig kitüntetés járna.”
S vajon mennyi, mondd, az igazmondás ára??*

A maradi

*Azt hitte még érték hűség és minőség,
s élelmes vagányok mind keresztüllépték.*

Nézőpontok

*Kisemberek a rendet szeretik;
káoszt is átlátunk mi, zsenik...*

*

*Kisemberek, raknánk rendet,
de zseniink szabnak trendet.*

A bűn

*Értéket hatalom sosem irt, lefokozza előbb:
népnyúzó a kulák, ellenség kritizál.
Iskola, kórház bűne, habár pazarul teszi dolgát:
gyéren gyártja a pénzt, egyszóval: pazarol.*

Pályázat

*Nem jó gazdát, szolgát várunk új feladatra,
sorvasztó katonát. (Jár ma ezért a medál!).*

Reform

*Lenyesnek, átszabnak, összeboronálnak.
Ára volt, mi érték? Jöjjön a silányabb!*

Minőségbiztosítás

*Módszeresen gyártjuk nap mint nap a nagy köteg aktát
Fő munkánkra azért jut még néha erőnk.*

Bence Lajos

Délvidéki csupa-kín-rímes játék

*Taripistának széttekintve düledékeinken,
a végvári vitézek „nótájára”,
a Balassi-kard mellé*

– Pöcse van a menyasszonynak,
s a kopók tovább araszolnak
a délvidéki aortán, táncolnak
a legyek a tortán, s mi van,
ha az ember kiterítve is halad....
Mint a vert hadak, mert egyre
távolodik az otthon,
gázló lábunk meg-meginog,
de hajt tovább az
öszön, gázló lábunkat
hínár-iszalag kötözi,
a folyton mozgó, hullámzó
anyaföldet
embervér öntözi...

Ránk jár, délvidéki kutyaütőkre
a rúd, s a fájás, jobb ez
mint a kétrét állás,
e sátán írta házi áldás,
mert *így irtok én*, fába
fogalmazom a gázt,
késsel nyesem, nyúzóom
a géz alatti tar-
tományt esténként,
az estikén ezen
az ide-oda hintázó
isten verte tájon.

Mert vesztőhelyünk, Arad,
kő kövön marad, s parancsra,
ahogy a miniszterelnök
saját kivégzésén tette,

– Éljen a haza! Vadászok!
Tűz ! – s lehullt, holtan
omolva össze, 1849 októberében.

Szól ma is kivégzési parancs
pusztatemplomi sivításban,
denevéráradásban
keselyű-záporos térben, ki
csak ül a köveken,
ki meg térden állva
imádja az őszben a tavaszt,
kiáltó szavunkra hervatag
a válasz, panaszos szavunkra
is panasz, s a régi
Aranyos Szegeletből
mi maradt?

Makrélaillat és Aracs
hiányzó orgona és hiányzó
sípok zenéje, dúlt
hitek egekbe nyúló
katedrálisa, millió vérző
pipacstenger között
is győzedelmes úrpalotánk
Aracs, nyomorúságunk
Temploma, ezen akáccal benőtt
szurdos portán vár a vártán,
megkötjük lovunkat
szomorúfüzekben gazdag tájon,
szomorúság, kín ül a lapályon,
dévajul üvölt ránk minden
dévaj utunk, déja vu-nk,

kísértetsziget-államunk,
törjön össze minden katedrális,
tornyát zúzza halomra a bosszú,
kiáltson a fában bosszút
a szű is, hittel, hűséggel
megvert barátom, sírig
tartson az isten, mint
ponton az í, legyen bár
acél éles fénnel felcsillanó,
feszülő nyilak elől
ki nem térő, a rettenettel
is bátran szembenéző.

Janicsár sorsban, orvlövész
átkok zárporoznak ma is reánk.
De nem oly becses ma sem az
irhánk, írjuk ma is fűszálak
hegyével, dércsípte ráncos
delelő bogáncs élével, bánatos
bánáti elnyúló süket
ölelő-öldökléssel, hogy

málló kövek látványa sem riaszt,
mert túléli a gyertyafény a viaszt,
s ha a kőből nem marad más,
csak kövecske, széthulló mézsként
omló habarcs, kegyeske zsarnok
hódítók, megállás, megállni –
a romtemplom s a lapszél
is némán vall, szelekkel vajúdva,
csendesesen rikoltoz,
– hit a reményünk, remény hitünk –,
s míg szavunkra törve dalunkat
szánktól a halál el nem
oldozza, omolva-bomolva bár,
oldozva-foldozva, s végül
elorozva, míg ránk nem borul
a csillagos ég: aracsos létünk
agancsán fény világlik,
Nap nélkül is derül az ég,
s inkább földönfut mind,
ki égbe vágy, hazát végül itt
talál, ki mégis hazavágyik...

Fejezetek csókaságaink történetéből

Göntér Endrének hatvan felé, hazafelé

Értelmes madár, egyszer
volt is neked egy. Csókos
szájú, csóka.
Néha munkahelyedre
is magaddal vitted,
válladon csücsült,
s kiszállás után egy intésre
vette a légvonalat,
s otthon várt, jöttödre.
Kedvelte a kekszet.

Édességért mindenre
hajlandó volt: házat őrizni,
más ragadozó szarkáktól, fényes
tollú madaraktól.
Csóka népek madara, ölyv,
valami turulfajta.
Pont olyan, mint mi,
kik a rovásírást is értjük,
elkalandozva Devecserország
szélére, bagonyai ráolvasásos
szövegek mélyére, ássuk a semmit,
s színezzük a sötétet, a mélyben
tikk-takkoló titkot, pártában
maradt Pannónia
istennő szoknyája alá lesünk,
Kerka királynő kiszikkadt
szemérem-dombján matatunk,
sámán-tüzes, táltos-furkós
mélységek mélyét vizslatjuk,
urga-árnyékban,
Léthe-tüzes lángok fényében,
pokoltornácos-gyehennás
lényegében...

S reggelre
mindig kitárult a jurta,

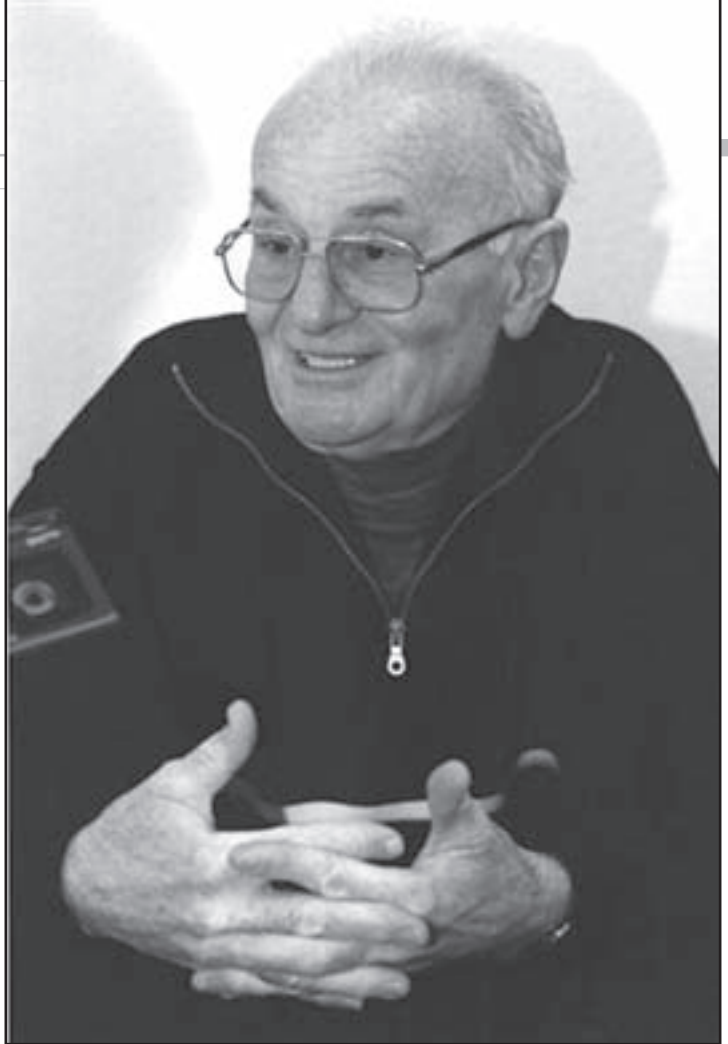

fényben tündökölt kis
országunk! Szalonna került
elő a turbából, a batyu már

új kalandra készen megrakottan
várt. Asszonyaink
tördelték a kezüket,
a purdék meg
sokáig szaladtak
kocsink után.
Mert mindig menni
kellett valamerre, valamiért.
Hajtott a düh, s a kalandvágy is:
úja, úja, újaéé, ihuj-ahajjj-ajaj!
Tovább, tovább, előre!
Lovaink sörényét nyesték
viharszelek, villámok cikáztak,
istennyila tombolt, hajtsd, úzd,
vissza, s újra előre –
buzgott bennünk mindig,
s újra, s újra...

De mindig visszajöttünk!
Azt sem tudtuk hányat írunk.
Anyáink szemében könny csillant,
asszonyaink kémlelő szeme
leste a változást...
Megjöttünk, ismét
itthon... Hordóink már dohogtak,
a poharak kimosva, magasra emelt
kelyhünk – pogányos-szittya
szentáldozásunk háttérében,
földönfutó-kalandos életünk
jelképei mögött ott
keringőztek, csóka nép,
elárvult, csókos madarai
a csókák...

Most miért adnánk fel?!

Turbuly Éva

A kultúra szolgálatában A művelődés szolgálatában¹

Több soproni életútinterjú után, amelyek többsége a Soproni Szemlében jelent meg, s amelyek a visszajelzések alapján élénk visszhangot váltottak ki az olvasók körében, felmerült bennem, hogy továbblépve a régióban, szűkebb pátriám, Zala megye és pályakezdésem helyszíne, Zalaegerszeg néhány jeles személyiségét is szívesen kifaggatnám saját életéről, ezen keresztül pedig a 20. század általa megélt évtizedeiről. Elsőként

Németh József-re esett a választás, akit annak idején a szomszédvár, a múzeum igazgatójaként ismertem meg. Tanárként, megyei tisztviselőként, múzeum-igazgatóként, a megye 18. századi művelődés-történetének kutatójaként a kívülálló számára törésektől mentes, példaértékű pályáivet tud felmutatni. Címhez, ranghoz nem ragaszkodott, nyugdíjazása előtt két évvel maga kérte felmentését az igazgatói megbízás alól. A feladatok mégis megtalálták, nevéhez fűződik többek között a megyei múzeumi szervezet kiépítése, felfejlesztése, másokkal együtt a Göcseji Falumúzeum létrehozása, a Zalai Gyűjtemény elindítása. Előadásainak, írásainak értéke az egyszerre szakyszerű és élvezetes megfogalmazás, a választékos nyelvezet. Elsőként a családról, a meghatározó gyökerekről, az egyetemig vezető útról kérdezem.

Nyugat-dunántúli vagyok, a Vas megyei Nyőgyéren születtem 1934. május 4-én. A falunak akkoriban 5-600 lakosa volt, ma feleannyian lakják. Hagyományos, zárt közösségben éltek, többségük néhány holdon gazdálkodott. A nagy tekintélyű plébános a szintiszta katolikus falu meghatározó, irányadó személyisége volt.

Munkára nevelő, tisztességes szegénységben élő paraszt családban nőttem fel. A névválasztás is hagyományos volt, a fiúkat István, János vagy József névre keresztelték. Öcsém halála után elhoztam otthonról azt a kevés papírost, ami megmaradt. Ezekből kikövetkeztethetően minden őszám meggyebeli és paraszt ember volt. Anyai nagyanyám Megyehídról, az apai Peczőlőből származott, ugyancsak erősen hagyományörző falusi közösségből. Apai dédapám béres volt, aki szívós munkával szerzett néhány hold földet, apám már nyolc holdon gazdálkodott. Édesanyám a szomszédos Bejcgertyánosról való, a két falu Sótornyval együtt egy plébániához, körjegyzőséghez tartozott. Ennek a házasságkötéshez is köze lehetett, hiszen anyám lánykorában a házunk előtt járt el a templomba. Itt jegyzem meg, Sótornyból egy híres levéltáros is származott, a Magyar Országos Levéltár egykori főigazgatója, a közelmúltban elhunyt Varga János, akit jól ismertem.

Az őszám mindkét ágon földműveléssel foglalkoztak, a távoli rokonságban apai ágon volt két pap. Különösebben nem

¹ Az interjú a 2008. december 10-én felvett beszélgetés alapján készült. Németh József rendelkezésemre bocsátotta Zsuppányiné Papp Katalin: Egy pedagógus életpályája, dr. Németh József munkássága című szakdolgozatát, Hét évtized szubjektív summája című rövid életrajzát, valamint megjelent munkáinak válogatott bibliográfiáját, amelyeket köszönettel felhasználtam munkám során.

tartottuk velük a kapcsolatot. 4-5 éves lehettem, amikor egyikük újmiséjére összegyűlt a nagycsalád. Anyám másod-unokatestvére, a talán maga által is ismert Fülöp Pista emelkedett ki a paraszti sorból, lett tanító, majd később a Zala Megyei Könyvtár igazgatója. Anyám egyik öccse lépett még ki csendőrként a hagyományos körből, ő a háború után kereskedőként dolgozott.

Szüleimnek sok testvére volt, de többen nem érték meg közülük a felnőttkort. Mi öcsémmel csak ketten voltunk testvérek. Mindkét nagyapám és két nagybátyám harcolt az I. világháborúban. Édesapám 1901-ben született, csak a háború végére érte el a hadköteles kort, így már nem hívták be. A II. világháború idején 1944 decemberében vitték el munkaszolgálatra, Komárom környékén ásattak velük lövészárkokat. Ahogy elindultak nyugat felé, Pannonhalma környékén sikerült megszökniük. Mesélte, egy szakaszon a két front közé került, a feje fölött röpültek a lövedékek. Végül nagypénteken ért haza. A háborúban négy nagybátyám vett részt. Egyik a Don-kanyarban veszett, ketten betegen tértek haza, a legfiatalabb francia fogságban pusztult.

A szülőket látogatva rendszeresen átutazunk Nyőgéren. Már az első alkalommal feltűnt, hogy a falu felé vezető út mentén mindkét irányban keresztfák hosszú sora áll. Búcsújáró hely volt?

Nem, zarándoklatra Celldömölkre és Vasvárra, 100 éve néha Máriacellbe jártak innen. A kereszteteket, amikből egyszer kilencet számoltam meg a két falu² közötti nem túl hosszú útszakaszon, a földjük végében állították az egykori tulajdonosok, többségükben az I. világháború túlélői. Talán az akkori nagytekintélyű plébános, Kovács Károly kezdeményezésére, aki 1924-ig vezette a plébániát. Korábban Nyőgér és Sótóny közt is több kereszt állt, egy részük már elpusztult.

A tehetséges falusi gyerekek számára évszázadokon keresztül a papi és a tanítói hivatás adott lehetőséget a paraszti sorból való kiemelkedésre. Jóska melyik úton indult el?

Azt, hogy tanulhattam, három jóemlékű papnak és a tanítónőmnek, Kremmer Juliannának köszönhetem. A papunk, dr. Lenarsich Imre esperes kivételes tehetségű ember volt. A mai Szlovéniában született, hét nyelven olvasott, fiatal korában elbeszélései jelentek meg. Nagyszerű fotósként képeivel országos és nemzetközi kiállításokon szerepelt, nyert díjakat. Somfai Ferenc káplánnal együtt a pártfogásukba vettek. Hétéves voltam, amikor a káplán néhányunkat megtanított ministrálni. Bevágtam a szöveget, az oltárt nem értem fel, egy nagyobb gyerek vitte át a misekönyvet a megfelelő oldalra. Tízévesen már latint tanultam. Dél előtt a (katolikus) elemi iskolába jártam, ebéd után egy órát a káplán úrral latinoztam, utána a könyvvel a kezemben mentem a mezőre teheneket őrizni és a nyelvtant bíflázn. Olyan alapokat szereztem, hogy a gimnázium első éveiben csak ismételnem kellett ebből a tárgyból. A két pap hívhatta fel rám az akkori püspöki titkár, egyben tanfelügyelő, a későbbi székesfehérvári püspök, dr. Szakos Gyula figyelmét, aki a szomszédos Sótónyban született. Egy alkalommal tanfelügyelői minőségében a mi iskolánkat is megvizitálta. Érdeklődhetett, van-e olyan fickó, akivel lehet valamit kezdeni. A három pap alaposan kifaggatott, majd kérlelni kezdték édesapámat, engedjen tanulni. Sok kétely merült fel, hiszen a háború még nehezebbé tette a megélhetést. Emellett attól is félhettek a szüleim, hogy a nagy nehézségek árán kitanított gyerekek elszakad majd tőlük. Mégis, megadták számomra a továbblépés lehetőségét. A 4. elemi után gimnáziumba mehettam, annak ellenére, hogy erre általában az 5. osztály után volt csak lehetőség. Az, hogy a szombathelyi premontrai gimnáziumban tanulhatok tovább, a papi pálya felé mutatott, ez azonban nem volt ellenemre. Vallásosan neveltek, ministráltam, a másik kiemelkedési lehetőség, a tanítóság pedig nem tűnt járhatónak. Akkoriban ugyanis a tanítónak kántori teendőket is el kellett látnia, nekem pedig minimális zenei érzékem sem volt.

Közben zajlott a háború, az ország hadszíntérré vált. Hogyan élték meg a háború végét, a front átvonulását?

Viszonylag zökkenőmentesen. Kisebb harcok csak Bejcgertyános határában voltak. Én 1944 szeptemberében kezdtem a gimnáziumot, albérletben lakó kosztos diákként. A tanévnek azonban hamarosan, október közepén vége szakadt. Édesapám biciklivel vitt haza. Az iskola egy ideig stencilezett lapokat küldött az otthoni tanuláshoz. Áprilisban indult újra a tanítás, a tanévet nyár közepéig meghosszabbították, így nem vesztettem évet.

Öccsével egy régi felvételen...

Nehéz volt az otthontól való elszakadás?

Nagyon nehéz. Ráadásul osztatlan falusi iskolából kikerülve kellett helytállni egy szigorú, sokat adó, de sokat is követelő, nagy múltú iskolában. Tudtam, jól kell teljesítenem, hogy elnyerjem a tandíjmentességet és apám hozzájárulását tanulmányaim folytatásához. A szünetekben dolgoztam, teheneket őriztem, mint a többi falusi fiú. Még a diploma megszerzése után is természetes volt, hogy segítsek az aratásban. Ebédet a szemináriumban kaptunk, a háború után két éven keresztül már nem albérletben, hanem a püspöki palotában kialakított kis kollégiumban laktam 25-30 társammal. Innen jártunk be az órákra. A sors úgy hozta, kevesen lettek papok ebből a társaságból. Konkoly István, a későbbi püspök három évvel járt fölöttem. A gimnáziumot 1772-ben alapították, az 1800-as évek elején került a premonstreiek kezébe. 1945 tavaszán az épületben még mindig katonai kórház működött, így a rendházban tartották meg az órákat, jó időben a parkban, máskor a szükségstermekben. Ősztől térhettünk vissza a rendes helyünkre. Sokan voltunk, az osztály létszáma a háború alatt és után a menekültek miatt szinte naponta ingadozott, végül 58-an érettségiztünk.

Apukámmal egy évben születtek. Így nem csak a tankönyvekből tudom, hogy ezekben az években diákként is számtalan nagy változás szenvedő alanyai voltak.

A következő törést a gimnázium életében 1948, az iskolák államosítása hozta, a papokat civil tanárok váltották fel. A mi évfolyamunkat szerencsére jól képzett emberek oktatták, de a korábbi rend teljesen felborult, rövidesen az iskolarendszer is átalakult. Iskolánkat összevonták a Faludi Gimnáziummal, még az osztályokat is összekeverték. Az ötödik osztály után a második következett; ami ennél nagyobb bajt okozott, hogy a nyelvoktatás is megváltozott. A latin mellett franciát és ötödikben új tantárgyként angol nyelvet tanultunk. Utóbbi kettőt rövidesen az orosz váltotta, megfelelő képzettségű tanárok hiányában azonban az oktatása rendkívül alacsony színvonalú maradt. Korosztályunk és az utánunk következő generációk sora máig szenved a modern nyelvek ismeretének hiányát.

Az erőltetett politizálás, a diákszövetségi és egyéb mozgalmi tüntetések is hozzátartoztak ezekhez az évekhez. Bekiabálták az osztályba, hogy indulás tüntetni a klerikális reakció ellen, és mentünk tüntetni a püspöki palota elé, ahol három évvel korábban laktam. – Kínzó lelkiismeret-furdalásom volt. Egykori osztálytársaim közül sokan szép tudományos karriert futottak be, ketten közülük akadémikusok. Jellemző a korra, hogy egyiket a gimnáziumból, a másikat az egyetemről zárták ki politikai okokból. Ellentmondásos, Simon István szavaival „röptető és nyomorító idők” voltak ezek az évek. 1952-ben érettségiztem. Tanulmányi eredményem miatt felvételi nélkül nyertem felvételt az ELTE Bölcsészettudományi Karára, magyar szakra.

A pályaválasztást milyen szempontok motiválták?

Sokat meditáltam azon, mi érdekel igazán, mivel szeretnék a későbbiekben foglalkozni. Azt, hogy mégsem a papi hivatást választom, 15 évesen döntöttem el, de 18 éves koromig ministráltam. A kollégium megszűntével a régi helyen, albérletben laktam, majd az utolsó két évben a buszközlekedés megindulásával bejáró lettem. Sárvárig busszal mentünk, onnan vonattal. Érdekel a biológia, a szakkör diákelnöke voltam, később a csillagászat vonzott, amiben része volt annak, hogy a mi iskolánkba kerültek Herényi Gotthárd Jenő³ csillagászati eszközei. Az épület tetejére csillagvizsgáló kupolát építettünk. Még a szobrászkodás is megkísértett. Végül két kiváló tanárom, a korán meghalt József Attila-kutató, Bokor László és Pongrácz István hatására döntöttem nagyon későn, már negyedikben.

3

Csillagász, természettudós (1857-1909), herényi birtokán 1891-ben saját obszervatóriumot rendezett be.

A francia szak is megfordult a fejemben, de ebben az évben csak egyszakos képzésre lehetett jelentkezni, és én inkább a magyart választottam.

Az egyetemi évek újabb nagy váltást jelentettek az életében.

Egyedül utaztam a fővárosba, ahol még soha nem jártam korábban. A hajdani legendás Eötvös Collegium akkora már diákszallóvá, tömegszállássá silányult. Kárpótolt a megmaradt könyvtár, s hogy koreai, kínai diákokkal laktunk együtt. Egyikükkel, aki később a kínai rádió magyar nyelvű szerkesztőségének a munkatársa volt, 5 évvel később egy televíziós interjú révén sikerült felvennem a kapcsolatot. Az egyetemen a régi, legendás híró tanárokat már hiába kerestük. Nyugdíjazták, szélnek eresztették őket. Sematikus volt a tanítás, sok a szólam, kevesebb a megfontolt gondolkodásra készítő óra. Egymást követték a tüntetésre vezénylések, a Sztálint, Rákosit éltető ki- és felvonulások. Ez az időszak nem tartozott a magyar egyetemi oktatás dicsőséges fejezetei közé. Igaz, sok olyan fiatal jutott tanulási lehetőséghez, aki korábban erről nem is álmodhatott.

Nekem szerencsém volt, mert olyan emberek előadásait hallgathattam, mint a Zrínyi-monográfiával nagyon fiatalon hírnevet szerzett Klaniczay Tibor, vagy Waldapfel József. Szauder Józseffel a tudományos diákkörben folytatott munka révén kerültem közelebbi kapcsolatba, sokat tanultam tőle. Szemináriumi vezetőm volt a sokszor vitatott, de hallatlanul magas színvonalat képviselő Király István, színesek, érdekesek voltak Bóka László, Sőtér István előadásai. Tanárom volt a két kiváló nyelvész, Pais Dezső és Bárczi Géza. A tudományos diákkörben Batsányiról, Vörösmartyról, a reformkorról írtam pályamunkákat.

Ez az időszak a beszolgáltatások, a padlássöprések kora volt. Hogyan éltek a szülei? Tudták segíteni a Budapesten tanuló diákokot?

Nagyon szegényesen éltek. Ha hazamentem, én vittem 2-3 kg zsírt, 1-2 kenyeret, mert a fővárosban jobb volt a helyzet. Többet nem lehetett, az már feltűnő lett volna. A nyári szünetekben segítettem az aratásban és munkát vállaltam, például a Vízügyi Igazgatóság elődjénél figuránsként, máskor a Terménygyűjtő Vállalatnál adminisztrátorként. Amikor a friss egyetemi diplomámmal az éjszakai utazás és a sárvári állomásról 10 kilométeres gyaloglás után hazaértem, azzal fogadott édesapám: Jó, hogy jössz, éppen aratni indulunk. Nem volt ezt könnyű elviselni, mégsem volt hiábavaló. Megadta a munka fegyelméhez a lelkiért és a kis dolgok, apró sikerek örömét.

A gimnáziumi osztály

Szerencsére már elsőévesen bekapcsolódhattam a később leállított Móricz, majd másodévesen a Vörösmarty kritikai kiadás előkészületi munkálataiba, amiért fizettek is valamit. Időm nagyobb részét a könyvtárakban töltöttem reformkori újságokat olvasva, vagy az Akadémia és a Széchényi Könyvtár Kézirattárában, ahol a kézirat-variánsokat vetettük össze. Hamar rájöttem, hogy a cédulákat indigóval is csinálhatom. Olyan anyaghoz jutottam így, amiből aztán pályázatokat, tudományos diákköri dolgozatot és a szakdolgozatomat⁴ is írtam. Nagy előnyt jelentett, hogy a kritikai kiadás munkatársaként a zárt anyagokat is megkaptuk. Ekkoriban éreztem rá a tudományos munka ízére, örömére. Az utolsó két évben népköztársasági ösztöndíjas voltam, amit Rákosi-ösztöndíjnak becéztek. A vele járó 800 forint hallatlanul sok pénz volt akkoriban.

Kikkel járt együtt az egyetemen? Ez a korosztály számos tudóst, művészt nevelt ki. Közülük sokakat ma a rendszerváltás meghatározó személyiségeiként ismerünk. Említette, hogy hivatali elődömet, Horváth Zoltánt is ismerte.

Egyetemi társaim egy része ismert tudós, politikus, sikeres, vagy éppen vitákat kiváltó író lett. Sajnos, egyre kevesebben vagyunk. Furcsa érzés a hajdani társam, Szabó István novellista nevét viselő iskolába belépni, vagy a budapesti Kossuth Klub falán márványba vésve szobatársam, Tánczos Gábor nevét olvasni. Nagyon sokfelé vezetett ennek a generációnak az útja. Antall József, Katona Tamás, Andrásfalvy Bertalan, Jelenics István két évvel jártak felettem. Csoporttársam volt Konrád György és Fejér Ferenc. Ismertem Eörsi Istvánt, Abody Bélát, a böhönyci katonai táborban együtt pucoltuk a puskát Őze Lajossal. Az út másik oldalán a Lenin Intézet diákjai, köztük Pozsgay Imre sátoroztak. Tábori társam volt Moldova György, az írásaiban⁵ olvasott emlékek a sajátjaim is.

A katonai szolgálatot hogyan kellett teljesíteniük?

Katonai tanszék volt az egyetemen, a honvédelmi ismereteket beépítették a tantervbe. Első évben a nőknek is kötelező volt hallgatniuk. A tanévet követően egy hónapig táboroztunk Böhönyci mellett az elképzelhető legprimitívebb körülmények között. A következő nyáron Debrecen környékén, Hajdúsámsonban töltöttünk egy hónapot, majd a diploma után negyedéves tartalékos tisztképző következett Baján, aminek a végén tisztté avattak volna bennünket. Ez 1956 miatt egy kicsit másként alakult.

1956 nyarán diplomázott. Érezte a készülődő forradalom előjeleit?

Nem igazán. Gondolataimat inkább a szakdolgozat foglalta le, és az, hova kerülhetek dolgozni, mivel fogok foglalkozni. Akkor szervezték meg a rádió egyik főosztályaként a televíziót, embereket toboroztak, szóba került álláslehetőségként. Próbalektorálást írtam a Szépirodalmi Kiadóhoz, amit Jászberényi József és Illés Endre bíráltak el. Waldapfel professzor arra agitált, adjam be az aspiránsi kérelmemet. Felmerült a reformkori tanszék és az Irodalomtörténeti Intézet is. Hidegzuhanyként ért, amikor kiderült, nem kaphatok pesti állást, mivel nem ott él a családom és nincs főbérleti lakásom. A többiek már elhelyezkedtek, én még vártam, hátha feloldják a tilalmat. Erre az egyetem jó esélyt látott, hiszen egykori tanárom, Sótér István éppen miniszterhelyettes volt. A felmentést azonban ő sem tudta vagy akarta elintézni. Végül azt mondták, Zalában van állás, ott próbálkozzam.

Így került tehát Zalaegerszegre.

Igen. A Megyei Tanácson Bánokszentgyörgyön ajánlottak fel állást, amit azonban nem fogadtam el, meghallva, hogy oda még vonat sem jár. Közben a Jókai úti általános iskolában megüresedett egy hely, ezt az állást kaptam meg. Mielőtt azonban ténylegesen munkába állhattam volna, le kellett töltenem a már említett katonai szolgálatot Baján. Október végére aztán minden összekavarodott. A tisztté avatás elmaradt, felvittek bennünket Budapestre. Tengünk-lengtünk, sok mindent láttunk, veszélyes helyzetbe, lövöldözésbe azonban szerencsére nem keveredtünk. November 11-én értem haza a szüleimhez. Jelentkeztem Zalaegerszegen, de ott már nem a Jókai úti, hanem a Petőfi iskolába kerültem.

Nem esett rosszul, hogy a szép tervek, televíziózás, Szépirodalmi Kiadó, egyetemi karrier helyett Zalaegerszegen találta magát egy általános iskolában?

4 Vörösmarty életének utolsó nyolc esztendeje

5 Az író Fegyvert és vitézt..., Katonadolog, Megtiszteltetés című elbeszéléseiről van szó.

Irodalmi est
Pándi Pállal
a megyei
könyvtárban

Nem. Egyrészt, mert átmeneti helyzetnek gondoltam, másrészt pedig nagyon jó, kellemes kollégák között találtam magamat. Ráadásul márciusban óraadó lettem a Zrínyi gimnáziumban, a következő tanévet pedig már zrínyisként kezdtem. Életem legszebb korszakaként emlékezem az ott töltött három évre. Szerettem tanítani, igazi zalaegerszegivé váltam. Annyira jól éreztem magam, hogy amikor 1958-ban két állást is felajánlottak Budapesten, nem fogadtam el őket, maradtam. Hozzá tartozik a dologhoz, hogy a magánéletem is révbe ért, egyik kolléganőmet vettem el.

A Zrínyi nagyon jó korszakát élte. Az egyetemről több jó szándékú, többet akaró, jól képzett tanár került az iskolába, köztük Kovács Lajos, Tuboly Tibor, Horváth Imre, Koller Nándor, Vadvári Tibor. Az igazgató, Kovács József hagyott bennünket dolgozni, az iskola nagyon hamar visszakapta régi fényét, jó hírét. Elsősorban magyar nyelvet és irodalmat tanítottam, de részt vettem az akkor divatos kísérletekben, etikát, logikát, lélektant is oktattam. Gyakran kértek ismeretterjesztő előadások tartására, ezt azóta is, több mint 50 éve csinálom. Alighanem nincs olyan falu a megyében, amelyikben ne jártam volna. Rendszeresen írogattam kisebb cikkeket, tanulmányokat, elsősorban a Zalai Hírlapba, főleg magyar írókról. Apró érdekesség, hogy az első cikkem az újságban 1952-ben jelent meg, erről azonban sokáig nem tudtam. A Vas népébe írtam még gimnazistaként egy cikkekét Gogolról. A zalai lapot is Szombathelyen nyomták és a tudtom nélkül a többivel együtt az én munkámat is átvették.

Közben másfél éven keresztül a fiúképzőintézményben nevelőtanárkodtam. Az akkor sokat jelentő 500 forintos fizetékiegészítés mellett olcsó étkezési lehetőséghez jutottam így. Ennél sokkal többet jelentett számomra, hogy itt barátkoztam össze Kovács Lajossal, akivel később 25 éven keresztül dolgoztam együtt különböző beosztásokban. A barátság a haláláig tartott, a családjával máig tartjuk a kapcsolatot. Visszatérve a gimnáziumra, a már említett kis csoportra az irányítók is felfigyeltek, sorban „kiemelték” őket különböző vezetői posztokra. Nagyrészt belőlük verbuválódott a 60-as évekre a megye művelődésének talán nem is sikertelen irányító testülete.

Önt is kiemelték...

Igen, valóságos zsarolással. 1960. december közepén hívott Kiss Gyula osztályvezető a Megyei Tanács Művelődési Osztályára. Nem akartam menni, szerettem tanítani. Közben azonban megnősültem, jött az első gyerek, mi pedig a feleségemmel egy leválasztott kollégiumi szobában laktunk, ahol a központi fűtésen kívül semmi sem volt. A téli szünetben nem fűtöttek, a feleségem Békéscsabán, a szülőknél maradt a gyerekekkel. Lakás kellett tehát, de Kiss Gyula közölte, kiutalás akkor lesz, ha elfogadom az ajánlatot. Nem volt mit tenni, mentem. Tizenegy és fél jó évet töltöttem az osztályon a népművelési csoport vezetőjeként és osztályvezető-helyettesként – nem bántam meg. Szerencsére újra jó társaságba kerültem. A megye akkori elnökhelyettese, Hadnagy László szintén szombathelyi premontrei diák volt, értelmes, tisztességes ember. Nevéhez fűződik többek között a Zalai Művészegyüttes megszervezése, segítette a falumúzeum létrehozását, a földrajzi nevek gyűjtését is. Hamarosan miniszterhelyettes lett. Sajnos, nem sok ideje maradt új posztján, rövidesen meghalt. Mindössze 43 éves volt.

Milyen feladatok várták az új munkahelyen?

Az akkori viszonyoknak megfelelően a művelődési osztály feladatai számosak és rendkívül sokrétűek voltak. Úgy éreztük, nem haszontalan, amit csinálunk. A 60-as években indultak be az iskola- és a művelődési ház építések, hiányoztak, vagy rendkívül mostoha körülmények között működtek a közgyűjtemények. Nagy vállalkozások részesei lehettünk. Felépült a megyei könyvtár, ami korábban egy családi villában működött a mai szalagház helyén, elkezdődött az országban elsőként a földrajzi nevek gyűjtése, aminek a szakmai irányítását Ördögh Ferenc tanár úr vállalta. Felépült az ország első szabadterei múzeuma. 1963 júniusában született meg a határozat az alapításról és 1968 augusztusában került sor az avatásra. Útjára indítottuk a helytörténeti lexikon gyűjtőmunkálatait, kiállítást rendeztünk Nevezetes zalaiai címmel, az élők közül meghívtuk Kisfaludy Strobl Zsigmond, Boldogfai Farkas Sándor szobrászművészeket, Öveges Józsefet, Farkas Ferenc zeneszerzőt, Pais István kémikust, Artner Tivadar művészettörténészt, Barabás Jenő néprajzost, Gábor Miklós színészt. Ekkor kezdődött a kapcsolat kiépítése Keresztury Dezsővel, aki később a város díszpolgára lett. Részesem lehettem egy folyóirat-alapítási kísérletnek is. Az Életünk kezdetben négy megye, Vas, Zala, Győr és Veszprém közös kiadványaként indult, meglehetősen botladozva. A helyzete később szerencsére megszilárdult, máig nagyon jó színvonalú folyóirat, Vas megye kiadványa. Elindítottuk Baranya, Somogy és Tolna megyékkal együtt a dél-dunántúli művészeti heteket, saját színház hiányában gondoskodtunk a megye színházi

Sütő Andrással-
Marosvásárhelyen
1978 tavaszán

ellátásáról. Több egykori kollégámat, Orsovsky Istvánt, Varga Zoltánt, Horváth Lajost, Horváth Jóskát, Nagy Viktort, Borbás Györgyöt, a már említett Kovács Lajost talán Éva is ismerte.

Kovács Lajos az érettségi elnököm volt, a szüleim is nagyon szerették, tisztelték.

Hangsúlyozni szeretném, a siker, a szép eredmények titka az volt, hogy jó szándékú, hasonló gondolkodású, a kultúra ügyéért elkötelezett emberek dolgozhattak együtt, akik később, más posztokon is bizonyították a hozzáértésüket. Kovács Lajos a szombathelyi főiskola főigazgató-helyetteseként halt meg, sajnos, nagyon fiatalon. Nagy Viktor a Deák Szakközépiskola, Horváth Lajos a Moziüzemi Vállalat igazgatója lett, Varga Zoltán a megalakuló színházat, majd a Pedagógiai Intézetet vezette. Közben publikáltam. Egy időben az Élet és Tudományban volt sorozatom a megye nevezetességeiről, később a Köznevelésben írtam általam fontosnak, jelentősnek tartott zalai pedagógusokról, köztük Éva édesapjáról is.

Nem hiányzott a tanítás?

Mindenképpen. Annak ellenére, hogy jól éreztem magam, szerettem volna visszatérni az eredeti szakmámhoz, amitől soha nem szakadtam el teljesen. Az érettségi elnökösködés mellett részt vettem a pedagógusok továbbképzésében. A 60-as években nagy volt a pedagógushíány, sokan dolgoztak képesítés nélküli nevelőként. Az ő számukra konzultációs központokat szerveztünk, ahol én is tartottam előadásokat nyelvészetből és irodalom-történetből. Később, amikor az évtized közepén merész kísérletként sikerült létrehozni Zalaegerszegen a Pécsi Tanárképző Főiskola kihelyezett tagozatát, mellékállásban én is tanítottam és vizsgáztattam az intézményben. Sokat dolgoztunk, rengeteget készültem, szerettem csinálni. A kis létszámú évfolyamokkal nagyon jó emberi kapcsolatba kerültünk, sokukkal máig tart a barátságunk. Úgy gondolom, számomra az lett volna az ideális megoldás, ha a tagozat a városban marad, és én ott tanárkodhatom.

1972-ben újabb váltás következett.

Már a 60-as évek végén el akartam menni a tanácsi apparátusból. Miután Kovács Lajos lett az osztályvezető, maradtam további két évig, ami alatt vele és Vadvári Tiborral közösen sok új, jó dolgot tudtunk megcsinálni.⁶ Én mégis a tanításhoz szerettem volna visszatérni. Végül másként alakult, mert új, izgalmas feladat ígérkezett, amit szívesen vállaltam fel. 1972-ben úgy hozta a sors, hogy az új épületbe költöző Göcseji Múzeum élére kerültem, és a megyei múzeumi szervezet kiépítése lett a feladatomban. Az előkészítésben, a szervezésben osztályvezető-helyettesként sokat dolgoztam, akkor még nem sejtettem, hogy rövidesen múzeumi ember leszek!

Mi volt korábban a múzeum épülete?

A ház 1890-ben épült takarékpénztári bérházként. Az ötvenes években többféle funkciót töltött be, ott székelt a városi tanács, orvosi rendelő, általános iskolai menza, KISZ klub is működött benne. Amikor 1968-ban a városháza elköltözött a mostani helyére, le akarták bontani, olyan rossz állapotban volt. Sok ember szakmai összefogásával sikerült megmenteni, múzeummá alakítani. Még tanácsi emberként vettem tehát részt a felújításban, nem tudva, hogy magamnak dolgozom. 1972. augusztus 15.-vel kerültem múzeumi státuszba. Előtte két héttel érkezett az egyetemről régészként a mostani igazgató, Vándor László. Rajtuk kívül egy adminisztrátor és egy hivatalsegéd tette teljessé a létszámot. Kanizsa akkor egyszemélyes intézmény volt, Keszthely pedig még Veszprém megyéhez tartozott.

Miért a múzeum mellett döntött?

Fantáziát láttam benne, úgy gondoltam, hasznosítani tudom szervezési gyakorlatomat, beruházási jártasságomat, kapcsolatrendszeremet. Még évek teltek el, amire sikerült befejezni az épület felújítását. Volt némi érzékem a néprajzhoz, így első kiállításunkat A zalai nép művészete címmel nyitottuk meg. Az állandó kiállítás 1978-ra készült el, addig sok időszaki kiállítást szerveztünk. Megindultak az ásatások. Mivel nem volt elegendő saját munkatárs, Vándor László ide szervezte a magyar régészet jeles intézményeit. Az Országos Műemléki Felügyelőséggel, az ELTE Régészeti Tanszékével, az Akadémia Régészeti Intézetével közös vállalkozások voltak ezek. Néprajzosunk nem volt, a feladatkört én próbáltam ellátni, amennyire lehetett. Folytak a skanzen befejezési munkálatai, a 70-es évek második

6 Ezekről részletesebben: Kovács Lajos: Nehéz hűség Bp. 1982.

felében alakítottuk ki és rendeztük be a tájházakat Káváson, Csesztregen, Zalalövön és Galambokon. Tanári múltamat a múzeumban sem tudtam megtagadni. Előadásokat szerveztünk, megyeismertető kirándulásokat vezettem. Ezek egyik eredménye lett 1975-ben egy kis kötet a megye műemlékeiről. Mivel 1978-ban Keszthely és környéke visszakerült a megyéhez, 79-ben egy bővített kiadás látott napvilágot. Arra szerettem volna felhívni a figyelmet, hogy Zalában is van látnivaló. Erről a meginduló idegenvezetői tanfolyamokon is számos előadást tartottam. Megkezdődött és jó ütemben folytatódott a megye középkori kis templomainak régészeti kutatása, majd restaurálása és helyreállítása. Sikerült elérni, hogy az OMF szakmai folyóirata, a Műemlékvédelem tematikus zalai számot jelentetett meg az évtized végén.

Maradt ideje a kutatásra?

A sok gyakorlati feladat mellett kevés. Írogattam azért ide-oda, még a Vigliában is publikáltam, ami akkoriban furcsa dolog volt egy, a megyei apparátusban dolgozó embertől. Jó évtized múlva kapcsolódtam be újra az irodalomtörténeti kutatásba. Főleg a Dunántúli irodalmi hagyományait vizsgáltam, tartottam belőle előadásokat. Keresztury Dezső javaslatára újra dolgozni kezdtem az Irodalomtörténeti Társaságban, vándorgyűléseket szerveztünk, előadásokat tartottam, például Zrínyi Miklós tájnyelvéről, a Festetics család irodalompartoló tevékenységéről, a megye irodalmi hagyományairól. A doktori disszertációm 1984-ben, vén fejjel védtem meg Pálóczi Horvát Ádámól. Témavezetőm Mezei Márta volt, disszertációm Pándi Pál bírálta. Sajtó alá rendeztem, bevezetővel, jegyzetekkel láttam el a 200 évvel korábban névtelenül megjelent szabadkőműves regényét, a Felfedezett titkot. Ha végigtekintek kutatói pályámon, úgy látom, annak irányát nem annyira a tudatosság, a tervszerűség, inkább a vélt időszerűség vagy társadalmi érdeklődés határozta meg. A műemlékekről szóló könyvecske és a 90-es években németül és magyarul is megjelent útikönyv mellett a Zalaegerszegi örökség címmel megjelent könyvet, a megye irodalmi emlékeiről a Zalai Gyűjteményben megjelent három összefoglaló tanulmányomat és a Horváth Ádámról különböző helyeken megjelent dolgozataimat említeném meg. Ezek felhasználásával be kéne már fejeztem a róla szóló kismonográfiát! Egyik ötletadója voltam a Zalai életrajzi kislexikonnak és az első kiadás számos szócikkét is én írtam.

Említette a Zalai Gyűjteményt. Tudommal az alapításnál is ott bábáskodott.

Irodalomtörténeti konferencián

Az előzményeket megírtam a repertórium bevezetőjében. Régóta álmodoztunk egy olyan rendszeres kiadványról, ahol lehetőség nyílik a tudományos igényű szakkikkek publikálására. A sikerért többen dolgoztunk: Baranyai György, Simonffy Emil, Degré Alajos és magam is. Azt sem tudnám megmondani, kinek a fejéből pattant ki az elnevezés, talán a Tudományos Gyűjtemény volt a mintaadó. A múzeum, a levéltár és az esti egyetem közös kiadványként indult a sorozat. Nehézkes volt az ügyintézés, a minisztériumban kellett minden egyes szám megjelenését engedélyeztetni. Szerencsére Vörös Károly jó emberünk volt. Nekem a megindulást követően már kevés közöm volt hozzá, keveset is írtam bele. Baranyai Gyurka feladata volt a szükséges pénz előteremtése, Lojzicé a szerkesztés, a szellemi arculat kialakítása. Született szerkesztő volt. Az, hogy ilyen lett a Gyűjtemény, és hogy olyan máig keresett kötetek születtek, mint a nevezetes Deák kötet, az leginkább az ő érdeme. Örökségét méltó módon folytatja a levéltár.

A 80-as években fiatal levéltárosként már én is figyelemmel kísérhettem a múzeumban folyó munkát. Sok jó kezdeményezés mellett ott indult el a közgyűjteményi napok hagyománya, amit néhány éve Sopronban is sikerült meghonosítanunk. A lényege, hogy a közgyűjtemények munkatársai évente egyszer egymásnak is beszámolnak a legfrissebb kutatási eredményekről, a kiadványozási és kutatási tervekről. Így könnyebb a közös munka, a tervezés. Arra is emlékszem, nagy meglepetést keltett, amikor 20 éves múzeumi munka után, 1991-ben, 57 évesen a felmentését kérte. Nem volt megszokott dolog, és ma sem az, hogy valaki a stallumról önként lemondjon.

Úgy éreztem, amit akartam, elértem. Új korszak kezdődött új kihívásokkal, nem lehetett rutinból csinálni a dolgokat. Új távlati terv kidolgozása vált szükségessé, amelyet szerencsésebb, ha olyan vezető alakít, aki annak megvalósítását végig felügyelni tudja. Több olyan tudományos munkámat is be akartam fejezni, amire vezetőként nem jutott elég időm. Nehezen, de megértették az elhatározásomat. Felmentésem után főmunkatársként tovább dolgoztam. Elvégeztem a néprajzi gyűjtemény revízióját, tanulmányokat írtam, kiállításokat rendeztem. A jó kapcsolatom a kollégákkal megmaradt. A múzeumba máig bejárok, egészen 2004-ig laza munkaviszony is fűzött az intézményhez. A főnök megszólításból Jóska vagy Jóska bácsi lett, az élet és a munka pedig ment tovább.

Máig irigylésre méltóan aktív, gyakran kéri fel előadások tartására, konferenciák levezető elnökének. Rendszeresen publikál. Hogyan telnek a hétköznapjai?

Ma már öregebben. 4-5 éve kevesebbet vállalok. Jó sorsom úgy hozta, hogy évtizedekig dolgozhattam a TIT – ma Öveges József Ismeretterjesztő Egyesület – és az Irodalomtörténeti Társaság vezető testületeiben. Különböző tanfolyamokon is rendszeresen tanítottam. Mára majd minden társadalmi tisztségemről lemondtam. Tudom, hogy azok becsületes ellátásához nem elegendő a tapasztalat, szükséges a kezdeményező készség, a frissesség, a testi és lelki erő is. Zalában mára felnőtt egy tájékozottságban, felkészültségben, nyelvtudásban minket rég felülmúlt nemzedék. A múzeum, a levéltár, a könyvtár már nem egy-két szakemberrel dolgozó kis intézmény, mindegyik szellemi műhely, országosan elismert szakemberekkel. Ezért örülök, hogy mi már korszerűtlenné avultunk. Vigasztal, hogy nemzedékem munkája is beleépült a mai eredményekbe. Nem csak e felismerés, a fogyatkozó erő ösztökélt a hátrébbhúzódnásra. A hiúság is. Inkább azt kérdezzék: Németh Jóska-t miért halljuk, olvassuk ritkábban, mintsem azért dohogjanak: miért szerepel még mindig. Szerencsére, így is maradt némi teendőm. Nem mindig tudok visszautasítani egy-egy kedves invitálást előadásra, konferenciai elnökségre, lektorálásra. Örülök, hogy tavaly elkészíthettem az Egerszegi örökség kötet második, bővített kiadását. Készülget néhány kisebb-nagyobb tanulmányom is. Meg aztán feleségemmel, Peterka Gabriellával együtt dötki kertünket is művelgetnünk kell.

Visszatekintve az életpályára, csinálna valamit másképpen?

Többször eszembe jut: leginkább annak örültem volna, ha irodalomtörténetet taníthatok egy Zalaegerszegen létrejött főiskolán. Arra soha nem gondoltam, hogy e lehetőséget más városban keressem. A váltáshoz túlságosan mélyre nyúltak az itteni gyökerek. Bizonyára több sikert hozott volna kevesebb témával, alaposabb elmélyedéssel foglalkoznom. Mégsem érzem haszontalannak az öt évtizednyi szorgoskodást akkor sem, ha a specializálódás korában ma már avított, korszerűtlen ez a sokszínűség. Ahogy évtizeddel idősebb lettem, mint Arany János volt az Őszikék írása idején, többször kinyitom a Kapcsos könyv hasonmás kiadását, olvasom benne a bölcs tanácsot:

*Mert szép az élet
Fogytig, ha kíméled,
Azt, ami maradt.
Csak az ősz fordultán,
Leveleid hulltán
Ne kívánj nyarat.*

Őszi örömeimben még 75 évesen is bizakodom.

Ehhez kívánok további szorgos munkálkodást, jó egészséget. Köszönöm a beszélgetést.

Gülch Csaba

Igék a testből

(Hét szubjektív tétel arról, miként visszhangzik Major-Zala Lajos néhány, önkényesen kiválasztott versében a Biblia)

Halk prolóógus

Látszólag egymástól távoli gondolatokról, magán-felfedezésekről, mégis közüzenetekről fogok furcsán és röviden beszélni. Úgy tűnik majd, mintha összekeverném a múltat a jelennel, összekeverném a „nincs”-et és „van”-t, a „semmi”-t a „valami”-vel. Úgy tűnik majd, mintha egymásba fonnám, összekuszálnám a rend finom fonalát, aztán egy hirtelen, kiszámíthatatlan lendülettel, ismét szabadon útjára bocsátanám. Pedig csak egy kicsit elkalandozok az ég és a föld közé épített különös híd árnyékban, és néha, a víztükörbe tekintve, egy-egy tétellel megpróbálom megérinteni a fényt.

I. tétel

A Szentírás Isten által „diktált” szavai szerint az Ige testté lett. Vagyis a Teremtő a világot Fiában, az Emberben, a teremtményben mutatta, dicsőítette meg. Bizonyítékot szolgáltatott a kételkedőknek, a kérdezőknek, a keresőknek. Azt mondta: legyen, és lett. Az örökkévalóság előtt ama bizonyos 33 esztendőben, ama bizonyos golgotai sötétségben megmutatta a pillanatot, a most és az itt keresztfáját. Láthatóvá vált a láthatatlan: az Ige testté, Isten emberré lett. Fizikai egzisztenciába „formázott”, tökéletes, mégis törékeny emberré, akinek tiszta arcát gyakran köpet alázta, aki örömet, csalódást érzett, aki bánatmat, csúfolódást és gyűlöletet kapott. Akinek húsát ostor szaggatta, tenyerét durva szög ütötte át... Azon a bizonyos, titokkal teli pénteken az Ige fájdalmas testté lett, és a testből korona töviseivel hitelesített Ige. Azon a napon a szavak ereje, az Istennek címzett sóhaj, „Atyám! Kezedbe teszem le lelkemet!” szétfeszítette az eget, az akarat nyomán a sötétebből fény született. Élet a halálból! Arra a délutánra gondolva lehet igazán megérteni, hogy mit jelent a csillogó harmatcsepp a fűszál hegyén, mit jelent a frissen vasalt hófehér ing illata, mit jelent a mosoly édesanyánk szája körül, mit jelent az ölelés és mit jelent gyermekünk kacagása. Mit jelent az alkonyat, a derengő hajnali fény. A könnyek, az ég csendjébe tűzdelt csillagok, mit jelent a pohár bor, a formás karéjra vágott kenyér. Mit jelent a szó, „bocsánat”, mit jelent az élet, a bizonyosság, az örömhír, s mit jelent nekünk nagypéntek után a feltámadás... Mit jelent, mikor az Ige testté lesz, mikor Igévé magasztosul a test.

II. tétel

Major-Zala Lajos „Katarzis” című kötetében találtam egy verset. Egy olyan rövid üzenetet, amelyben több helyütt is megcsillan az a bizonyos, a szent és a profán, de mondhatnám úgy is, hogy az Isten- és az emberlét közé feszített híd alatti víztükör megcsodált fénye. Íme a vers:

Menedék

árva szent hely: húsod kápolnája
 melyben pinád értem és érted
 hogy kitaláljunk a lélek-vesztő
 tévelygésből
 csillanón csaló csiklójával
 rorátéra harangozik
 Noé bárkája
 a partok
 talán megmenekszünk

Tömör, finoman egymáshoz illesztett, egyenes mondatok. Nyílt, egyszerű szöveg. Nem a szavak mögé és közé rejtett üzenet, hanem Ige, nagybetűvel! Gyönyörű testtájából, mozdulatokból épített szókatedrális. Csendes szentély, ahol szakadt ajakkal imát mormolhat az ember. Megszentelt, ránk nyitott alkalom, amellyel Isten, a Lét forrásának közelébe kerülhetünk. Menedék, amely lelket ment, menthet, reményt ad, adhat özőnvíz, vagy majorzálásan mondhatnánk, közönyvíz idején.

III. tétel

A szerelemről beszélgettünk egyszer. Többször. Éppen akkor is! Lajos azt mondta: számára a szerelem egyenértékű az alkotással. Játék, amelyben megalkothatjuk egymással, újra- meg újrateheremthetjük egymásban, önmagunkat. Nem a másik ember segítségével, hanem teljes részvételével, tökéletes megosztottságban. A szerelem szerinte egy olyan keservesen gyönyörű játék, amelynek pillanatnyiságán keresztül átérezhető, átéreztethető a soha vissza nem térő egyedi. Vagyis az, hogy csak mi tudunk emígyen szeretni, csak most és soha többé így! A szerelem szerinte hit, érthetetlen, mégis felfogható csoda. Létté teljesedő megmagyarázhatatlan. Test és ige. Ige a testből. A boldogság forrása: mohó emberi erő, amely szenvedéllyel „felfalja” a másikat, hogy ettől az embertelennek, önzőnek tűnő vágytól, mohóságtól megerősödjön, az adott és kapott örömajándéktól öntudatosabb, boldogabb legyen. Beszélgettünk arról is, hogy az ölelésben, a gyönyörben érezhető és éreztethető a halál iszonyú jelenléte, illetve annak jótevő és megváltó hatalma is. Kegyelmes ajándék: halálban a születés, születésben a halál. A titkok penetrációján keresztül, az orgazmus kegyelmében a föltámadás misztériuma. A halál ízlelgetése, a testtel-lélekkel gyakorolt kikerülhetetlen: az elmúlás. A lét győzelmének katarzisa.

IV. tétel

Nyílik a könyv. Az első Magyarországon – Kecskeméten – megjelent, idén egy híján húsz éves Major-Zala kötet, a „Játsszunk szerelmet”. Nyílik – a korabeli alcímében, kicsit gyengéd, álszemérmes szentimentalizmussal, erotikus verseknek titulált – magánbiblia. És végén felzeng az Énekek Éneke, felzengenek Göcsej költőjétől a nő és férfihangra, karra komponált szerelmes igék. A nő hangjából egy részlet:

Szólíts engem ajkad nyelvével
szavad szám tűzére tápláló olaj
felsajdul véremlében neved emléke
neved asszonyajkakon: a kívánatos
vigyél magaddal röptés innen veled
koldus számlóról királyi székbe
bor titka ha felsejlik az érben
drágább vagy a legdrágább bornál
szédülök megittasodok hívásodtól

Hát nem csodás vallomás ez Isten kies kertjéből! Csoda, miként Major-Zala Lajos szerint csoda az is, hogy – idézet tőle – „Földünk még mindig életet lélegzik és mi is vele. Minden igyekezetünk ellenére sem sikerült elpusztítanunk, habár nagy részét már kloákává rondítottuk. Csoda, hogy beleszagolhatunk még egy virágkehelybe, fertőzetlen szoknya alá nyúlhatunk rejtett magunkat keresve: adásban befogadást és befogadásban adást. A titkok titkát. A játékok játékát. Az embert emberré alakító csodát!”

V. tétel

Major-Zala Lajos 2004-ben ránk hagyott „Testamentum”-ában, de korábbi kötetében is számos bábeles vers olvasható. A Torony, amely az ég magasát ostromló, túlméretezett emberi szándék szimbóluma. A gyarló, gyökértelen, gögös, önző, hazátlan embereké, akiről, akiknek címezve, főként a halála előtt években, Lajos vehemens, hazafias morgolódsait írta. Egyik részletét szólítom, szólaltatom most meg. Így hangzik:

(...)

merre vagy Ember
hogyan hívnak ember?
a(z) sz-ótárból kikoptál
a s(z)ótár lelkedet lelkedből
magadból magadat
a lényegét kimosta
e parányi időben
amióta garázdálkodsz
e Földön
a bábeli tornyot
mennyet a mennyre
profitot profitra építéd
de kinek?
hogyan hívnak Ember
Profitorszámban?

A kérdőjel után nekem a Paradicsom képe jelenik meg. Ádám és Éva az egyik, buja páfrányokkal körülölelt fa tövében éppen azt fundálják, miként férközhetnének mielőbb a tiltott gyümölcs közelébe. Miként tudnák azt az egyet megköstolni, meghódítani, ha csak egy harapás erejéig is, de magukénak tudni az almát. Azt fundálják, miként tehetnek üres vágyuknak, a dörgedelmes isteni akarat ellenében eleget. Aztán önmagukból kiűzve, ugyancsak ők a felbujtók Babilonban, a nagy építkezésnél, majd a nagy összeomlás után, az időtlenből az időben megrészegülten kóvályogva, néhány éve ők jártak New Yorkban is... Ők bámulják estenként, lámpaoltás előtt, az Édenbe gyakran csodált, csillagdíszes mennybolt helyett, a rózsaszín selyemtapétával összetartott álmenyeezetet

is. Elkopott a lelkük, s mikor véletlenül, elpazarolt létükre döbbennek, sótlan lé csorog szemükből a tisztító könny helyett. Nevüket keresik. Hiába! Hiába szólítja őket név szerint az Úr, aki egyébként kezdetektől hajszálaikat is számon tartja, nem hallják szavát. Fülükben zúr, fejükben zavar! Bábel!

VI. tétel

A minap Markó Iván barátom mesélte: Jeruzsálemben járt, hogy homlokát a Falhoz szorítsa. Többször tett már így, ha az őt kínzó kérdésekre szeretett volna választ. Aztán mikor várakozó szívvel az öreg kőhöz ért, mégis csendben maradt. Hallgatta Istent, aki miként mindörökké, akkor és ott is néma maradt. Az üzenet este érkezett: „Veled vagyok, de döntenek neked kell!” „Ne félj!” – ezzel biztatta övét Jézus is. „Ne félj!” – ezt a biblikus tömondatot visszhangozza Major-Zala Lajos egyik, a hetvenes évek végén született „ars poetica”-ja is.

Ars poetica V.

Szeretni
akkor is ha gyűlölni kell
gyűlölni
ha a szeretet veszélyben
megbocsátani
ember az embernek
de soha kézfogással
nem hitelesíteni embertelenséget
kínra
kínzással dehogyis felelni
de nem felejteni
hinni
de nem langyos igékben
uniformisban
kitépni monoton szívedet
meleg-lüktetőn
unott arcokba vágni kérdőjelnek
ember vagy
ne félj!

Tovább sorjáznak, kanyarognak ezek a mondatok, hogy lelki útközben melléjük szegődhessen még néhány: „Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat!”, „Ne vígy minket kísértésbe!”, „...miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek”. Aztán nyomukban néhány kopott kép: a máglyán imát nyögdecselők, a gázkamrába terelt gyermeklányok fájdalomtól-félelemtől eltorzult arca, a hómezőn halálba dermedt katonák ég felé ágaskodó keze. Végül megvilan a mondat: „Ember vagy! Ne félj!”, majd újabb képek: Tóth Ilonka tiszta tekintete, a fehér inges Fiú, szemben a tankkal, a Győzelem térről... „Ne félj!” Emberek, ez a mondat több ezer év súlyát kibírta, nem akármilyen kapaszkodó!

VII. tétel

Végül szóljunk, hanem is Jánosként, hanem Major-Zalával a jelenésekről is! Mondjuk az Apokalipszis manapság keményen doppingolt lovairól, lovasairól. Arról a turbósított, szteroidos, vérrel fertőzött ördögi testről, amely egyik napról a másikra, örömmel álcázva, megfékezhetetlen gravitációval, akár a végítélet, századunkra zuhant. A Sursum corda egyik szonettjében, az „Apocalypsis”-ben Lajos erről így ír:

A Gyönyör Irtózata a Zord Lovas
vágtazza be az Agy tekervényeit
az Ész őreit maga alá gyűrve
vízözönt áraszt ingó sejtekben

szabadságunk tiporja patáival
a minden vágyat taroló Szorongás
és Isten álarcába gyolcsolja
sunyi képét hunyázkodó Örömünk

és nem lesz cáfolat csak bizonyosság
tény: a megfélemlítés keresztjére
a fára vert ácsolatlan szó: AIDS

érlelmében és méltóságában
gyalázott Ember: a Játszón Kárhozott
csúf Megüdvözülés istenközelben

Lajos jelenéseit olvasva, mégis féljünk?! Mégis féljünk a szelíd maszk mögött
lihegő kísértettől, ami pontosan nem tudni mikor és honnan, de jött, élvezett
és győzött, és pusztításának nem tudni mikor leszen vége?! Mégis féljünk?
Hát mégsem erős várunk a szerelem, a tisztaság? Mégsem egyetlen az az Egy?
Mégsem egy számunkra az Isten? Miért hagytuk, hogy félelmet, halálos hálót
szőjenek hamis szabadságból a pusztából közénk lopakodott sátánzsoldosok?
Néhány édesnek tűnő pillanatért, kárhozatért adtuk el az üdvösséget? Kérdés,
kérdésbe kapaszkodik. Csendesedjünk el, szorítsuk homlokunkat a Falhoz! Már
hallatszük: „Veled vagyok, de döntenem neked kell!”

Enteriőr az Európai
párbeszéd című kiállításról

G.Komoróczy Emőke

„A sors különös kegye, hogy közjük tartozhattam”

Győri László pályájáról és műveiről

1942. január 29-én született Orosházán; apja 30/40 holdas nagygazda volt, akit 1945 után kulákká nyilvánítottak. Kínkeserves évek vártak ez után a családra: kemény küzdelem a pusztá megélhetésért. Átélték-átszenvedték a Rákosi-korszak mélyszegénységét, a padlás-lesöpéseket; s az ötvenes években – hogy a négytagú család éhen ne pusztuljon – az apa egy Nógrád megyei bányában, Nagybátonyban vállalt karbantartói munkát, míg az anya – fiai segítségével – otthon küszködött a kerttel, földdel. Nem csoda, hogy az idősebb fiú (ifj. Győri Pál) 1956-ban disszidált (alakját öccse a *Piros-dresszes emlék* című versében idézi majd meg). A kisebbik fiú (a már ekkor költő-palánta László) továbbra is sokat segített otthon; még gimnazista éveiben is paraszti munkával töltötte a szünidőket. Az apa – más kiutat nem látván, az ötvenes évek végén belépett a termelészövetkezetbe, sőt kisvártatva ő lett az elnök; így fia „a kapa mellől” immáron akadály nélkül bejutott 1961-ben az ELTE Bölcsészkarára, magyar-könyvtár szakra. Itt aztán rátalált a hozzá hasonlóan lázadó szellemű társakra – a későbbi *Kilencekre* –, akik mindannyian „jobbítani” akarták a világot. Az ő körükben, a *Koczkás Sándor*, illetve *Török Endre* vezette alkotókörök vitáin, beszélgetésein, a kollégiumi eszmecserek légkörében s az akkortájt szerveződő Egyetemi Színpad előadásain érlelődött költővé.

Az Eötvös Collegiumban (amelynek már csak a neve emlékeztetett a hajdani Európa-léptékű fellegrárra) Ágh István volt a szobatársa, Bella István pedig a „szomszédban” lakott – így Győri László kapcsolatai az irodalmi élettel viszonylag korán kialakultak. Első verse az *Új Írásban* jelent meg (1964. nov.), majd a *Kortárs* is közölte tőle (1965. máj.). „Ekkortól lettem otthon ebben az országban, ekkortól éreztem: van jogom. Sokan voltunk lázadók, és nem kevesen a törtető” – vallja a *Csontos János*-készítette interjújában (*Együtt és külön*; a *Kilencek*, 1988; 8-14.p.). Ifjúi hévvel hittek az „emberarcú szocializmus” megteremthetőségében, s abban, hogy ez rajtuk /is/ múlik. Győri Lászlóban mindnyájukénál erősebb közéleti indulat élt: „Az utca és a föld” fiának tartotta magát, József Attila nyomán, nem kis büszkeséggel – közösséget vállalva a társadalom „alulra szorítottjaival”. Nem pusztán saját élethelyzetében, hanem a *társadalom egészében* gondolkodott. Érzékelt a közélet lelki-erkölcsi tisztátalanságát, s lázadt minden igazságtalanság ellen. Vizolygott az „alattvaló”-tudattól

(amit az egy Párt rákényszerített az értelmiség zömére); így a későbbiekben egyre inkább visszahúzódott a „szakmaiság” védőbástyája mögé.

Mielőtt a *Kilencek* közös antológiája, az *Elérhetetlen föld* megjelenhetett volna (1969), az ő első kötete már napvilágot látott a *Magvető Kiadónál* (*Ez a vers eladó*, 1968); Vas István kritikája hívta fel rá a figyelmet. Alkotói pályája mégis nehezen s csak későn bontakozott ki: második kötete (*Tekintet*) 1980-ban, majd utána viszonylag hamar a harmadik (*Laposkúszás*, 1984) – mindkettő a *Magvetőnél* látott napvilágot. Majd ismét hosszú hallgatás következett. Válogatott és újabb verseinek gyűjteményét (*Bizonyos értelemben*) a tatabányai *József Attila Megyei Könyvtár* adta ki 2002-ben. Majd ezt követte *A kései Éden* című prózai műve (*Noran K.* 2005).

Első kötetét „Nagy Imre kubikus, napszámos szegénylegény emlékének” ajánlja, „aki soha, egyetlen pillanatra sem jutott a független, boldog tanulás öröméhez”. Ars poétikáját a kötet élén álló *Dadogni, mondani* című vers fogalmazza meg: „Dadogni, mondani, / mi fáj, hosszasan hordani. / Kukorica-lanttal, bármivel / kiütni, hogy mi kell”. A társadalom perifériáján élők sorsát, gondjait szeretné magára vállalni; hozzájuk halálig elkötelezettnek érzi magát (*Hűség világa, Latin vitorla, Állapot, Síp, dob, Címváltozásos napilap* stb.). Ma már némileg anakronisztikusan és esztétikailag is hiteltelenül hangzik ez a közéleti hang; de *akkor* természetesnek tűnt (hiszen a társadalmi igazságosság *eszmei* alapjáról bírálta-támadta a konkrét valóságviszonyokat!). Maga a kötet-címadó vers félig-ironikusan, félig-lelkesülten érzékelteti e nemzedék kettős viszonyulását a korhoz, amelyben élnie adatott: egyszerre utasítja el, s tesz kísérletet formálására. Mindenképpen „használni” szeretne a világnak, a társadalomnak: „Az absztraktabb valóság igaz, / tudom; csak tudnám, hogy mi az. // De bízom: megismerhető, / s lesz bennem lélek és erő, / szíromból maggá válhatok. / Ki tudja, talán az vagyok!” Azonban idejekorán felismeri: mindez merő illúzió; így hát patetikus „kiáltása” fokozatosan átvált csendes iróniába: „Eladom géniuszomat, / hiába lobog. Csak tapogat”. A költészetre – éppúgy, mint a „világmegváltásra” – nincs „vevő” (*Ez a vers eladó*).

A vékonyka kötetben néhány időtálló költemény is akad; ezek egyéni hangütésükkel, kiérlelt költőiségükkel, nyelvezetükkel ígéretes tehetségre vallanak (*Különös világ, Udvar I.-II.*). Vasy Géza mindkettőt „antológia-darabnak” minősíti komplex kép-szerkezetük, kompozíciójuk okán; s úgy véli: az itt megjelent verseszmény teljeseedik majd ki a későbbiekben a költőnél, sokkal inkább, mint a „szabad-verses” közéleti hang (*A Kilencek*, 2002, 48.p.). Van néhány népdal-szerű vers is a kötetben, amelyek balladás hangvételükkel, gazdag képi világukkal tűnnek ki – a továbbiakban azonban e hangnemnek nem lesz folytatása. A *holdvivő bárány* a népmesékből lép elénk; a

versforma a legismertebb páros rímű, felező tizenkettes. Az ismertebb „fehér bárány”-motívummal szemben itt a szivárvány-hídon alá- s fellépegető, a nyájtól elköborló, de végül Istenhez visszatérő „fekete bárány” szerepel (aki az erős, a sárkányokat legyőző *Juhfijankót* szülte!). A fekete bárány szarvai közé kapja a holdat, s „ahogyan a gyertya hordozza a lángot, / úgy viszi a holdat, viszi a világot”. Az *Orosházi virágének* pergőbb ritmikájú, páros rímű, kétsoros felező nyolcasokból áll. Hangulatában egyik kedvelt népdalunk – a *Zöld erdőben, zöld mezőben* sétálgató, *zöld lábú, zöld szárnyú* – csoda-madarát idézi; de valami mély, rejtett bánat remeg a sorok között: „Ez a madár szólni tudna, / nem szólna, csak elbujdosna. / Elbujdosna sűrű nádba, / csak tipegne, sose szállna. // Csőrét szárnya alá dugná, / lábát maga alá húzná. //...// De ha egyszer megszólalna, / elcsuklana, megfulladna”. Hasonlóképpen a kiszolgáltatottság, a magány fájdalma árad a *Gyöngybagoly*-ból is: „Fények sötétlenek, / ágakon áthajol, / mereven, réveteg / suhog a gyöngybagoly. / Esnie nem lehet, / vad hát amiatt. / Nincsen védtelenebb / annál, aki rab”. A *Tél* című szikárabb vers pedig egyértelműen, áttételek nélkül fogalmaz: „Állok befagyott kutaknál, / a kőlönc föltűzött koponya, / nézem a telet. //...// Megvesz az isten hidege, / otthonom sehol e tájon. / Szél hajkurász egy árva nyilatkozatot / végig a befagyott tanyákon”. S bár a szavak szintjén a költő „hisz, remél” (*Állapot*), valójában tisztában van vele: e fagyos világtól nincs mit várnia. Ezért /is/ „eladó” a vers! – s nyilván ezért hallgat el oly hosszú évekre...

A *második kötet (Tekintet)* még keserűbb, még reménytelenebb. A gyakorlati életben, könyvtárosként eltöltött másfél évtized (bármennyire szerette is pályáját), eltávolította a költő-léttől. A családalapítás nehézségei, két lányuk neveltetésének gondja, a „vidékiség” tudata, a magaskultúra fórumaitól való elzártság, az élményszegénység behatárolta látókörét. Olykor már-már szarkasztikus gúnnyal tekint önsorsára: „Hetek, hónapok múlnak el, / babrálgatok a könyv fölött. / Ez a szakmám – írja *Napló* című kompozíciójában. - Könyvtáros. Osztályvezető. Lesz ez máshogyan is, gondolom. / Pozícióból lebukom, / eltűnődni is lesz idő”. S az otthon? „Idegenség. / Múlnak – veszekszünk – az esték. / Apróságokon. Gyűlölet? / Szerelem? Dehogyan, dehogyan. / Ez csak a versben létezik”. A köznapi tevékenység szorítójából csak késő este szabadul - olvasólámpájánál elmereng: „Kinek a nevében élek / így? Talán a magaméban? / Művészeteket eluntam, / nem érdekel a költészet”. A megélhetésért vívott küzdelem feledtetni látszik a magasabb célokat, álmokat. A *Levél egy költőhöz* mintha maga-magának szólna; a válságból kijutni nem tudván, önmagát csitítja (önmegszólító vers): „Ne beszélj, hallgass, úgy lesz jó, /.../ úgy lesz tökéletes minden, ebben higgy, / aztán már ebben sem, / adj föl hitet, és add / föl a hit fonákját. /.../ Ne írj le semmit, ne is írj, eredj a pokolba!”. Belső kétségek

gyötrik: vajon milyen sors vár költeményeire? „Mi lesz ezekkel a befogott sorokkal? / Esőre áll, el is eredhet az eső / közeleg az ég már minden pillanattal, / hosszú, őszi füstbe bújhat az idő”. Félig reménykedve, félig szorongva kérdi: „Verseim, egyszer még elindulhatunk?” (*Kis elégia*).

Harminckettedik születésnapján szomorkás öniróniával néz szembe sorsával, mint egykor József Attila. Felméri az áthidalhatatlan távolságot maga és zseni-elődje között, s az ő hajdani születésnapjára visszatulva megfogalmazza: a halott előd örök, utolérhetetlen mérce az ő számára /is/. „Harminckét éves lettem én, / garázdaság e költemény - / a toll / bitor // merészség, mellyel meglopom, / ki élek, így, a holt lapon, / hevét, nevét. //...// Harminckét éves kivüle / nem lehet eztán senki se / élő / költő” (*Születésnapomra*). *Petőfi* című versét is valójában József Attilának szenteli: a XIX. század lánglelkű poétája újjászületett a XX. században, „egy ferencvárosi szobában”: „Szuszogott, / döfködött, / döfött, / és újra sírt, / mert újra megszületett”. Aztán mégis elnyugodott: vállalta sorsát, „az újra-tragikus életet”.

Győri Lászlót mind mélyebben foglalkoztatja a múlt: a szülőföld, a gyerek- s ifjúkori élmények- emlékek sora (*Juss, Füst, Kocsik, Az őszi kocsikon, Disznóölők, Végrehajtók, Sár* stb.). Úgy érzi: aki a Viharsarok szomszédságában nőtt fel, nem lehet hűtlen ehhez a vad, lázadó tájhoz, ahol a Maros „viharos, fekete árral” zúg, zúdul, s ahol „sötétebb minden és vadabb / Gazdag a gazda, gazdagabb / A szegény a legszegényebb / Minden vadabb és sötétebb”. Gyűlölve szereti ezt a tájat; érzi, hogy – bár életformát váltott – zsigereiben, a mélyek mélyén, örökre idetartozik. A *Viharsarok* a vérzivataros magyar történelem szimbóluma, éppúgy, mint Pesten a Vérmező. Hol verők, hol vertek voltunk; Dózsa és Werbőczy egyaránt bennünk él (amint azt már Ady megfogalmazta). E súlyos örökség vállalása elől senki, aki innen származik, nem menekülhet (*Tétel-ellentétel, Sebhely, Intarzia, Európa fölfedezése, A fehér közelít, Kalendáriumba, Szabadság, Nehéz a föld* stb.). Így hát költőnk is ráébred lassan-fokozatosan: számára nem a költészet fontos elsősorban, hanem az, hogy szembenézzen a maga, családja s népe múltjával-jelenével. „Költészet? Kő? Bolondság. Azt mondd ki csak, / másokban, magadban ki vagy és mi vagy.” (*Kő*). Immáron türelmesen hordozza terheit: „sarat, kőlöncöt, görcsöket, / bogáncsot, sorsot, származást, / ing rongyait, magzati mázt”; s nem menekül el a valóság elől (*Az esztétikum felé*).

A hosszú vidéki évek alatt némiképp meglazult társaival, a *Kilencekkel* való kapcsolata is. Mégis úgy érzi: „Én is ők vagyok. / Ők is én. Egymásban élünk. / *Kilenc* vagy száz? / Egy tán eltűnt, / vagy eltűnőben, / és vissza se fog / nézni ránk, a többire. /.../ Mi is eltűnünk, enyészünk”. De közös múltjukat eltörölni nem lehet:

„Voltam a gögös, az eltűrt, / a kiutasító befogadott,
// egyszóval a ti szekta-tagotok. / Ti pedig az enyém.
Együtt, / külön: aki magunkért élni fog” (*Te vagy a többi*).
Egykor, mikor még a lehetőségek birodalmában éltek,
mindannyian nagyra törő álmokat dédelgettek, de aztán
„bedarálódtak” a hétköznapiokba. Kapcsolatuk hosszú
időre inkább csak „informális” lett, akár a többi emberrel
(*Te meg ők*). Legközelebb ez idő tájt Péntek Imréhez állt
– akivel a vidékiségekben közös volt a sorsa. „Párizsba”
készültek egykoron (természetesen szimbolikus
értelemben: Ady Párizsába!) - s „Egerszegig” jutottak.
Élet helyett a könyvek maradtak nekik. „A versek a mi
változataink / a világra: várj, hogy kisimítsd / újra meg
újra te is a papírt” (*Egyútjárók* - Péntek Imrének).

A kötetben néhány derűsebb, s néhány /
új szerelemről árulkodó/ vers jelzi: Győri László élete
fordulóponthoz érkezett (*Kis himnusz, Cédula, Hóesés*).
1980-ban valóban elszánja magát a változtatásra:
felköltözik Pestre, ahol eleinte a Szabó Ervin Könyvtár
egyik fiókjában dolgozik, majd csakhamar a Központi
Sajtószolgálat kulturális rovatához kerül. Kapcsolata
a *Kilencekkel* ismét szorosabbá válik; az *Elérhetetlen
föld* II. antológiában (1982) újra szerepel, s ő szervezi
a csoport találkozóit. „*Kilencek*”-díjat alapítanak, saját
keresetükből adva össze a rávalót (1000-1000 Ft-ot, ami
akkor nem kis pénz volt!).

1983-ban elvált, majd újránősült; második
házasságából fia született. Úgy tűnt tehát: végre „révbe
ért”, átadhatja magát az alkotó munkának, s lesz néhány
nyugodt éve, megvalósítani régi terveit.

1984-ben újabb kötete jelenik meg
(*Laposkúszás*). Fülszövegében így összegezte:
„Laposkúszásban, földhöz lapulva éltem, írtam, ahogy
lehetett. A vers főnyeremény volt, de szinte észrevétlenül
olvadt a semmibe. Mégis írtam, mert hiszem, hogy a vers
megmenekít valamit ebből a világból. /.../ Sok fanyarság,
keserűség van a verseimben, olykor amilyen visszás
az életem”. Az „*átbaldogult*” időt színéről-fonákjáról
szemlélte mindig; ezért – mint írja – programszerűen
„kifordít” verseket, amelyek „eredetjükkel együtt épek
és egészek”. Tehát palimpszesztszerűen kell olvasni őket;
a két vers közötti játékmező adja ki „értelmüket”. Maga
a kötet-címadó, nagyon kifejező képvers a „végtelen”
matematikai jelét ismétli többszörösen, ami egyúttal a
„semmi”-re utal (fektetett nyolcasok egymásutánja). A
bevezető költemény pedig mintha ironikus sors-jelkép
lenne – minden erőfeszítés karikírozódik benne. A kecske
törekvése, hogy felkapaszkodjon a tetőre: nevetséges
és reménytelen. „A sziklákat akarta elérni? / De miféle
sziklákat akart elérni / az a kecske féluón az égbe?”
Mintha egész léte-lénye rossz tréfa lenne csupán (*A
kecskére ki emlékeznek?*).

A „kifordított versek” egy-egy jelentős költő
jelentős versének parafrázisára épülnek; ezzel Győri
László mintegy „elsajátítja”, magáévá teszi, s ironikusan
újraértelmezi az adott versvilágot.

A legizgalmasabb talán egy szomorkás-szép
Apollinaire-vers (*Búcsú*) átköltése Vas István gyönyörű
fordítása nyomán: „Letépem ezt a rozmaringot / már
tudhatnád az ősz halott / Többé a földön ezt a hangot
/ sohase hallhatod. /.../ A rozmaringot összetépem / ó
Guillaume hangszál / sötét virág a tűz a mélyen / csillogó
szén halál” (*Rozmaring*). Arany Jánosra két költemény
is visszautal: *A rongyforgató a Vándor cipóra*; az *Amíg
nem vagyok vak a Koldus-énekre*. József Attila *Mama*-
versét pedig a *Nemzett József Áronnal* kombinálva, mint
a Kárpát-medence magyarságának sors-élményét éli át:
„Lengett a jó legenda / hallgattam mint mesét / a Mama
mosta-mosta / Craiova szennyését. / Bukdácsolt József
Áron / fél-székely, fél-román / családja héthatáron / át
s hont lelt Craiován” (*Craiova*). Ugyancsak József Attilát
idézi a „*De szeretnék veled lenni* / kávéházban elmerengni
/ eszméid közt járni-kelni, / korholtatni, szerettetni” (*A
De szeretnék gazdag lenni* mintájára). A *Chanson de
prolétaire* pedig szarkasztikusán ráfelel a *Proletár dalra*:
„Van káposztánk görbe krumpink / piszkosan élünk
s meghalunk mind / parapamm paramm papamm /
piszkosan élünk s meghalunk mind /.../ Ől győzni fog
sosem gyászol / az akit a páty elpátyol / parapamm
paramm papamm / az akit a páty elpátyol”.

A legélesebb „kifordítás” mégis Szimonov
Várj reám c. versének parafrázisa: „Várj reám, s én
nem jövök, / hogyha vársz nagyon; / előttem a sárga
köd, / utánam, tudom, / szintén köd van, ködszínű.”
Ha akarna, se tudna jönni, hiszen: „a Don-kanyar is vár
énreám, / fegyvertelen, oktalan / vár a szép halál. /...//
Ha nem halok, várva vár / a koncepció. / Szívem, torkom
elszorul, / feszeng és szorong, / várd reám e régi-új /
szerencsés iszonyt”. Ez a kétféle halálnem (a hősi, avagy
a mártír) várt a legjobbakra a XX. században. Nem csoda
hát, ha *Kévekötel* című versében Tompa Mihály víziójára
utal vissza („Mint oldott kéve, széthull nemzetünk”):
„A rossz arató hozzá nem értése okán lepusztította az
országot, elherdálta a termést; gyökerestül tépte ki az
életet adó növényeket, s a gaz elburjánzott mindenütt.
S már nem volt mit kévébe kötnie, hiába készítette
a kévekötelet...” Vajon nem ugyanezt éljük meg
napjainkban is?! Gyerekként az ötvenes években költőnk
ezt élte át, tapasztalta saját bőrén; szüleivel együtt
megpróbáltak tenni ez ellen, legalább a maguk portáján
(*Szénakaszálás*). Az *idő keresztjei* alatt roskadozva is
becsülettel végezték munkájukat; pedig „a bandagazda
búzatipratók / kiszaggattak gyökerestül minket. /.../
Hitünk, talapatunk verték le ők, / verettettek vertek és
hitverők: / a kéve alá kiterítettünk, / jövőt kötözök, s
elmetszettettünk”.

Az *Őszi ősz* hangsúlyozottan és a kifejezések
szintjén is nyíltan utal a társadalmi háttér „gyilkos”-
mivoltára. „Piros vadszőlőlevelek / besúgószégyen-
vörösek / hajtják a falra fülüket, // noha baljós már az
évszak, / rókaszag van és reform-szag / vérszag talán?
Vagy erőszak // búzlik ismét új búzéval?” A táj, az ország

már-már halott, konkrétan és átvitt értelemben: „Piros vadszólólevek, / feltartott, vérező kezek, / mintha várnák a sortüzet, // a szemerkélő esőben / falhoz tapadva, merően, / hülnek óriási csöndben”. A vers '56 kapcsán született, de érvényét máig sem veszítette el. 1956 nyílt megünneplése, örökségének vállalása még ma is „veszélyes”; rendőrökönök zárják körbe a békés tüntetőket, svízagyúkkal, könnygázbombákkal fenyegetik a szimpatizánsokat. Úgy látszik, eme „elátkozott” tájon már sohasem lesz igazi, tartós tavasz...

Győri László alkotásmódja mindenkor a konkrét valóságra irányul, ugyanakkor annak minden szintjét áttételesen is értelmezi. Szó- és képhasználata egyértelműen utal a szöveg másodlagos jelentésére is; jelzőivel szinte megidézi a kor atmoszféráját (s nem az eseményeket „meséli” el). Kitűnő poétikai érzékenységgel sejteti: itt általános, „örök érvényű” problémákról van szó, amelyek egy-egy adott időszakban kiéleződnek, de valójában sohasem veszítik el teljesen érvényüket. Legfeljebb mérséklődnek. A költőre tehát ma is „hamleti” sors vár: töprenghet, de nem változtathat, még csak nem is befolyásolhat semmit. „Magyarországon nyugszik Dánia” – s Hamlet, éppúgy, mint bárhol a világon, hallgatásra / elhallgattatásra ítéltetett (*Hamlet koponyája*). Talán épp e „hamleti” alapállás az oka, hogy voltaképpen „kívülről” szemléli önmagát is s a világot is, csöppnyi iróniával. Nem hisz, soha nem is hitt a „világmegváltás” illúziójában; ugyanakkor mégsem keserű vagy kiábrándult a hangja. A valósághoz való viszonyát így határozza meg (a fentebb idézett Csontos János-interjúban): „Kívülről szemlélődni, ám annak a szemével, aki arra sóvárgott sokáig, hogy egyszer belül éljen. Nem adatott meg neki, de már megnyugodott benne. Viszont az életet szereti, még van benne humor, derű”. Ez a tiszta derű, a könnyed humor a későbbiekben még inkább jellemző lesz rá: a nehéz élethelyzetekben sem veszti el a benső egyensúlyát, s mintegy „földről” szemléli – visszatekintve – egész életét, a történelem nagy sorsfordulóit.

A nyolcvanas évek derekán – néhány viszonylag nyugodtabb esztendő után – Győri Lászlóra újra rászakadnak a munkahelykeresés és a családfenntartás gondjai. A közelgő gazdasági csőd elsodorja a *Sajtószolgálatot*, s ő átmenetileg munka nélkül marad. *Beatus ille* című versében (1989) így jellemzi helyzetét: „Boldog vagyok, mert annyit keresek, / amennyi sok is, olyan keveset. / Boldog vagyok, mert proletár vagyok / porban lépkedek, gyalog. /.../ Beatus ille, aki proletár. / S munkanélküli lettem nemsoká”. Végül kölcsönzőként sikerül elhelyezkednie az Egyetemi Könyvtárban, amit – oly sokévi könyvtárosi gyakorlat után! – némileg megalázkodónak érez: „Kedves barátom, íme, a szabadság: / úgy élek végre, ahogyan kiszabták / a sorsom. /.../ Kölcsönzők, és aki ott / fiatalon a pulton túl szorong, /.../

még nem tudja, honnan is sejtené, / hogy idejut egyszer a pult mögé / az álmaival” (*A pult mögött*, 1990). Az alkotó tevékenység tehát egy időre ismét háttérbe szorul; bár *Gyűjtőfogház* című, többkötetes kéziratgyűjteménye (feljegyzések, félig kész munkák sora) titkon egyre gyarapszik. Költőnk helyzete aztán lassan rendeződik: 1992-ben megkapja a József Attila-díjat; 1994-ben pedig az 1956-os *Intézet* könyvtárosa lesz. Munkáját szereti; munkatársai becsülik őt, s végre nyugodtan, kedve szerint dolgozhat. Fontos kiadványokat szerkeszt, többek között a *Piros a vér a pesti utcán* című '56-os antológiát (*Az 1956-os forradalom versei és gúnyiratai*, Magyar Napló K. – 2006). Így hát személyes élete végül is „révbe ért”.

Az új, nyugodtabb viszonyok közepette rendezgetni kezdi régebbi írásait; végre megjelenik válogatott kötete, több újabb verssel kiegészítve (*Bizonyos értelemben*; versek 1964-2001; József Attila Megyei Könyvtár, Tatabánya, 2002). Korábbi kötetei anyagát tematikusan átrendezi; felborítva, sőt figyelmen kívül hagyva az időrendet, alakítja ki a nagyobb egységeket, a régiak közé beszöve az újabb költeményeket. Ugyanakkor a tájékozódást megkönnyíti azzal, hogy feltünteteti a versek keletkezési idejét; így kirajzolódik belőlük a személyes életút, melynek háttérében a szűkebb és tágabb környezet (a család – Orosháza – az ország) viszonyairól is képet kapunk. A kötet címet jelzi: ez a kép „bizonyos értelemben” igaz, azaz szerzője szemszögéből, az ő élményvilágából nézve. Mégsem pusztán szubjektíve hiteles, hiszen a hasonló helyzetű emberek százezrei éltek meg ugyanígy, ilyen módon az elmúlt félévszázad történéseit. A mottó is arra utal, hogy a költő tisztában van élményei „részleges”, szubjektív jellegével: „M. Vertog testhosszal / Kortársaitól elszakadt / Éppen e vonzalmak miatt // E töredékeket... / ... tele napsütéssel...” (idézi *Ezra Pound*-ot).

A kötet élén álló *Cél* című vers (2001) konkrét síkon egy expedíció útját írja le; áttételesen azonban egy „küldetéses” (nem pusztán egyéni!) út beteljesüléséről szól. Az indulás nehézkes volt: „Elindultak bizvást, jó széllel, de múltak a napok, / s mindenütt csupa űr, hosszú szélcsend /.../ nem bízott senki a küldetés eredményességében”. Az iránytű itt-ott elhajlik; fölöttük „felhőtörmelék úszik, kék lánggal a végén egy túskebokor-ág. /.../ Meteorok repülnek szemközt, / űrtölte van, amikor minden fényesebb”. S mikor már nem is remélik: feltűnik a Föld. „Tierra! Tierra!” – kiált fel a Pinta őrszeme – s most már mindenki nyugodt: „Az avarak nyelvcsoporthoz taino ága / azaz hogy mi / elérjük az expedíció célját”. Úgy hisszük, nem túlzás, ha konkretizáljuk e verset: itt a *Kilencek* expedíciójáról is szó van! – akik végül is, sok-sok hányattatás után révbe értek. Ugyanakkor ironikusan kezeli egész útjukat, célba érkezésüket; hiszen az expedícióval eltelt szinte az egész életük.

Az 1989-es fordulat ismét felerősíti a közéleti hangot Győri László lírájában. Ódai hangon köszönti a Köztársaság kikiáltását, de némi aggodalom vegyül szavaiba: vajon lehet-e jobbra várnunk? „Ma kilencszáználvankilenc október / huszonharmadika van, / ujjongó jel / a fákon: a Magyar Köztársaság / lombozza most a foszló őszi fát. /.../ Október van, fél-avar, fél-levél. / Ilyenkor tervez rendszerint a dér, / és arra ébredsz... / Tudod, hogy mire: / elér az év örök novembere” (*Respublika*, 1989). Majd amikor 1994-ben a nép „visszatapsolja” a régi rendet (a szocialisták alakíthatnak kormányt), maliciózan szemléli a történelem kerekének visszafordulását. Úgy látszik, mégsem tud/tünk élni a szabadsággal?! Felülről nézvést a XX. század történelme – írja – az egymást váltó zsarnokok vér-diktatúrája volt: Hitler és Sztálin határozta meg a világfolyamatokat. „Nekünk meg mi jutott / ó, ti két zsarnokok? / *Egy mondat* rólátok / s Rákosi. //...// Nagy népek nagy zsarnok, / kis népek kis zsarnok / egyebet mit akartok? /.../ Éljen a megbonthatatlan / örök-magyar barátság, / hogy rázhassuk a rácsát! // És aztán újra egy zsarnok?” (*História*, 1996). Sajnos, ma már tudjuk: nem is járt oly messze az igazságtól felismerése... A kialakult viszonyok, a mind több munkanélküli és hajléktalan látványa keserű grimaszt csalnak az ajkára: „Húsz centi hó esett. / Rendkívüli és meghatalmazott hó pelyhei / buzgólkodnak”; a hómunkások százai várják – örömmel fogadják őket. S eközben „egy kinevezett hajléktalan / új állomáshelyére távozik. / A hullaházba. Vannak még sokan. / Álmodta: fűt. S hogy európaibb” (*Diplomácia*, 1996).

A személyes élet síkján a lírai alany sorsmeghatározó élményei: a szülőföld múltja és jelene, benne a közvetlen s a távolabbi család, a paraszti életforma, a munkafajták, a mikrokörnyezetbe is beszűrődő országos tragédiák. Akár verses elbeszélésként is felfoghatjuk a válogatott kötetet, mint jól megszerkesztett kompozíciót; oly bőséges, és szinte-szinte szociológiailag is hiteles információt kapunk belőle a századvégi (ezredvégi?) fél-tanyasi, kisvárosi életvitelről, sors-lehetőségekről. Az így feltámasztott élményeket aztán az író prózai keretbe is befogja: *A kései Éden* című regényében – némileg szociografikus átszínezéssel – újra feldolgozza őket (Noran K. 2005). Így a versek és a prózát egymást kiegészítő, egymásra ráfelelő, a múltat s jelent együtt-faggató, *összetartozó művekként* kezelhetjük: híradás egy ma már végképp letűnt világról, életformáról. A regény nem csupán a gyermekkort idézi meg, abba belefér Orosháza történelmi múltja s újabkori életmódja, a magyar falu (1945 után kisváros) minden nyomorúsága, az itt élők társadalmi kiszolgáltatottsága. Azért *kései Éden*, mert írója csak most, túl a hatvanadik évén ismerte fel és értette meg, miért volt *Éden* mégis a gyermekora, amelyhez oly ambivalensen viszonyult sokáig. Már tisztában van vele: az ott s akkor kapott

élmények formálták elsődlegesen azzá, aki lett. Bizonyos értelemben tehát időszembesítésről van szó, némileg elégikus hangoltsággal; ugyanakkor a háttér, a gyökerek feltárása egyfajta tartást, büszkeséget kölcsönöz neki: ennyi és nem több, nem más, amit útravalóul kapott; ebből kellett megformálnia későbbi énjét.

A kései versekben s a regényben benne van egész jelenkori történelmünk: a magukra sokat adó, dolgozó, az életet még optimálisan szervezni tudó módosabb parasztcsaládok lassú sorvadása, tudatos tönkretétele. S mi lett ehelyett? Széthullott, gazdálkodni nem tudó (mert nincs miből, miért?), helyüket nem találó emberek sokasága, anyagilag reménytelen helyzetbe került tömeg.

Darvas József harmincas évekbeli szociográfiája (*Egy parasztcsalád története*) más szemszögből, más életszeletet vizsgálva ad képet az orosházi szegény rétegek életmódjáról, sokkal adatszerűbben. Győri László saját élményeit pergeti le előttünk, ezek hátterében a történelem idevágó részleteivel. Komoly kutatómunkát végez ő is: feltárja a település múltját, szociológiai szerkezetét, beleágyazva a családtörténeti mozzanatokat. A mű első fele már-már folyamatos elbeszélés, életképszerű részletekkel; a második fele inkább a paraszti élet-forma szociografikus hitelességű megörökítése. A műből megtudjuk, hogy a török időkben elnéptelenedett települést a XVIII. század derekán népesítették be újra: a dunántúli evangélikusok települtek le itt; egy bizonyos Stephanus Győri derítette fel számukra a „terepet”. Orosháza azóta is „az egyik legnagyobb evangélikus sziget Békés megye déli szegélyén”, nagy tanyavilággal (amelynek egy része már Hódmezővásárhelyhez, azaz Csongrád megyéhez tartozott). A Győri család aztán úgy benépesítette az akkor még kis települést, hogy végül egyik ága különvált, s megkülönböztetésül Győri Daninak nevezte magát; az író szülei házasságukkal újraegyesítették a két ágat (az apa: Győri Pál, az anya: Győri Dani Julianna). A költő büszkén szól kiterjedt rokonságáról versben is: „A városban mindenki rokonom. / Ki Győri, ugye, eleve rokon. /.../ Aki nem Győri, ezért vagy azért / csak Győri benne végül is a vér. / Minden utca és minden tanyasor, / azon kívül fű, fa és bokor / is ángyit, nénét, sógort rejteget (*Rokonok*). Az utcában, ahol laktak, gyolcsos tótok, vásározók békében éltek együtt a magyarokkal: „Pavuk, Pleskó, közbül egy Pálfai / egyetlen család elágazásai. / Vászonnal vásároztak, a nevük onnan eredhet: ősük, az ük, / a világ elé gyolcsot teregetett” (*A gyolcsos tótok*). Az idők folyamán többen áttértek katolikus hitre; „de egy dologban ugyanolyanok: szorgalmasak. / A parasztlak között, a mi utcánkban ők a polgári rend, // ami például már zongorát jelent, / s fiaik már nem tótok: mérnökök” (*A magyarok*).

A külső, tágabb környezet megjelenítése után a versek egy rejtettebb élettrajzi vonulat mentén

rendeződnek, s szinte pontosan ráfelelnek a regény-mozaikokra. A nagyszülők élete, példája egyre mélyebben foglalkoztatja a lírai alanyt. Első világháborús rokkant nagyapját már nem ismerhette, de emléke elevenen él köztük: „A kamrában, a gerenda alatt / még most is egy szuvas láb gyalogol. /.../ A fia minden fölöslegeset / kihajított, az időre vetett, / egyet sohasem: az apja lépteit”. Az unoka még most is hallja, őrzi e lépteket: „nem őt viszi már: engemet röpit” (*Léptek*). Mindkét nagyanyja korán megözvegyült; sorsukat elfogadván, egész életüket családjuknak szentelték. Az egyik „kicsi, szelíd, kövér”; a másik „nem özvegyi módon szikár”, szigorú és makacs, aki soha nem tudta szívből, igazán elfogadni a menyét (a költő anyját) - mégis mindketten egyaránt kedvesek unokájuk szemében (*Özvegyek*). Győri Pált a rokonság a család eszének tartotta; termény-kereskedő, hivatalnoki múltja miatt tisztelték, mindnyájan hallgattak rá. Míg kulákká nem nyilvánították, jól, szinte bőségben éltek; az ötvenes években azonban mindenükből kiforgatták őket. Kiürült az istálló, de még a baromfiudvar is. „Apám földjei javát felajánlotta szívből az államnak” - emlékezik fia kesernyés iróniával; hiszen a végrehajtók leleményesen kifosztották őket. Hogy mégis talpon maradjon a család, az apának a Nógrád megyei bányába, Nagybátonyba kellett elmennie dolgozni több más, hozzá hasonló sorsú középparaszttal együtt. „Egy egész osztályellenséges kompánia építette a szocializmust a messze Alföldről, arra északon”. Éles eszével csakhamar itt is kitűnt: minősített sakkbajnok lett. *A sakkozó kulák* c. versében fia így állít neki emléket: „Mint a vízcsepp, előre vájta konokul magát”; a végén mégis feladta „élet-meccsét”: „Legyintett, és mindent feláldozott, / a ködben végül úgy ment el gyalog, / a bábuk közt messzire - itt a csel: / időt veszít és mégse veszik el”. Anyját, aki fiai segítségével otthon küszködött a megmaradt kis kerttel-földdel, míg férje odavolt, „kispolgár”-nak nevezték a faluban; de ő ezzel mit sem törődve, tette a dolgát. Talán soha nem is volt boldogfiatal; de ez ma már mindegy: „Osztályon kívüli most már, / életen túli rab” (*Ami leszögezhető*).

Győri László hitelesen jeleníti meg az ötvenes évek atmoszféráját - mind életregényében, mind költeményeiben. Aki nem adta meg magát, s nem volt hajlandó feltétel nélkül kiszolgáltatni az új „rendet”, az ellenségnek számított. „A rögtönítélő bíróság / törvény s jog szerint / ráítélte az akasztófát, / s föl is vonatta azt, akit. / Ítélet, halál: másfél óra / törvény s jog szerint”. Besúgók, magánszorgalmú árulók mindig akadtak, s olyanok is, akik „önként vállalták a hóhérságot”. „Pillanat? Óra? Az a másfél? / Nem idő! A bármikori / tüsténkedők! / A sívó hátszél / iszonyú rekorderei!” (*Statárium*).

Iskolás éveiről mégis mindennek ellenére jó emlékeket őriz az író. Szeretett tanulni, részt venni a közösségi életben; nem éreztették vele, hogy kulák az

apja. A vas- és fémgyújtó versenyből sem maradt ki; volt futballcsapatuk, sőt színjátszó-csoportjuk is - egy ízben színre vitték a *Pál utcai fiúkat*; ő Geréb szerepét kapta. A VIII. osztály végén azonban váratlanul arcul csapták: kitűnő tanuló létére az igazgatója nem javasolta felvételét a helybeli gimnáziumba. Így 1956 szeptemberében Hódmezővásárhelyen kezdte a tanévet hét másik - hasonló helyzetű - társával együtt. Kényszerű kollégistasága nem tartott sokáig: okt. 23.-án „felrobbant” a kisvárosi iskola is. A diákok részt vettek a tüntetésen, majd néhány nap múlva „szélnek eresztették” őket, ki-ki mehetett haza. Az író az eseményeket a gyerek szemével látatja - csupán néhány, neki akkor „érdekes” és feltűnő mozzanatot emel ki. Emlékezetébe legmélyebben a *Hannibál tanár úr* c. - Móra Ferenc regényéből készült, akkor nagyon híres és aktuális! - film okt. 26-ai vetítése vésődött be: a nézőtérén egyszer csak kigyúlt a villany, felhangzott a jelszó: „Aki magyar, velünk tart!” Ő természetesen azonnal indult. A városka főterén, a Kossuth-szobornál valaki elszavalta a *Nemzeti dal*t, aztán a pártszékházhoz, majd a bíróságra vonult a tömeg. Semmi rendkívüli nem történt, hiszen rabokat nem találtak az épületben. Versben némi iróniával örökíti meg ezt a kis epizódot: „Este tíz óra / már, de tart még az esti svung. / Átmásznak a kerítésen / politikai foglyokat szabadítani, / tudniillik, / a szabadsághoz jó a rab. // És aztán a tizennégy éves / elsős gimnazista fiú / hazamegy. Mert már nincs értelme. / Ezután soha semmi új.” (*A film*). Némi családottsággal, de beletörődik a változtathatatlanba: az élet megy tovább... A „forradalom” ugyan eltartott még néhány napig Orosházán is, de aztán minden a régi kerékvágásba zökkent. „Nem születtem forradalmárnak” - jegyzi meg maliciózan a költő.

Februárban viszont már az orosházi gimnáziumban folytathatta a tanévet. Nála hat évvel idősebb bátyja azonban egyik barátjával együtt elmenekült megaláztatásai színteréről. Sokáig várták otthon, hogy a megbeszélte jellegére („Két fatojás”) üzenjen a *Szabad Európa Rádió*ban, de nem jelentkeztek. „Aztán egy hír. Aztán egy üzenet. / Aztán egy levél. Aztán egy csomag. / Aztán a rossz, a legrosszabb tudat: / tudunk egymásról, s hiába tudunk - / a két hatalom egyformán hazug” (*A „Két fatojás”*).

Győri László mind versben, mind prózájában megörökíti költővé érlelődésének mozzanatait. Tizennégy éves korában, már gimnazistaként írta első „klapanciáját”, amire nagyon büszke volt. „Hol volt, hol nem volt, az Üveghegyen / is túl, egyszer csak hipp-hopp, hirtelen, / írtam egy verset. //...// Tetszett. Néha szerfölött, / néha éppen hogy; mégsem az igazi, / miért csikorog, miért rossz mondani / is - tűnődtem /.../ de azért hetekig / olvastam, mondtam, akár egy igazit. / Hol volt, hol nem volt, az Üveghegyen / is túl, a vers elindult ellenem.” (*Üveghegy*). Az újabbakat aztán egy füzetbe írogatta: „Akartam látni, hogyan nődögél / a

versek száma. Kék füzeteim / megvannak ma is. /.../ Hol tartunk? Csak ötvenhét elején. / Az iskolában elfogyott a szén, / és írok, írok, írok, keltezek, / nem a tökély a leglényegesebb" (*Irkák*).

A szünidőket továbbra is paraszti munkákkal töltötte; sokat segített szüleinek. Bár akkoriban nem kifejezetten szerette ezt az életformát, emlékeiben megszépül-megfényesedik a közös tevékenység. „Nyári parasztyerek”-nek tartotta magát, hiszen iskolaidőben a fő tevékenysége a tanulás volt: már ekkor tudatosan készült az értelmiségi pályára; ki akart szakadni abból a közegből, amelyben felnőtt, mert mindennél jobban vonzotta a szellem világa (görög és latin auctorokat vágyott olvasni, holott a nyelveket nem is ismerte).

Prózájában szeretettel idézi meg ennyi év távlatából ezeket a munkás nyarakat (*A nyakatekert kéveköttél, A mi ünnepeink, Eszközeink, A kulcs c. fejezetek*). A közös munkában (kukoricakapálás, gazirtás, aratás, marokszedés, kéveköttés stb.) mélyen összefonódott szüleivel. „Isten neve keretezte az aratást” – az ő segítségét kérték kora reggel, neki adtak hálát a nap végén. „Munka fonta be az egész életet”. Ismerte és tudta használni is a sokféle szerszámot, amelyekre ma már alig-alig emlékszik valaki az ifjabbak közül (a szecskavágó, répareszelő, eke, gereblye, borona, fúró, köszőrű, kukoricamorzsoló stb. mellett a ritkaságok: gépi rosta, triőr - konkolyozó, magtisztító szerkezet stb. stb.). Minden ház fontos tartozéka volt a zsiros és mézes bödön, a szilvalekváros csupor, a káposztás hordó, amelyben savanyították s télire tárolták a finom töltött káposztához valót. Ennek az emberre szabott s önmagát ellátni képes világnak ma már nyoma sincs – jegyzi meg szomorkásan az író, aki nem pusztán az életformát és kellékeit örökíti meg leírásában, hanem – a szociográfiai hitelességen messze túlhaladva –, a tradicionális családok megtartó erejéről, az összetartozás melegségéről is tanúskodik. Félévszázad távlatából úgy látja: szép volt az az idő, „amikor még a legfőbb közös játék a munka volt” – „otthon, az udvaron, a kertben s kinn a földeken”. A család együtt volt a hétköznapokban s az ünnepeken. Karácsonykor még a legmélyebb szegénység idején is – mikor a végrehajtókkal, adóterhekkkel küszködtek – fénye volt az ünnepnek, s az ajándékozás se maradt el. Éjfél misére mentek, holdfényben, csikorgó hidegben, a szánkokcsiszolta, havas úton, boldogan.

Az író e gyerekkori Édennek, neveltetésének tudja be, hogy lélekben sosem szakadt el teljesen a paraszti életformától; kis kertjében, amit már pesti lakosként vásárolt, még mindig fel-felidézi a közös munka emlékét. Felnőttként azonban mégis tudatosult benne, hogy a kétféle életmódban számtalan feloldhatatlan ellentmondás rejlik: „a paraszt nem tudja, amit a nem-paraszt tud, és fordítva”. Nyilván ez a népi-urbánus ellentét alapja, s ezért tűnik mindmáig áthidalhatatlannak a magyar társadalmat megosztó kétféle szemlélet; ezen

bizonyára nem is lehet változtatni. Ő maga szintetizálni szerette volna önmagában a kettős életforma minden értékét, sallangjai nélkül. Nem állt be soha, most sem áll be egyik „táborba” sem, mert úgy véli: nem ezen törésvonal mentén hasad ketté az irodalom, hanem az érték / értéktelenség dimenziójában. Versben is megfogalmazza ezt a lelke legmélyén rejlő, kínzó kettősséget: „Én nem az vagyok, akinek születtem, / S akinek születtem, attól messze estem. / Az az enyém csak, amit megszeréztem”. S a konklúzió: „Nem kell költőnek lenni mindenáron / És lehetőleg nem kell minden álom” (*Stichomythia*). Hiszen az Élet, a Jövő, a lét értelmének megtalálása jóval fontosabb a leírt szavaknál, amelyek kis idő elteltével talán üresen csengenek... Ezért ma már úgy érzi: „Az irodalom olyan gyalázatosan kis töredék, hogy szót sem érdemel. Lassan-lassan én is kihátrálok belőle, felhúrom a hátam mögött a riglit, nézem-nézem, bővítlöm, hogy nekem ne ugorjon, belém ne harapjon még egyszer, utoljára, s óvatosan kilépek az ajtón”. Az élet egyetlen múltó pillanat az Örökkévalóságban; s ahogy az ezredvégen felbukkanó üstökös, úgy tűnünk mi is mindannyian tova az Időben: „Megélni, hogy egy ilyen üstökös / egy kis glancot nekünk is kölcsönöz, / egy kis öröklét-pillanatot ad: / itt jártunk, itt, akár a csóva-hab. / Akár a fény.” (*A feleség elmarasztalja az új évezred estéjén a férjét*).

Győri László – talán ok nélkül – elégedetlen eddigi költői teljesítményével. Maga is úgy látja, némely kritikusához hasonlóan: talán rosszul ismerte fel tehetsége természetét, s kezdettől inkább prózát kellett volna írnia, hiszen nem „par excellence” lírai alkat. Úgy hisszük: még van esélye-ideje a műfajváltásra, s talán érdemes is; hiszen a magával hozott tudás, az élettapasztalatok továbbadása nagyon fontos /lenne/. Az a szellemi-lelki háttér, amelyből érkezett, arra kötelezi, hogy ne rejtse „véka alá” kincseit! Az eltűnőben lévő, régi értelemben vett paraszti világ nehéz, mégis örömmel és szeretettel teli, bensőséges, természet közeli életmódjának s a belőle kinövő, az urbánus életformát tudatosan választó értelmiség speciális problémáinak hiteles megörökítése erre a generációra vár/na/, mert az utánuk jövőök már semmit sem láttak-tapasztaltak belőle.

Az író úgy érzi (s ezért zárja bizakodóan könyvét): „Ha eddig nem békültem volna ki azzal, aki vagyok, meg azzal, aki voltam, akkor ezek a csendéletek, amelyek szinte észrevétlenül átfestették, valorizálták gyermekkormányomat, /.../ ezek a nature morte-ok, ezek a mozdulatlan képek végképp kibékítettek mindennel: azzal, aki voltam, de azzal is, aki lehetek még...”

Büky László

Salamon Konrád: Ez volt a magyar 20. század

Cicero nevezetes megjegyzéséből „a történelem az élet tanítómestere” kitétel vált szállóigévé, a mondat „lux veritatis” (‘az igazság világossága’) részét ritkábban szokás emlegetni. E könyv olvasói azonban erre is kapnak példát, jóllehet a história az idők tanúja is, az emlékezet élete is („testis temporum”, „vita memoriae”), Salamon monográfiájában az igazság elmondására való törekvés érvényesül. A régebbi korokról nem tényszerűen szólni a források, a feldolgozások körülhatároltsága, ismertsége miatt aligha lehetséges, s ugyanezért, más előjellel, a XX. századi magyar történelemről is. A történelemnek itt nincs módja a forráshiányokat saját elképzelései bakugráisaival helyettesíteni, hiszen nemcsak az emlékezet, hanem az emlékezők élete is ellenőre lehet. Ez utóbbi ellenőrzés nem csupán a történelemre mint olyanra vonatkozik, hanem a történészre magára is. E könyv szerzője Zalaszentmihályból indult, még az Irányi Dánielről elnevezett nagykanizsai gimnáziumban kezdett, de már a kommunistává lett ügyvéd, Landler Jenő nevét olvashatta érettségi bizonyítványa körpecsétjén: ugyanis a forradalom utáni évek Kádárjának, Aprójának és Dögeiének korszakában a Vörös Őrség-szervező, majd a Vörös Hadsereg egyik hadtestének parancsnokló – különben zalai, gelsei születésű – Landler tevékenységével kívántak példát adni az 1848-as Irányival szemben... Salamon Konrád a budapesti egyetemen végzett, majd több év különböző állásai után a felsőoktatásban helyezkedett el. Megszerezte a tudományos minősítések fokozatait, és nemcsak szaktudományi monográfiákat írt, hanem ő írta meg 1994-ben az első olyan középiskolai történelemkönyvet, amelyik a XX. századot nem a Marxszal takarózó dialektikus és történelmi materializmus, valamint a tudományos szocializmus alapján mutatta be.

Salamon Konrád a közelmúltban megjelent könyvében voltaképpen közismereti történetet írt tizenkilenc egységben, amelyből kettő a század művészetének áttekintése (a zenétől az építészetig), kettő pedig a magyar társadalomszerkezet áttekintése. Ugyancsak két fejezetben foglalkozik a mai határainkon kívülre került magyarság sorsával, először a trianoni béke utáni, majd az ún. szocializmus alatti idők viszonyait írja le.

A szorosabb értelemben vett történelmi események tizenhárom fejezete adja a könyv gerincét. S jóllehet a Ferenc Ferdinánd meggyilkolásával kezdődő első világháború, majd az őszirózsás forradalom és a tanácsköztársaság, majd a trianoni békeszerződés

eleve tagolja az idők futását, a történész maga is ezt teszi: bizonyos helyeken az eseménytörténetet úgy adja elő, hogy arra majd visszautalnak a következmények. Erre példaként adódik A kommunisták a hadsereg szétzüllesztői című szakasz, amelyben a tudós szerző elmondja, hogy a párttá szerveződött szélsőbalos kommunisták tevékenysége nyomán a december 12-i nyolcezer felheccelt katona tüntetésének következménye volt, hogy a „[...] szélsőséges baloldali erők előretörésével lehetetlenné vált a nemzeti összefogás megteremtése, s kormányt addig támogató nemzeti erők ellenzékbe vonultak” (27). S emiatt – mint a következő fejezetekből kitűnik – a válságból válságba sodródó Károlyi-kormány után sikerülhetett a kommunista államcsíny 1919 márciusában. (Egyébként éppen az említett és az ekkor még szociáldemokrata Landler Jenő volt az, aki a Gyűjtőfogházban március 21-én tárgyalta a kommunistákkal, akik késznek mutatkoztak a közös kormányzásra a szociáldemokrata párttal, majd Landler vezette azt a küldöttséget, amelyik a kommunistákkal megegyezett a két párt egyesítéséről).

Ezeknél az eseményeknél van a gyökere az ellenforradalom utáni fehérterrornak, amely nemcsak a vörös diktatúrát, hanem az azt megelőző köztársaságot is elutasítja. A trianoni békeszerződés és következményei végüliseg nemzetiségnéküliországot eredményezett, amelynek az 1920-as évekbeli megszilárdulása után majd a jobboldali reformkísérlet (Gömbös Gyula), a népi mozgalom és az urbánus csoportok útkeresése jellemezte. Figyelemreméltó Salamon Konrád javaslata: a nemzeti demokraták és radikális demokraták elnevezés jobban illik e csoportosulásokra. – Az említett útkeresést azonban a nemzetiszocialista törekvések jelentkezése, a trianoni sebek orvoslásának általános vágya és egyéb tényezők mellett nem utolsósóként a társadalomszerkezet alakulásának zavarai szinte beletaszították a második

világháborúba. „A trianoni békeszerződést – nyilvánvaló igazságtalanságai miatt – mind a mai napig nem fogadta el a magyar társadalom, s ebben annak is szerepe volt, hogy a szomszéd országokhoz csatolt magyarság a legtöbb esetben még annyi jogot sem kapott, mint amennyi a történelmi Magyarország területén élő nemzetiségeket megillette” (43) – írja az 1920. június 4-ei délutánnal záruló magyar eseménytörténet lezárásában. Akiken átlépett a határ – ezzel a fejezetcímmel mutatja be a szerző Trianon után Csehszlovákiába, Romániába és Jugoszláviába került magyarok helyzetét (44–52). Salamon könyvének végigvonulnak a század valamért nevezetes személyiségeitől származó idézetek, e tárgyban (Masaryk, Beneš mellett) lonel Br̄tianunak, a román liberalizmus vezető alakjának, miniszterelnöknek szavait idézi 1920-ból: „Nem nyugodhatunk addig, míg a magyar népet gazdaságilag és katonailag teljesen tönkre nem tesszük, mert mindaddig, míg Magyarországon az életképességnek a szikrája is van, mi magunkat biztonságban nem érezhetjük” (45). Az ezek után sorjázó tények összhangban vannak azzal, hogy az új határokat megállapító diktátum aligha egyenlő mércével latolgatta a népek érdekeit.

Az események, történések az előzőkben vázolt bemutatási módjának következtében adódnak Salamon könyvének szakaszai, fejezetei. Az elmúlt század magyar történelmében szinte évtizedenként adódtak olyan események, amelyek a leíró számára szerkezeti tagolást kívánnak, s amint ezt a szerző észreveszi: ezek jobbára együtt járnak a társadalomszerkezettel és a népélet módjával. 1945-ig az egymillióra növekedő munkásságtól, a lakosság felét adó mezőgazdasági népességtől meglehetősen elkülönülő társadalmi csoportok helyzete határozza meg a század derekára az ország helyzetét. Az Illyés Gyulától leírt, a puszták néperől adott látélet egyetlen mondata is mutatja – „Arculcsapásban a pusztai 30–35 éves korág részesül” (85) –, milyen megoldásra váró problémák gyűltek össze a második világháború előtt, illetőleg vívódtak át azutánra. Hiába születtek 1946 őszén demokrata sikerek, kommunista győzelem született, írja a szaktanulmány szerzője. S ennek voltaképpen fő oka, hogy a kommunista (ügynevezett) tömegharc, ha csupán átmeneti időig is, de képes volt befolyásolni azokat a tömegeket, amelyek a korábbi évtizedekben különféle okokból úgy érezhették, valójában senki nem számít rájuk, senki nem áll érdekeik képviselője mellett. Voltaképpen a kommunista diktátúra évei döbbsentik rá a társadalmat, hogy a szovjet megszállókat kiszolgáló kommunisták miféle rendszert építettek; ezt Salamon kötete A proletárdiktátúra igazi arca (129–37) című fejezetében mutatja be. Ebben az 1949. évi egypárti választás 96%-os (!) kommunista győzelmétől a (Zalában sokakban máig emlékezetes) MAORT-perig, az ÁVH

hírhedt tevékenységétől a kolhozosításig és az erőltetett iparosításig több mindenről beszámol természetesen érintve Rákosi Mátyás, Nagy Imre majd Gerő Ernő szerepét is.

A diktatúrát 1956 forradalma söpri el szabadságharcba szállva megszállókkal, akik megint megtalálják kiszolgálóikat: Kádár János és elvtársai helyreállítják a pártállami rendszert. Ez az újabb, második szovjet hódoltsági szakasz – nem függetlenül a szovjet birodalom korhadásától – majd a tárgyalásos forradalom a harmadik köztársaság kikiáltásával jut végéhez 1989. október 23-án. A szovjet hódoltság évtizedeit Salamon a „Viszonylagos jólét – általános pusztulás” (160–3) tényeivel jellemzi, rámutatva, hogy csaknem tizenkéte milliárd dollár kölcsön élte a szocializmust... A társadalom szerkezete alapjaiban változott meg, 3%-ra zsugorodott a magántulajdon részaránya, munkásokból, szövetkezeti parasztokból, értelmiségiekből és alkalmazottakból, majd kisiparosokból és kiskereskedőkből tevődött össze a magyar társadalom a XX. század második felére. S a körülmények a magyarság jövője szempontjából legsúlyosabb következménye is megjelent: a születések számának ijesztő csökkenése. A háztájiban, a másodállásokban végzett „önkiszákmányolás és a gyermektelenség árán megteremtett viszonylagos jólét azonban együtt járt a családok felbomlásával, az alkoholisták és öngyilkosok számának emelkedésével. A Kádár-korszak sokat emlegetett »gulyáskommunizmus«-ának, majd a »fridzsiderszocializmus«-ának kirakatpolitikája mögött tehát a magyar társadalom egyre súlyosabb válsága és pusztulása húzódott meg” – olvasható összefoglalva, hogy hazánkban milyen helyzet volt a kommunizmus bukása előtt. Nem függetlenül a szovjet birodalom általános állapotától lezajlik a század végén „A magyar tárgyalásos forradalom” (190–205), 1990. május 23-án bemutatkozik Antall József kormánya a negyvenhárom év után az első szabadon választott országgyűlés előtt. Az eseménytörténetet az utolsó szovjet katona távozásával (1991. június 19.) és ezzel zárja a könyv: „[...] remélni lehetett hogy a kommunista rendszer bukásával és a tárgyalásos forradalommal az új és demokratikus Magyarország felemelkedésének korszaka vette kezdetét” (205).

Salamon Konrád munkájában a fentiekben érzékeltetett módú tényleírás adja a lux veritatist, amelyet nem zavar az ún. marxista szellemiség homálya, a történész tiszta és határozott szempontú áttekintése tudatosítja: a magyar XX. század társadalmának sebzettsége napjainkig hat és még hatni is fog a még most is helyét kereső országunkban.

(Auktor Könyvkiadó, Budapest, é. n., [2008.])

Ferencz e. Győző

Történelmi mozgókép – írásban

Drozdy Győző emlékiratai

Amikor a kötet megjelenésének tervét bejelentő sajtótájékoztatón e sorok írója összekeverte a két országgyűlési képviselő Győzőt - Istóczyt és Drozdyt -, Molnár András, a Megyei Levéltár tudós történész igazgatója mindkettőjüket jellemző egyetlen szóval válaszolt: ellenkezőleg.

Akíróról szó van: kortársainak megítélése szerint mindenféle tekintélyelvű hatalom mindenkor meggyőződéses ellenzékije, az örök bajkeverő, aki a nép között varázserővel bírt. Mondhatnánk úgy is, hogy örök ellenzéki életművész. Ez derül ki *Elvett illúziók* című vastkos önéletrajzi kötetéből.

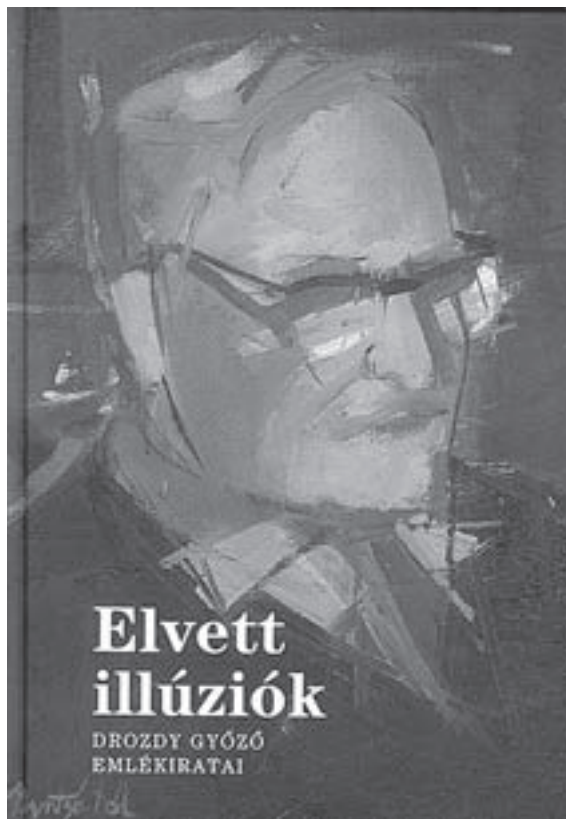
Az országgyűlésben Drozdy képviselőt Horthy kormányzó különítményesei – Prónay, Ostenburg, Héjjas Iván – kommunistának, a szélsőjobbosok, de még Haller István kultuszminiszter, később pedig a nyilasok is zsidóbérencnek, a kommunisták – személyesen pedig Kádár János – fasisztának „tiszelték”. Aztán Kádár országglásának csúcspontján éppen az MSzMP Párttörténeti Intézete kérte föl, a Magyar Tudományos Akadémiával együtt – és még időben –, a nem rég megjelent, közel fél évszázada kéziratban pihent emlékirat elkészítésére a szerzőt. Az írástudónak is kiváló politikus a saját tulajdonú iratok mellett, számos budapesti közgyűjtemény, levéltár és könyvtár anyagát is átlapozta, sőt újra bejárt egyes helyszíneket. „Itt van egy aggastyán, aki nyolcvan éves életének minden ötödik évében más pártot szolgált. Egy párt maradt a régiék közül és ez sem az enyém” – merete leírni akkor, 1960-ban.

Pedig csak a szegény Pacsa környéki nép országgyűlési képviselője volt, meg-megszakításokkal, több évtizeden át, s Deákhoz méltóan konzervatív szabadelvű.

E rövid jellemzés közel fél ezer oldalas, keménytáblás foglalata a Kossuth Kiadó és a Zala megyei Levéltár közös bábáskodásával megjelent emlékkötet.

Kissé előre futva az időben, ám tanulságként: mindenféle önkényuralomnak azonosak az eszközei; a polgári demokratikus Horthy csendőrsége hasonló módszerekkel akarta meggátolni – sikertelenül – Drozdy képviselő jelölt győzelmét Pacsán, ahogyan 10 év múlva a népi demokratikus ÁVO.

Azért lett Győző, mert születésekor, 1885. október 1-jén éppen a felvidéki faluban, Bajtán járt a zsidóellenes képviselő, Istóczy Győző, aki a kántor ötödik gyerekének is mindjárt keresztapja lett, ráörökölte utónevét. Ettől kezdődően elváltak az útjaik – a későbbi politikusi pálya íve is. Közben Drozdy képviselő új pártokat, újságokat és kisvállalkozásokat alapított. Már a történelemtanára is megjósolta, hogy országháborító lesz belőle.

Nos, akkor kövessük végig ezt a kényszerű megszakításokkal is töretlen pályáivet.

Ez az I. világháború után kezdődött, amikor – ahogyan 70 évvel később – „Több száz egyesületre, pártra, ligára, szövetségre és több ezer politikai klikkre, asztaltársaságra bomlott az ország. Jobban érdekelt a közönséget, hogy a két Tisza-párti honatyát, Rudnay Ferenc bajmóti nagyprépostot, a besztercebányai püspök kedvencét, meg Ivánka Oszkár pánszláv képviselőt kiadta a Ház, mert rengeteg marhat szállítottak a hadseregnek, de mérlegelés előtt egy-egy hektoliter sós vizet ittak meg mindegyikkel. Így 150 ezer aranykorona többletért adták el a vizet. A botrány óriási. Aztán a százharminc tagot számláló 48-as Függetlenségi Párt színeváltozása következett.”

Így, ebben a fölfogásban, néha már Mikszáthoz közelítő adomázással, de mindig nevekkal, eseményekkel, adatokkal, jegyzőkönyvekkel hitelesítette mondandóját akkor is, amikor – később majd meglátjuk – méltatlan jelzőkkel minősítette politikai ellenfeleit. Mert hogyan is vette az akkori kocsmai rangsort? Pult, asztal, különszoba – grófi kastély.

Tanúi lehetünk, hogyan váltak egymás politikai vállvetőivé, egyszersmind jó barátjává azzal az „aranyszívű, aranyszájú” Hock Jánossal, akinek a nevét utca viseli Zalaegerszegen. Hock János volt, aki ismertette a kávéházi társasággal a Magyar Nemzeti Tanács megalakításának tervezetét, amelyet aztán ott

nyomban el is fogadtak, majd több reggeli lap közölte a lényegét: a föld fölzsabadítása, a nemzetiségek nemzeti államainak elismerése. Drozdy tudta: részben a történelmi Magyarország testéből hasítják ki Csehszlovákiát, növelik Romániát, Jugoszláviát.

Gödöllőn aztán 1918. október 26-án, ahogyan a Nemzeti Tanácsot, őt is fogadta IV. Károly király, hiába intrikált ellenük és Károlyi Mihály ellen is az uralkodónál Pallavicini őrgrof Windischgraetz Lajos herceggel együtt. El is nevezte őket mágnás-intrikusoknak. Finom érdekesség: Andrássy Gyula gróf külügyminiszternek két veje volt: Károlyi (szerinte a meggondolatlan és gyöngye), valamint Pallavicini.

Ekkor lett egyszerre 2 párt országos szervezője, Károlyi Mihály gróf miniszterelnöksége idején pedig ebből következően annak közvetlen munkatársa. Lapszerkesztőként szépíró, gyűléseken pedig szépbeszédű, és nyakig benne a politikában, s a legmagasabb körökben. Ezért is írja keserűen, hogy a bolognai üveggömbként darabokra törött Monarchia sorsát látva, még az osztrákok is megelőztek minket: 1918. október 30-án kikiáltották a köztársaságot, Magyarország pedig továbbra is királyság maradt – a gödöllői uralkodóval. Újabb érdekesség: október 31.-re virradóra a bécsi Schönbrunnból érkezett a királyi – de már nem császári! – sürgöny, amellyel Károlyit nevezte ki miniszterelnöknek, egyúttal a rendelkezésére bocsátva a fegyveres erőket.

Így, napról-napra, lépésről-lépére ismerhetjük meg a szerző kiváló emlékezőtehetségének jóvoltából a történelmi idöket, amikor Hock János a Nemzeti Tanács elnökeként volt az alkotmányozó nemzetgyűlés „műsorvezetője”, bejelentvén, hogy Károlyi gróffal az élén Magyarország népköztársaság.

A következő napokban került kapcsolatba először Nagykanizsa környékével – amikor szociáldemokrata és kommunista csoportok a Tanácsköztársaság idején kormánybiztos asztalos-segéd Sneff József tüsténkedésével – meg-megzavarták a Drozdy szervezte Országos Kisgazda és Földmunkás Párt gyűléseit, majd Nagy Endre kabarékonferanszié társaságában 1919. március 15-én, vasárnap Zalaegerszegen is a közönség elé lépett.

„... 11-kor jönnek a miséről, s megkezdődik a gyűlés, hacsak Pehm József káplán ki nem prédikálja az időt délig, nehogy ilyen destruktív társaság beszédét hallgassák a hívek.”

De a Károlyi kormány az ellenzékét, Pehm Józsefet letartóztatta, és Szombathelyre internáltatta.

A későbbi választási küzdelem során a pacsei választókerület polgáraihoz intézett és falragaszon közzé tett nyílt leveléből idézett: „Nem a forradalom tette tönkre az országot... a kormányzónak megválasztott tündőfejű Horthy 50 milliót lopott el az állampénzből.”

Ezúttal Drozdy képviselő jelöltet – akit akkor már a kommunista jelzővel illettek, pedig éppen a kommün vette el a nyomdáját! – a főispáni intézkedés nyomán, Pacsán kényszerítette szobafogságra a csendőrség. „Börtöntöltelék nem lehet jelölt!” – szólt a főispáni rölap.

Mindhiába, az emlékirat szerzőjét választotta be a Pacsa környéki nép az országgyűlésbe. Ellenfelét, Bosnyák földbirtokost a választók 1200 szavazattal tisztelték meg, Drozdy pedig 17623-mal hívta ki maga ellen a kormányzó személyes haragját.

Az 1926-os választáson aztán, a hatósági nyomásgyakorlás következményeként, még a vagyona is oda lett, ezért 1927. április 4-én egész családjával kimenekült az országból és az USA lett az új otthona. Innen jómódú polgárként 1933-ban tért haza, megalapította a *Falu* című lapot, ismét jelöltette magát képviselőnek, s természetesen Zalában. A fősolgabíró ezt jelentette a főispánnak: „Megállapítottam, hogy Drozdy Győző személye még mindig óriási varázserővel bír a kisgazdák és a szegényebb néposztály körében.”

Maga az emlékirat szerzője sem tudta harag nélkül fölidézni, hogy Horthy kormányzóvá választásakor kézigránátos, pisztolyos katonák szállták meg a Tisztelt Házat. Kérdőre vonta a kultuszminisztert, hogyan tűri, hogy keresztény egyetemi hallgatók zsidó társaikat verik, szándékaik szerint ki az egyetemről.

Így aztán hamarosan zsidóbérenc lett Drozdy lapszerkesztő-képviselő úrból, akinek a lakását naponta keresték föl „villany-, víz- és gázvezeték szerelők”, hogy lehallgatót hagyjanak maguk után. A politikai rendőrség a bizalmába férközött kémet is a nyakára küldött. Hain Péter rendőrfőnök megsejtette, hogy bújtatja, a lapjánál foglalkoztatja a kommunista Marjai Józsefet – a Kádár-kor egy ideig miniszterelnök-helyettesét, de a külkereskedelem állandó felügyelőjét – és a menyasszonyát.

Végül Magyarország német megszállásakor a hadseregbe menekült: hadapród őrmesterként lett élelmezési parancsnok már a Kárpátokban folyó harc idején. Összeütközésbe is került a magyar szállítmányokat megdézsmáló németekkel, akik le akarták tartóztatni a nyilas tisztek árulása nyomán.

Kapcsolatot keresett és talált a Bajcsy-Zsilinszky Endre nevével fémjelzett ellenállási mozgalomhoz.

Az állandó életveszélyben eltöltött sok hányattatás, megpróbáltatás után – miközben leírása szerint – megúszott magyar, német, nyilas és szovjet letartóztatást, azonnal újra a politikába vetette magát. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1944. december 28-án miniszteri tárcát ajánlott neki. Meg is kezdte március első napjaiban a kisgazdapárt újjászervezését. Közben Zalában dr. Bencze József ügyvéd azt magyarázta el neki, hogy „nem az a politikus, aki oktanul támad és a csőcselék

aljas ösztöneire építi föl előre törését, hanem aki az ellenpártokkal is inkább a megegyezést és az együtt munkálkodást keresi.”

Március 22-én látogatást is tett az akkor már Mindszenty püspöknek nevezett egykori Pehm Józsefnél, aki a német fasizmus rémtetteiről, Dachauról, a nyilasok okozta saját szenvedéseiről beszélt neki.

Hamarosan aztán elkövetkezett Drozdy képviselőségének végórája is.

Azzal kezdődött, hogy Rákosi Mátyás is éppen Zalát céloztam meg „pontos, polgári, deszáraz” nemzetgyűlésbeli szűzbeszédében, ám csalódnia kellett: a kiscgazdák toronymagasan megverték a kommunistákat.

A kiscgazdák 1946. március 12-én kizárják soraikból egykori szervezőjüket és nagy sikerű képviselőjüket, aki új pártot alapít, amelyet a nemzetgyűlésben személyesen maga Kádár János fasisztázott le, Rákosi pedig ezzel terjesztett be személy szerint ellene törvényjavaslatot: „Ebben a paragrafusban három emberről van szó: az egyik Sulyok, a másik Drozdy ... Kiderült, hogy kutyából nem lesz szalonna.”

Menekülni akart: 1947 nyarán fogták el a jugoszláv

határon, s bevitték az egykori nyilasházba, amely akkor már az ÁVO központjává és börtönévé vált. Öngyilkossági kísérlete után ugyan szabadon bocsátották, de már sohasem írhatott a kiváló tollú újságíró-politikus. A felesége, Kállay Klára végig kiváló harcostársa volt.

További sorsáról a szerkesztő, Paksy Zoltán levéltáros értő bevezető tanulmányából értesülhetünk. Betanított munkásként, majd könyvelőként dolgozott, végül alkalmi munkákból és festészetéből próbált megélni. Lelkes résztvevője az 1956-os tüntetéseknek. Budapesten hunyt el 1970. november 2-án, 85 éves korában.

Külön értéke a kötetnek a sok eligazító-pontosító lábjegyzet.

A zalai politikatörténet fontos eseménye a könyv megjelenése, amelyből értő művész – például Bereményi Géza – remek filmforgatókönyvet írhatna. Nem kellene sokat pepecselnie vele: a könyv írásos történelmi mozgógép, amelyben hús-vér valójukban, nevükön nevezve és kíméletlenül, néha méltatlanul is jellemezve vonulnak el a kor legismertebb politikusai, gazdasági és katonai szereplői. A szerzője Pacsán megérdemelne hozzá méltó emléket.

Enteriőr
az Európai
párbeszéd
című kiállításról

Gyutai Csaba

Továbbépülő székely mitológia

Reflexiók Cseh Gábor Székelyvilág című könyve kapcsán

A 14. zalaegerszegi fesztivál rendezvényeinek sorozatában került sor a Deák Ferenc Megyei Könyvtárban Cseh Gábor Székely világ című könyvének bemutatására.

Amikor megkaptuk a felkérést Szemes Péterrel, a Pannon Tükör főszerkesztő-helyettesével a munka áttekintésére, más vártunk. Azt reméltük, hogy olyan szöveget kapunk, mely ízes „székely” nyelven papírra vetett történetekkel ajándékoz meg bennünket, ízelítőt kapunk a székely humorból, a góbéságokból, esetleg a mai erdélyi, székelyföldi társadalom mélyrétegeit elemző szociográfiai elemzést olvashatunk.

Ezek helyett valamiből kevesebbet, de talán mégis a várakozásainknál többet kaptunk.

Cseh Gábor munkája székely monda- és legendagyűjtemény. Betekintést nyújt abba a varázslatos világba, amely a magyarországi vándor számára maga a Székelyföld.

Csík, Kászon, Erdővidék, Sóvidék, a Harghita és a székely univerzum más területei a földrajzi változatosság mellett egyebet is jelentenek számunkra: magyar szívünk egy darabját, anyanyelvünk egy tiszta állapotú nyelvjárását – a Tatros völgyében, Gyimesben még a közbeszéd része a teljes hasonulás előtti nyelvállapot (például: szekervel – Gyimesben, szekérral – másutt a magyar közbeszédben), a sokhelyütt élő ősi hit- és hagyományrendszert, amelynek állandó, fontos szereplői a tündérek, az óriások, királyok, királykisasszonyok.

A kötet egy sokat vitatott eredetű – talán hun, kabar vagy türk - kis nép lelkületét, gondolkozásmódját mutatja be a mondák és legendák tükrében.

A szerző a Marosvásárhely-Zalaegerszeg Baráti Társaság elnöke, egykori sportvezető, labdarúgó játékvezető, műszaki indíttatású ember, aki fogékony a művészetek iránt is, hiszen számos kiállítása volt már különleges formájú kavicsokból összeállított szobor-kollekcióiból. Cseh Gábor városunk tiszteletbeli polgára, elkötelezett híve a magyar-magyar kapcsolatoknak. Barátunkat most új oldaláról ismerhettük meg, hiszen – amint az előszóból kiderül – a 70-es évektől kerékpárral bejárta a Székelyföldet, ahogy ő nevezte „orbánbalázskodott”. Célja egyfelől saját identitásának felfedezése, megélése volt – családjá anyai és apai ágon is székely eredetű, de már mintegy két emberöltő óta városlakó, marosvásárhelyi. Szülővárosának korábbi neve egyébként Székelyvásárhely volt, sajnos napjainkban a régi elnevezést már csak ritkán

használgják.

Másrészt a „legnagyobb székely”, Orbán Balázs nyomán hozzáfogott a helyi monda- és legendakincs feltérképezéséhez. A könyv legnagyobb hiátusa éppen az, hogy nincs elkülönítve vagy valamilyen módon megjelölve, hogy melyik eleme származik a nagy előd legendás művéből („A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s néprajzi szempontból”) és melyik történet saját gyűjtés. Erénye egyebek mellett a régi elnevezések: Csíkszék, Udvarhelyszék, Háromszék, Maroszsék használata a különböző szövegek eredetének földrajzi behatárolásához, és nem a román impérium által adott megyenevek alá való besorolás. Ez is egyfajta hagyományörzés, a régi történelmi székely székek emlékének ébrentartása.

Mítoszai az ősi heroizmust, a jó, az erkölcsös, az igaz, a szép győzelmét hirdetik. Megismerkedhetünk Rabsonné történetével, a Firtos, a Székelykő hegyének titkaival és sok- sok székely vár misztikumával. A furfang, a női rafinéria is markáns elemei ennek a mitológiának.

Kiválóan alkalmasak arra ezek a mondák és legendák, hogy példát állítsunk a kisgyermekek elé, hogy az oktatás részévé váljanak. Inkább ilyen történeteken nőjenek fel gyermekeink, mint olyanokon, amiket naponta rájuk zúdít a média.

A felnőtt olvasót pedig újra és újra rádöbbenik arra, hogy 500 kilométerrel a magyar határtól is létezik magyar élet, magyar tenni akarás, magyar szellem és élő magyar-székely mitológia.

Köszönet Cseh Gábornak, hogy ápolja és tovább építi ezt a közös kincset.

Külön elismerést érdemel a szöveg szerkesztése, Kuti Mária munkája, valamint az illusztrálás, Cabuz Andrea nagyszerű teljesítménye.

Szigethy István

Az élő kapcsolat

Hazaérkezésünk után azonnal tájékoztatom Varga Lászlót. A sajtó is érdeklődik. Beszámol utunkról a Zalai Hírlap, az egerszegi városi tévé. A legrészletesebb műsort nem sokkal később a Keszthelyi Városi Televízió készíti, Cservenka György közel egy órán keresztül kérdezet. Gazdagon illusztrálják a Szurguti Városi Televízió és Krémer József videofelvételeivel. Ezt a műsort átveszi később az egerszegi és a kanizsai televízió is. A Göcsej Rádió számára pedig Ferencz Győző készít egyórás műsort.

Most, hogy ennyi idő után idézem fel a történeteket, veszem elő hozzá a dokumentumokat, feljegyzéseimet, nézem a fényképeket, videofelvételeket, mennyire hálás vagyok valamennyiüknek, hogy az emlékeinket, benyomásainkat frissen, részletesen rögzítették!

*

Egyik legelső dolgom, hogy a russzkinszkajai ötletemet elmondjam Vándor Lászlónak, a Göcseji Múzeum igazgatójának: ki lehetne-e bővíteni a falumúzeumunkat hanti és esetleg manysi épületekkel? Őszintén megörül, nem tartja bizarr, ide nem illő gondolatnak. Mire legközelebb találkozunk, már részletes vázlatot mutat. Tovább is fejlesztette a felvetésemet: próbáljunk általánosságban finnugor falumúzeumot létrehozni. Biztosan tudnánk egyéb néprajzi anyagot is szerezni.

*

1995. szeptember 16-ára, szombatra találkozást szerveztünk a szurguti csapat számára a megyei önkormányzatnak a Jánka-hegy alján található vendégházába. Jó ismét látnunk egymást, felidézünk közös emlékeinket, majd ami az eltelt egy hónapban történt. Egyetértünk: amit átélünk, életre szóló élményünk marad. Ezt környezetünk is megértette, értékeli. Reméljük, minél többen felfogják, hogy mekkora szellemi és anyagi lehetőség nyílt meg előttünk.

*

1995. szeptember 29-én tárgyalja a megyei közgyűlés a szurguti szerződés megerősítését. Amikor Varga László írásos meghatalmazással látott el, csak nagy vonalakban beszéltük meg, mit érjek el. Megbízott bennem, tulajdonképpen szabad kezét adott ahhoz, mit írok alá.

Az utunkat előzetesen eléggé egybehangzóan támogatták a közgyűlésben, és a hazautazásunk után is sok elismerést kaptunk. Meglep, hogy most néhány képviselő fanyalog: *„Miért tartunk fenn olyan távoli kapcsolatot? Lesz ennek bármi értelme, haszna? Inkább a közelben keressünk valamilyen más lehetőséget.”*

Miért nem értik a kapcsolatban rejlő, bár valóban szokatlanul új lehetőségeket? Valahogy az egykori legendás csizmadiák jutnak eszembe: ha ide hozzák a vasutat, kinek adják el a csizmáikat? A válaszaimat persze elfogadják, a szerződést megerősíti a közgyűlés. Csak – kissé rossz szájjal indulok haza utána.

*

1995 októberének végén fogadjuk Zalában a szurgutiakat. Szidorov polgármester úr vezeti őket. A tárgyalásokon tovább részletezzük a vállalt tennivalóinkat. Már Szurgutban

szorgalmaztam: létesítsünk kölcsönösen képviselőket, különösen a gazdasági lehetőségek feltárása, az együttműködés elősegítése érdekében. Ezt ismét szóba hozom. Varga László följánlja, hogy a megye egy keszthelyi ingatlant e célra rendelkezésre tudna bocsátani. Hozzunk létre a működtetéséhez közös alapítványt. Most ők visszafogottabbak. Azt javasolják, hogy egyelőre egy-egy küldött mérje fel személyesen a helyszíneken a lehetőségeket.

Vendégeink Zalaegerszeg, Zala látnivalói után Budapesttel ismerkednek. Én kalauzolom őket Tompos Judit segítségével. Bemutatom az Országházat. Más vendégeimhez hasonlóan ők is a főlépcső aljához érve ámulnak el leginkább a látványtól. Az egyik teremben ismertetést kapnak az épületről, történetéről. Itt adom át mindegyiküknek Winter Erzsébet fényképalbumát, a vezetőknek Göncz Árpád dedikálásával. Ezt már a szurguti látogatás idején szerettem volna, de a könyv csak szeptemberben jelent meg. Ellátogatunk az Orosz Kulturális Központba, közösen megköszönjük Gleb Visinszkij és Vándor Anna segítségét. Már kissé fárad a társaság, mire a Várba érünk fel, de a Mátyás templom környékén a látványtól újult erővel rebbenek szét. Alig tudjuk ismét összegyűjteni őket.

*

A novemberi újabb megállapodás keretében Jevgenyij Fokin 1996 januárjában néhány hétre Zalába érkezik, hogy felmérje a gazdasági együttműködésünk lehetőségeit. Bejárja a megye számukra is fontosabbnak tűnő cégeit, keresi a gazdasági együttműködés lehetőségeit. Szurkolok neki: micsoda piacot jelente a zalai gazdasági életnek, ha megjelenhetnének ezen a gazdag, de a legtöbb árut máshonnan beszerző vidéken!

*

1996 tavaszán értesülök a megtiszteltetésről, hogy bekerülök a Budapesten augusztus 16-tól 21-ig megrendezésre kerülő II. Finnugor Világkongresszus húszfős hivatalos magyar küldöttségébe. Ezzel lehetőséget kaptam, hogy az ide összegyűlő legérdekesebbek számára tájékoztatást adhassak mindenekelőtt a tervezett egerszegi múzeumról, szellemi centrumról.

Augusztusban az Országházban, ünnepélyes megnyitóval kezdődik a találkozó. Hány ember, micsoda sokszínű társaság gyűlt össze! A Liget konferenciaközpontban folytatjuk, már szekciókra oszolva. Én a politikaiban veszek részt, de felkeresem a kulturális és a gazdasági üléseit is. Mindhárom helyen beszámolok a szurgutiakkal alakuló kapcsolatunkról, elképzeléseinkről, eddigi eredményeinkről. Így például arról, hogy már néhány kamion zalai áru eljutott Szurgutba, onnan pedig egy folklór együttes kétszer is ellátogatott Zalába, óriási sikert aratva. Különösen a finnugor falumúzeum terve kelt érdeklődést, többen kérdegetnek róla.

A világtalálkozón felkérésre vendégként részt vesz Marx Mária, a Göcseji Múzeum munkatársa és Tóth István a megyei gazdasági kamara képviselőjében. Miután távozom a szekciójukból, a részletekről ők tájékoztathatják az érdeklődőket.

*

1996. augusztus 19-én délután, a finn nagykövetségen tartott fogadáson egy hivatalos programon kívüli rendezvény szervezői néhány küldöttet megkérdeznek a legkülönbözőbb delegációkból: nem jönnek-e el este a visegrádi hegyre? A hivatalos magyar küldöttségből egyedül engem hívnak.

A Zrínyi utcából, a Duna palota elől induló autóbuszban színes társaság gyűlik össze. A hegy aljába érkeve látjuk, hogy néhány személygépkocsi már várakozik. Fönt a hegyen ezer kilométereket és éveket ível át a testvériség. Megszólal Somogyi István táltos dobja, és hangjára a tűz körüli körre, néhány méterre szűkül a magyarok, hantik, lappok földjét összekötő hatalmas háromszög. A jelen pillanataiba sűrűsödik tér és idő, ezredévek történelme. Mit veszítettünk, hogy kevesen ismerik már nálunk az érzést, mikor a dob „táltos paripaként” repíti lelkünket...

Tudjuk, nem „véletlenül” vagyunk együtt. A felelősségről esik a legtöbb szó. Magunkért, egymásért, az emberiségért. Nyoma sincs bármilyen negatív, agresszív érzésnek, gondolatnak.

Különös érzés, hogy ebben az óriási területre szétszóródott világban a magunk tizenötmilliójával mi magyarok vagyunk a „nagy testvér”, az Európa közepét elfoglaló főerő. A többi nép lélekszáma

együttesen sem éri el a miénket. Ennek mekkora jelentősége lehet most, mikor a Szovjetunió felbomlása után keresik önmagukat ezek az ősi kultúrájú, már csekély lélekszámú népek! Mennyi lehetőségünk rejlik ebben... Átérezzük eléggé? És a felelősségünket?

*

Augusztus 20-án a nemzeti ünnep, a honfoglalás millecentenárium ünnepségei miatt a világtalálkozó nem tartanak közös rendezvényt. A résztvevők közül többen vidékre utaznak, különböző meghívásoknak tesznek eleget. Sikerült megszerveznem, hogy a hanti és manysi küldöttség három-három tagja, öt nő és egy férfi az ünnepet Zalában töltse.

A központi megemlékezést a megyei önkormányzat Zala első székhelyén, Zalaváron – régi nevén Szalaváron – tartja. Bennem meg azóta mocorog egy kérdés, mióta Barasits Zsuzsától először hallottam Paál Zoltán Arvisurájáról. A könyv manysi főszereplőjét, aki a II. világháború alatt fősámán nagyapja megbízásából, régi ismerősüket, Zsirai Miklóst keresve elhozta az ősi tudást, történeteket Magyarországra, Szalaváré Turának hívták. Hogyan lehetséges ekkora egybeesés? Micsoda véletlen!

Hajnalban a Nagy Lajos király úti szálloda felé autózom, ahol a hantik és manysik laknak. Már várnak, a Zala Megyei Levéltár kisbusza előbb megérkezett. Kérésükre útközben megállunk Fonyódon. Kísétálunk a mólóra. A meglett, komoly emberek mint a kigyerekek pancsolnak a vízben: hogy ők eljuthattak a Balaton mellé... Rámutat egyikük az úszkáló hattyúkra: „*hatan*”. Aztán sorra kerülnek elő a „kéz”, „láb” szavaink, számneveink alig különböző megfelelői.

Varga László ünnepi beszéde alatt elintéztem, hogy rögtön utána konferálják be az egyik manysi küldöttet, akinek a buszban megfogalmaztam egy magyar nyelvű mondatot. És a kánikulai melegben a pompás népviseletben megszólaló fiatal nő üdvözlete különös melegséggel tölti el az embereket belülről is...

Utána átsétálunk a megyei néprajzi fesztiválra. Vendégeink mintegy negyedórás műsort rögtönöznek. Óriási sikert aratnak már megjelenésükkel, viseletükkel. Bemutatásukkor beszélek Szalaváré Turáról. És most a hantik és manysik a megyében természetesen először Szalavárra érkeztek...

A rendezvény végén a helybeliek, főként idősebb asszonyok barátkoznak vendégeinkkel. Nem számítanak a nyelvi nehézségek, tolmács nélkül is értik egymást. Akár órákat is eltrécselnének a „szomszédból” érkezett „rokonokkal” – legfeljebb unokáik csekély orosz tudását felhasználva. Vendégeink nehezen szakadnak el tőlük. Alig tudom összegyűjteni őket, hiszen indulnunk kell tovább Egerszegre. Riporterként csatlakozik hozzánk Ferenc Győző. A kisbuszban a magnója végig dolgozik. Rögzíti nemcsak az interjúit, de mindent: beszélgetéseket, énekelgetést.

Délután a zalaegerszegi ünnepséget Szentmihályi Imre megalósult álma, az ország első falumúzeuma előtt rendezik meg. Ide is hivatalosak vagyunk. Kissé késve érkezünk a zalavári „többletprogram” miatt, de így is előadhatják műsorukat. Az ünnepség keretében avatjuk a falumúzeum új fogadóépületét. Az addig ide átmentett eredeti parasztházakhoz – úgy tűnik, teljes összhangban – korabeli kisnemesi kúria mintájára épült. És ebben az új épületben a hanti költőnő, Marija Volgyina – aki feltűnően hasonlít Nován született édesanyámra – hol főlváltva, hol együtt énekel Vajda Jóska bácsival, a Nováról beköltözött országos hírű népzene gyűjtővel.

Vendégeink megnézik a helyet, melyet Vándor László múzeumigazgató már kijelölt a finnugor épületeknek. Dolgozószobájában hosszan elbeszélgetünk. És ennél az első itteni kapcsolatfelvételnél olyan egyértelműnek tűnik a folytatás: a következő építmények, melyekkel gazdagodik a múzeum, vendégeinket ugyanilyen mindennapi közelségbe hozzák majd ide. Csak sejtjük még, mit jelent ez...

*

1996 szeptemberében az Orosz Kulturális Központban, egy rendezvényen találkozom Halmy Györggyel is. Megemlíti, hogy itthon tartózkodik Schmidt Éva néprajztudós, aki 1991 óta a hantik között él. Felhívja telefonon, megszervezi a találkozását vele.

Másnap délelőtt Schmidték várbeli lakásáról átsétálunk itthoni munkahelyére, a budai Néprajzi Intézetbe. Azonnal megtaláljuk a közös hangot. Rendkívül érdekeseket mesél. A hantiknál töltött évei érezhetően hozzájuk alakították egyéniségét. És mennyire hiteles, ahogy szintézisre talált benne az ősi és a második évezred végi, racionális, tudósi gondolkodásmód. Én is beszámolok a szurguti kapcsolatunkról és a világkongresszusról. Mindketten teljesen őszintén beszélünk arról, hogy az a világ milyen hatást váltott ki belőlünk, milyen különleges, köztük spirituális élményekkel gazdagodtunk. A harmadik órában megjegyzi: nem is érti, miért nyílt meg egy ismeretlennek ilyen gyorsan.

Érzem: úgyünkben talán a legfontosabb ember, az ottani világ leghitelesebb, legtekitélyesebb magyar ismerője egyetért velünk, és támogatója lesz az egerszegi terveinknek.

Váratlanul megkérdez: nem akarok-e megismerkedni kollégánójával, aki az egyik magyar törzs Baskíriában visszamaradt ágából származik, és örzi magyar gyökereit? Meglepődöm: mégsem tűntek el a mongol pusztításkor? Julianus barát után háromnegyed évezreddel lehetséges még ilyen **találkozás?**

Akit bemutat, rendkívül rokonszenves. Pillanatok alatt éppúgy közös hullámhosszra találunk, mint Évával néhány órája. Moszkvában dolgozik főállásban antropológusként. Természetgyógyász is. Gyorsan megállapítja rólam: uráli típus. Fejem fölött mozgatja kezét. Megjegyzi: ezzel az aurával gyógyítani kell. Aztán mond egy szót, amitől éppolyan különösen érzem magam, mint egy évvel korábban a hantik földjén, a szurguti szerződés aláírásának hajnalán.

*

1997 augusztusában Görögországban, Olimpiai Akiban⁷ nyaralunk. Átsétálunk a szomszédos Paraliába. Mennyi orosz! Mindenütt cirill betűs feliratok is, különösen az ékszer, bőrárut, szőrmét árusító boltokon. Elegáns, magabiztos hölgyek jellegzetesen erős orosz sminkkel méregdrága bundákat próbálnak a rekkenő hőségben. Hová tűntek a tíz-tizenöt évvel ezelőtti, kettes sorban vonuló, megrendszabályozott, szerény, pénztelen orosz nyaralók a bolgár tengerpartról...

Meglátok egy orosz idegenforgalmi irodát. Szurguti cég...

*

Zala Megye Önkormányzata – a múzeum fenntartója – 1997-ben és 1998-ban költségvetési keretet biztosított a terület előkészítésére, így többek között a Zala holtágán keresztül vezető híd létesítésére. Zalaegerszeg önkormányzata pedig területadománnyal járult hozzá, hogy a falumúzeum a holtágon túl bővüljön. De az építkezés mégsem akar megindulni: késik a megállapodás a szurgutiakkal.

1998 novemberében Jakov Csernyak ismét Egerszegre érkezik. Az önkormányzati választások óta én már a városi, nem pedig a megyei önkormányzat tagja vagyok, de Varga László természetesen meghív a vendég tiszteletére adott vacsorára. A megyei önkormányzat kis különtermében Vándor László mellett ülök. Morgolódik: miért nem mozdulnak a szurgutiak a hanti épületek ügyében? Megkérem, hadd szóljak előbb. Próbáljuk ki a Tom Sawyer-módszert: ahogy társai kitüntetésnek vették, hogy Polly néni kerítését kifesthetik helyette.

– Mi természetesen elsőbbséget biztosítunk az együttműködési szerződés miatt Szurgutnak, hogy felépítsék itt az első épületeket. Nagyon sajnálnánk, ha végül erről mással kellene megállapodnunk.

Létrejön az egyezés. Megindulhat tavasszal a munka. Ők pedig cserében göcseji épületet kérnek a saját művelődési parkjukba. Fölvetem, hogy ha a falumúzeummal az ottani ősi kultúra itt megvetheti lábát, egyéb kapcsolatépítésre is lehetőségünk nyílik. Például árusíthatnánk ottani népművészeti tárgyakat, ami a nyugati vendégeinket is biztosan érdekelné. Láttam ilyeneket az Orosz Kulturális Központ kiállításán, nem akármilyen áron keltek el utána. Együttműködhetnénk az idegenforgalomban másként is, például a hosszabb időre érkezett vendégeinket Sármellékről repülővel elvihetnénk egy-két napra hozzánk. A bolgár tengerparton láttam, hogy hasonló kirándulásokat szerveztek Isztanbulba, Kairóba, Szentpétervárra.

Csernyak úr e látogatásakor ajánlja fel Gyimesi Endre egerszegi polgármesternek, hogy magával Zalaegerszeggel is szívesen közvetlen kapcsolatot létesítenének. Megjegyzi: első külföldi városként, hiszen eddig csak Szentpétervárral kötöttek testvérvárosi megállapodást.

Vándor László megállapodik, hogy a hanti részleg létrehozásához Szurgutból szakembereket küldenek. Ezután rövidesen kétszer is Hanti-Manszijszkba utazik. Előbb már az egész autonóm körzet és Zala megye között írt alá múzeumi együttműködési szerződést, másodszer, 1999 tavaszán megállapodik arról is, hogy a manysi épületeket ősszel felépítik Egerszegen.

*

1999. március 11-én ebédelek, mikor meglátom ismerősömet, Marx Mária muzeológust. Társasággal ül a szomszéd asztalnál. Odamegyek üdvözölni. Felhívja figyelmemet egy férfira, akinek addig csak a hátát láttam. Micsoda meglepetés! Alekszandr Jadrornyikov, akivel 1995. augusztus 12-én Russzkinszkajában, az általa megteremtett néprajzi és természetrajzi múzeumban ismerkedtem meg. Ez nem igaz! Most éppen ő érkezett ide, hogy az ott megfogant ötletem megvalósulásának első lépéseként faragni kezdje zalai fából az egerszegi finnugor falumúzeum első, hanti épületeit...

Másnap felhív telefonon Vándor Anna. Meghív szerdára: vegyek részt az Orosz Kulturális Központban Jeremej Ajpin hanti író estjén. Megkérdem, tudja-e, kivel találkoztam tegnap ebédnél Egerszegen? Éppen a múzeumalkotó Szasával, akiről már beszéltem. Megindult...

*

1999. április 7-én a Zalai Hírlap első oldalán fényképes beszámoló jelenik meg a finnugor falumúzeum első épületeiről. Barasits Zsuzsával kimegyünk, fényképeket készítünk, beszélgetünk néhány szót a hanti vendégekkel. Az első épületet elkészítették, a második befejezéséhez közeledik. Szasáék április 30-ig lesznek még Egerszegen, a Göcseji Múzeumban laknak.

Azonnal írok Halmy Györgynek. Javaslom, hogy filmezze le már a jelenlegi állapotában az épülő házakat. Jó lenne, ha kamerájával nyomon követné a későbbi eseményeket is. Gyuri azonnal Egerszegre érkezik. Együtt haladunk a falumúzeum déli utcáján, mikor... Egyszerre egymásra nézünk. Nem kell hozzá szó. A Zala holtágán túl, a fák között meglátjuk az épületeket. Mintha ismét Szibériában járnánk... Leírhatatlan az érzés. Az ősi világ megérkezett Európa közepére.

1999. május 12-én felavatjuk a finnugor skanzenben az első épületegyüttest, a hantikét. Megérkezett rá a szurguti városvezetés. Másnap pedig, Zalaegerszeg városnapján Gyimesi Endre és Alekszandr Szidorov polgármesterek megkötik már városi szinten is az együttműködési szerződésünket Szurguttal.

*

1999 szeptemberében érkeznek a manysi építők, Anatolij Vagyicsupov és Mihail Kurlin. Ők is rendkívül érdekes emberek. Mihail már járt itt, mikor 1996. augusztus 20-án a II. Finnugor Világkongresszusról a hanti és manysi küldötteket Zalába hoztam, Anatolij pedig végzett hasonló munkát, mikor Vezsakariban helyreállították a sztálini időkből tiltott obi-ugor szent hely környékét. Mikor elkészültek az egerszegi építmények, Barasits Zsuzsával, Vándor Annával, Halmy Györggyel, Babos Szilveszterrel és még néhány fővárosi ismerősükkel keressük fel őket. Be kell tartanunk a hagyományokat nekünk is. Belépés előtt nyírfafüsttel tisztítanak meg minket. Figyelmeztetnek, hogy nem szabad a küszöbre lépniük. Halmy György kamerája most is dolgozik.

Utána Gyuri hosszú interjút készít velük Barasits Zsuzsa lakásán. Vándor Anna tolmácsol ismét neki. Anna berzenkedik az egyik kérdés ellen: vallásosak-e? Gyuri ragaszkodik hozzá. Anna a „religija” szót használja – és erre határozott „nem”-mel válaszolnak. Aztán szóba jön a vezsakari energiaközpont, az ősi hitük néhány további eleme, és minderről mint a világ legtermészetesebb dolgáról beszélnek. Úgy tűnik, ez számukra nem „vallás”, „hit”, hanem a mindennapjaik átélt része. Megjegyzik: Vezsakari és Egerszeg, e két távoli pólus között létrejött az energetikai kapcsolat. De hogy mindez mit jelenthet valójában, ma még aligha lehet felmérniük.

*

2000. június 23., éjjel fél kettő. Valamilyen számomra fontos filmet nézek a tévében, másként régen aludnék. Megszólal a telefon. Ki az az örült, aki ilyenkor hív? Csak nem egy frissen beszállított gyilkoshoz kell védőként berohannom a rendőrségre, mint legutóbb ilyenkor? Barasits Zsuzsa a vonalban. Nem tudnék Székesfehérvárra átszaladni? Itt tartják már harmadik napja, egészen 26-áig a VIII. Nemzetközi Finnugor Folklorfesztivált. Rengeteg fontos ember gyűlt össze. Be kellene nekik mutatni a finnugor skanzenet.

Néhány órára azért lefekszem, aztán indulok Fehérvárra. Micsoda szín pompás nyüzsgésbe csöppenek! Ha nálunk épül a skanzen, hogy maradhattunk ki ebből? Az ottani szervezők morgolódnak az egerszegi hivatalra: valóban úgy volt, hogy Zalaegerszeg társrendező lesz, nagyon érdeklő is a vendégeket, ami nálunk épül, de hónapokig nem kaptak választ. Megrendezték hát nélkülünk.

Pillanatokat alatt jelentkezik egy kisbuszra való látogató. Nem akárcik. Nézzük a névsort: Sugyegov udmurt miniszterelnök-helyettes, Gorcsakova komi kulturális miniszter, Juskin mordvin kulturális miniszter, Ivanova mari kulturális miniszterhelyettes, Turicseva, a tveri karél művészeti együttes vezetője, Liina Hendriikson észti, Szemakova karél, Minullina komi, Gyevjatkina mordvin, Emilija Kolpakova udmurt résztvevője a fesztiválnak. A magyar kísérők: Szij Enikő, Mayer Rita és én.

Azonnal telefonálok haza, hogy készüljenek a fogadásukra. Valamit hozunk helyre a megelőző hónapok ügyetlenkedése után.

Egerszegen szeretnénk valamit megmutatni a városból is. A Vizsla-park fái között haladunk, mikor egyikük megszólal: „*de jó maguknak, hiszen erdőben laknak!*” Az épülő skanzentól el vannak ragadtatva. Hány népet képviselnek, és itt, a mi városunkban körvonalazódik előttük valamennyiünk közös emlékhelye. Bőven kapunk a gratulációkból, a múzeumiak is, ötletadóként én is. A Kiskondásban rögtönzött korai vacsorát ad a városi vezetés. Szalai Annamária, Garamvölgyi György köszöntik a vendégeket.

Fellelkesült hangulatban indulunk vissza Fehérvárra. Igazat adok Zsuzsának: ezt a bemutatkozási lehetőséget valóban nagy hiba lett volna kihagynunk.

Fehérváron karneváli, szívmengető hangulatba csöppenünk. Az utcákon a központban felállított színpad felé vonulnak az egyes népek viseletbe öltözött képviselői, közben táncolnak, énekelnek. Hányféle nyelven! Zsuzsát Schmidt Éva társaságában találom, a járdán sétálnak az obi-ugor csoport mellett. Az apró, csupa mosoly költőnő, régi ismerősöm, Marija Volgyina a táncoló csoport közepéről integet felém.

A színpadon az ugorok következnek, hantik, manysik vegyesen. Néhány ének után a manysi sámánköltő, Juvan Sesztalov hatalmas, szinte félelmetes erővel, szuggesztivitással adja elő verseit, manysi és orosz nyelven, néha magyar szavakkal megtűzdelve. Mellette két nő tűnik fel színes hanti kendőkben. Hiszen Éva és Zsuzsa! Zsuzsa lesz Sesztalov „magyar hangja”! Ahogy szinte egyenértékű hatással olvassa Juvan verseinek fordítását, senki sem gondolhatja, hogy nyilvánosság előtt először mond verset – és hogy Schmidt Éva alig tudta feltuszkolni a színpadra ehhez a rögtönzött produkcióhoz.

A hétvégén Zsuzsa is kirándulást szervez Egerszegre jó barátja, Babos Szilveszter kocsijával. Schmidt Éva így először az egyik építő, a manysi Anatolij Vagyicsupov társaságában láthatja a már elkészült épületeket. Ha ő lelkesedik ettől, biztosan ez a legértékesebb elismerés.

*

2001 tavaszán nagy lendülettel megindul a marik építkezése is. Ők hozzák az eddigi leggazdagabb anyagot. Az otthon elkészített gerendákat, egyéb épületelemeket besorszámozva szállítatják ide, rendben állítják össze.

Az épületek elkészülte után velük együtt avatunk, énekelünk, táncolunk. Érdekes a kettősség, hogy bár ők viselkedésükben kétségtelenül európaiak, de az avatáskor meggyőződhetünk róla, hogy mennyire tisztelik, élük az ősi hagyományt is.

*

A finnek egyelőre egy kis lakóépületet állítanak. Három hölgy érkezett az irányítására. Egyikük megkérdi:

– *Nem tartanak az uniós csatlakozástól?*

– *Miért félnénk? Hiszen mekkora életerő rejlik bennünk! Éppen a finnek már hova jutottak? És az észtek is a függetlenségük néhány éve alatt igazolták, hogy mire képesek. Ha mi magyarok is az erőnket, tehetségünket hasznosítjuk, a többiek rövidesen a hátát nézhetik ennek a három országnak.*

*

2001. július 13-án Zalaegerszegen rendezvénysorozattal mutatkozik be Szurgut. Délután a termálfürdőben felállított színpadon táncegyüttesek és kórusok lépnek fel. Közel kétszáz fiatal váltja egymást! A rekkenő hőségben szép számú néző élvezi a műsort, álmélkodik különösen a táncosok színpompás ruháitól. Könnyű nekik, főleg fürdőruhában! Északi vendégeink azonban a jóval hidegebb éghajlathoz készült orosz és ugor népviseletekben táncolnak – mégis olyan könnyedén, végig kedvesen mosolyogva, mintha nem tombolna a kánikula.

Összetalálkozom Jakov Csernyakkal. Megajándékozom a frissen megjelent könyvemmel, A négyszínű emberrel. Bejelölöm, hol írok Szurgutról vagy éppen róla. Gratulál – és láthatóan jólesik neki, hogy magyar könyvben látja a nevét. Észreveszi távolabb Barasits Zsuzsát. Odamegy hozzá, elegánsan és gálánsan kezecsköl neki.

Este a városi hangversenyteremben folytatódik Szurgut napja. Előbb képzőművészeti kiállítást nyit meg Gyimesi Endre és Jakov Csernyak, majd bemutatkozik a szurguti kórus és szimfonikus zenekar.

Alaposan csalódhatott, aki esetleg valamiféle Isten háta mögötti amatőrködésre számított a „szibériai” jelző kapcsán. Még az ifjúsági zenekar tagjai is biztos hangszertudással, muzikalitással fővárosi szinten játszanak.

A fogadáson szóba kerül az egyre erősödő kapcsolatunk. Csernyak megjegyzi: valójában már 1993-ban megkezdődött, amikor Barasits Zsuzsa először járt a földjükön.

*

2001. augusztus 19-én elérkezett a Finnugor Néprajzi Park avatásának napja. Megjelenik szinte minden néprajzos vagy közéleti szereplő, akit a témánk érint. Örömmel látom újra Nanovfszky Györgyöt is. Megajándékoz az általa szerkesztett, nemrég megjelent, A finnugorok világa című kézikönyvvel.

A műsor fénypontjaként Juvan Sesztalov a verseiből ad elő. Itt Molnár Árpád készült a magyar fordításai elmondására. Székesfehérváron már megismertem Juvan előadásának erejét, lebilincselő szuggesztivitását. Egerszegen ez újdonság. Versmondónk is a hatása alá került: csak áll Juvan mögött megbabonázva, hipnotizáltan a színpadon – és szinte ébreszteni kell, hogy ő következik.

Az Arany Bányában szervezett díszebéd közben Sesztalov elhív a szobájába, hogy megajándékozzon új könyvével. Szentpéterváron adták ki a nyáron. Dedikálja. Lapozgatom, nézegetem a képeit. Az egyikén II. János Pál pápával látható kettesben. Aláírása: a pápa és a sámán. Kicsit meglep – de miért lenne ebben bármi, ami valóban ellenkezik Jézus tanításával? Akkor is, ha ez néhány évtizede elképzelhetetlen lett volna? Rendkívül érdekesek a versei, prózai írásai. Sürgősen le kellene fordítani az egész könyvet magyarra! Benne számos műfordítást is találok, Göncz Árpád írásától José Argüelles verséig. Mind a saját műveinek, mind a fordításainak közös nevezője ugyanaz a felelősség az emberiség, benne saját népe sorsáért, amely engem is írásra ösztönzött. Viszontajándékozom a könyvemmel. Tetszik neki már a címének és címlapjának szimbolikája. Nagyon egymásra hangolódtunk, belelendülünk a beszélgetésbe. Ránézek az órára: az ötperces dedikációból egy óra lett! Lesietünk az étterembe. Még kapunk valamit a maradékból.

*

2002 őszétől visszavonultam az önkormányzati közelettől is. Kezdetben még kaptam meghívókat rendezvényekre, aztán szép lassan elmaradtak. Arról is gyakran újságokból értesülök utólag, ha valaki az Ob vidékéről ideérkezett, akár a kapcsolatot velünk együtt létrehozó barátaink közül.

Mintha megtorpant volna a lendület az avatóünnep óta, a kapcsolat második felidejében önkormányzati szinten. Küldöttségek ugyan utaznak kölcsönösen a városi ünnepnapokra, fontosabb rendezvényekre – rutinszerűen, mint a többi testvérvárosba. Nem érzem azonban a dinamikát, ami az első hat év céltudatosságával vinné, fejlesztené tovább, amit elkezdtünk: elősegítené a múzeum befejezését, ösztönözné az emberi vagy akár gazdasági kapcsolatokat. Pedig mennyire a lehetőségeink kihasználásának kezdetéig jutottunk csak... Ez a különleges kapcsolat kreatív, belülről elkötelezett, felelős gazdát, összehangolót igényel.

Akik az önkormányzati vagy kulturális küldöttségek tagjaiként megismerték Szurgutot vagy Hanti-Manszijszkot, persze nyilván egészen másfajta élményt éltek át, mint a többi testvérvárosban. Később is mind lelkesen emlékeznek vissza. Így például 2005. március 10-én a zalaegerszegi hangversenyteremben Szurgut népművészete címmel kiállításon mutattak be általuk hozott tárgyakat. Velkey Péter osztályvezető őszinte, elragadtatott szavakkal emlékezett meg ottani élményeiről. Csak – a városban is sokkal gazdagabb anyag állt volna rendelkezésre, ha számolnak a gyökerekkel, és elkéri, bemutatják, amivel Barasits Zsuzsa rendelkezik. Vagy éppen én.

A múzeum mindent megtesz, hogy anyagi lehetőségei között karbantartsa, tárgyakkal, tartalommal ellássa a meglévő épületeket. Rendezvényeket szervez, tavaly például nagyszerű fényképképzéssel ismerkedhettünk az ottani világgal. Méltán kapta meg már az Év Múzeuma címet is. Mégis – messze még az idő, amikor célba érünk: valamennyi érintett nép épületei elkészülnek.

*

Meg szeretnék még emlékezni történetünk olyan fontos szereplőiről, akik már nem olvashatják e sorokat.

Tompos Imrét betegség vitte el.

Tompos Judit később országos feltűnést keltő ügyekben vált elég ismertté, utoljára a Greenpeace aktivistáit védte a 2003 tavaszi paksi akciójuk után. Utána rövidesen közlekedési baleset áldozata lett külföldön.

Schmidt Éva tragikus távozása óta szinte legendává vált. Ebben az évben halála évfordulóján már több tévétársaság napokig öt érintő filmekkel idézte fel, erősítette emlékét.

*

2006. június 2-én Jeremej Ajpin Egerszegre érkezett. A hanti író Nobel-díjra javasolták a 2002-ben megjelent drámai erejű regénye, a *Szűzanya a véres havon*⁸ miatt, melyben a harmincas évek hanti és manysi felkelését tárta a világ elé. Még mindig tudott újat bemutatni a sztálinizmus bűneiből – döbbenetes, szinte balladai mélységekben, láttató erővel. Számomra az elmúlt évek legmegrázóbb olvasmányélményét jelentette. Az író a gyakorlati közéletben is fontos megbízatásokat tölt be: a Hanti–mansyi Autonóm Körzet Dumájának elnökhelyettese, az Északi Óslakos Kísnépek Szövetségének pedig az elnöke.

Barasits Zsuzsával mi is találkozhatunk az íróval a falumúzeumban. Péntek Imre főszerkesztő vezetésével megérkezik a Pannon Tükör több munkatársa is.

Vendégünk vacsorakor mesél a napokban a csángók között szerzett élményeiről, majd arról, hogy a két kis nép, a hanti és a manysi együttes létszáma már negyvenezer körül jár. Nemcsak a természetes szaporodás miatt: mind többen vállalják származásukat. Belegondolok: a szurguti utunk idején mintegy harmincezerről tudtunk csak, a kihalásuk veszélyéről beszéltek. A fantasztikus életerejük csak legyőzi a második évezred végének megpróbáltatásait is.

Írásom bevezetésében már felidéztem Jeremej Ajpin ajánlatát, amit a falumúzeum megismerésének friss hatása alatt, a vacsoránál fogalmazott meg: őket bízták meg, hogy Hanti-Manszijszkban megrendezzék a legközelebbi, 2008-as finnugor világkongresszust, és ha Zalaegerszeg megpályázza, akkor ő támogatná, hogy négy év múlva mi legyünk a következő házigazdái.

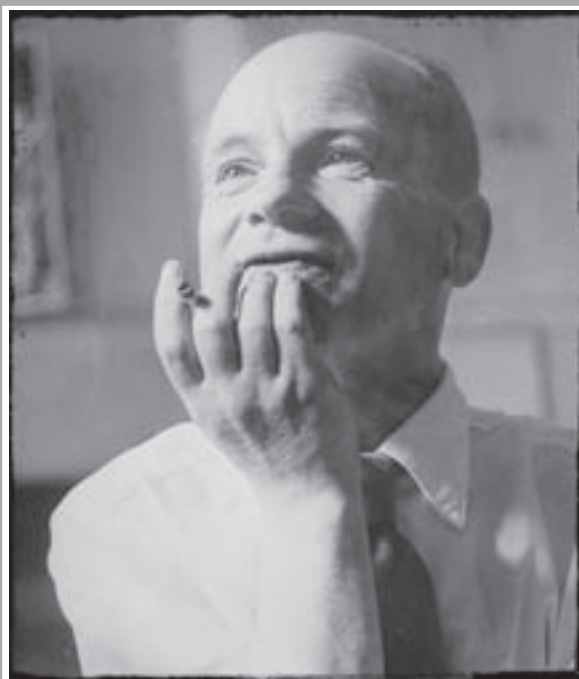
Ajánlatával új szakaszába lépett a történetünk. Rajtunk, zalaiakon múlik, mennyire értjük meg, érzünk rá – élünk ezzel a kivételes lehetőséggel. Ez elsősorban az októberi önkormányzati választások után felálló új városi vezetésen múlik – akármilyen összetételű is lesz. Óriási hiba lenne kihagynia.

Basil Rákóczi:
Chair and Bowl of
Fruit -1970

Kabdebó Tamás

Rákóczi Írországbán

I.

Festő a smaragd szigeten

Basil Iván Rákóczi (1908-1979) neve és munkássága ismeretlen Magyarországon, még a szakértők körében is. Származásáról Írországbán (ahol 1939-1946 között működött) annyit tudunk, amennyit a festő önmaga közölt. Édesapja magyar muzikus volt, Iván keresztnévvel, édesanyja a corki születésű Charlotte May Dubbey, Augustus John angol festőművész egyik modellje volt.¹ Basil Londonban született, de magyar származására büszke volt (Brian Boydell közlése), életét Angliában, Írországbán, Franciaországban élte le. Ma elsősorban az Ír szigeten, Dublinban és Belfastban tartják számon, de Londonban és Párizsban megjelent és megjelenik egy-egy képe árveréseken. Festményeinek egy hányada ismertebb galériákban és magángyűjteményekben honol, részben az Ír Köztársaságban, részben Észak-Írországbán, míg más képei – privát kollektiókból – szinte havonta kerülnek árverésre, pl. a dublini *Adams* vagy *de Veres* csarnokban, illetve Corkban is.

Basil Rákóczi már gyermekként festegetett. A mesterséget részben a Brighton School Art-ban, részben a párizsi Académie de la Grande Chaumiére-ben tanulta, és később Ossip Zadkinek (1890-1967) stúdiójában fejlesztette tovább. 2 Brightonban édesanyja második házasságot kötött Reverend Harold Beaumonttal.

Az 1920-as évek végén Rákóczi, mint lakberendező dolgozott, majd átváltott a festészetre, és érdeklődni kezdett a filozófia iránt is.

1930-ban megnősült, Natasha Mathert vette feleségül, de pár éven belül elvált. Anthony nevű fiát ő nevelte. Anthony is festőművész lett, képeit az ötvenes években Dublinban állították ki. Barátai Basil Rákóczi „Benny”-ként becézték.

Basil 1935-ben alapította meg a *Society for Creative Psychology*³ intézményét, mely kezdetben Londonban a Fitzroy Square 8-ban működött. Itt ismerkedett meg egy másik festővel, az angol Kenneth Hall-lal⁴, akivel szoros barátságot kötött.

Fia, Bara Boydell muzikológus biztatására beszéltem Brian Boydellel. A zeneszerző és festő Brian Boydell kedvvel mesélt a 40-es évek *White Stag* csoportjáról és annak vezető egyéniségéről, e sorok írójának, Basil Rákócziról. Mondanivalóját summázva elmondható, hogy Rákóczi barátságos, széles mosolyú, jókötésű férfi volt, akit gyakran lehetett legjobb barátjával, Kenneth Hall-lal együtt látni. Egyesek kettejükét Zoro és Huru-nak nevezték, mert az alacsony Rákóczi mellett kítűnt Hall⁵ hórihorgas magassága. Képeik akkoriban olcsón, de jól keltek el, bejáratosak voltak a dublini „úri társaságba”. Rákóczi szinte minden divatos stílust kipróbált és sokféle médiumot használt, a ceruzarajztól a vízfestéken keresztül az olajig és kevert médiumokat is, pl. tust a vízfestéken. Boydell véleményével ellentétben Brian Arnold megállapítása szerint Kenneth Hall volt a csoport legmarkánsabb egyénisége. A *White Stag* mindenképpen a 40-es évek ír avantgarde-jának számított.⁶

A negyvenes években a könnyen barátkozó Rákóczi megismerkedett Jack Yeats-szel, Írhon ünnepe festőjével, Elizabeth Bowennel, Írország mindenkori legjobb írónőjével és bejáratos volt az irodalmi körökbe is.

Rákóczi és Hall együtt járták be Spanyolország és Franciaország egyes vidékeit és közösen fejlesztették ki a *szubjektív festészet*nek nevezett ábrázolási módszert, mely részben (és főleg szerintük) pszichoanalitikai kísérleteken alapult. A *szubjektív festészet* művelői és *White Stag* gyűjtőnévvel jelölték meg magukat.

A harmincas évek közepéig Rákóczi a Basil Beaumont nevet használta, *Iona from Sligmeach* c. festménye ezt az aláírást viselte. A késő harmincas

Basil Rákóczi:
Boy with Fish
-1956

években festményeit már R. rövidítéssel vagy Rákóczi-ként írta alá. Ekkoriban Lucy Wertheim képereskedő szalonjában állított ki képeket.⁷ A Beaumont névről tudjuk, hogy ez mostoha apjának családi neve volt, de a Rákóczi felvett név is lehetett, Brian Kennedy szerint.

A háború közeledtével a két barát, Rákóczi és Hall, áttette székhelyét Ír földre. Dublinba 1939-ben érkeztek, majd némi körutazást követően Mayo megyében, egy bérelt parasztházban telepedtek le, melynek jó kilátása volt Killary Harbourra. Rákóczi többször járt az ősi településű Aran szigeteken, ennek tanújele a *Curragh crossing to Aran* c. akvarell, papíron, (Curragh = régi típusú ír halászcsonak), mely a White Stag Group dublini kiállításán szerepelt.

Rákóczi és Hall 1940 márciusában visszatértek Dublinba, ahova átplántálták a *Society for Creative Psychologyt*, illetve magát a *White Stag* csoportot, mely támogató tagokként magába foglalta Eric Hone-t, Mainie Jellett-et és Patrick Schott-ot, Endre Rozsdát⁸, valamint Brian Boydell zeneszerzőt és festőt. Fire Art club 1942-es kiállításán Rákóczi a *Kelp Gatherers* c. festménnyel szerepelt. (kelp = tengeri hínár)

Az 1940-es évek elején Rákóczi különböző típusú képeket festett: egyrészt jól beazonosítható ír tájképeket – ezeket a helybeliek kedvezően fogadták –, másrészt a kubizmus, illetve az absztrakt felé hajló szubjektív (pszichoanalízisen alapuló) képeket, melyek Miró vagy Picasso hatását mutatják, és akkor kevésbé találtak maradandó tetszésre. 1940-1943 között a White Stag csoport tízszer állított ki képeket – Rákóczit beleértve – a Dublin Lower Baggott Street 6. alatt, melyet akkor elneveztek *White Stag Galériának*.⁹ (Ennek ma már nyoma sincsen, a házban irodák vannak. A negyvenes években Rákóczi és Hall is ott lakott.)

1941-ben Rákóczi előadást tartott a dublini Fitzwilliam Street 60. alatt, mely a *Water Colour Society of Ireland* kiállítását kísérte. Ezt követően a tíz év során harmincnégy festményét állították ki. Ezek között volt négy életkép is, *The Newspaper Boy* lévén a legnevezetesebb.

1941-ben az *United Society of Artist* meghívására Rákóczi Londonban állított ki, majd 1942-ben Dublinban. Az itteni szülő kiállítás képei között szerepeltek az Írországnak újításnak számító vízfesték

alpra kerülő ceruzarajzok. Ilyen eljárással készült például a *Royal Hibernian Academy*-ben 1942-ben kiállított kép, a *Digging Potatoes* (Krumpliszedés) c. festmény.

A csoport egyik tagja, Hebrard Ingouville-Williams¹⁰ 1944-ben Connemera-ban tanulmányt írt a „szubjektív művészet”-ről, melyben Rákóczi, Hall és Patrick Scott szerepelt. Ebben Rákóczi idézi: „a tudatalatti vezeti ezeket a műveket, melyeket *festői meditációknak* is hívhatunk”¹¹. A tanulmányban Rákóczi illusztrációi közül kiemelkedő az *Eye Alone* (*Csak a szem és az Én egyedül*) című két kép. Dr. Ingouville-Williams pszichiáter volt, aki anyagilag is segítette a White Stag csoportot. 1945-ben halt meg. Könyvméretű tanulmánya életének utolsó évében, *Three Painters* (London, 1945) címmel jelent meg Basil Rákócziról, Kenneth Hallról és Patrick Scotttól írt, kizárólag e három festő szürrealista képeiről. Művét nyomtatásban már nem láthatta. A könyv megjelenése előtt meghalt.

A White Stag 1944-es kiállításáról a kor egyik legnevezetesebb kritikusa, Cyrill Connolly elismeréssel írt a befolyásos londoni *Horizont* hasábjain. Connolly kiemelte a *Child Flying* c. képet, mely ma Belfastban látható. Az ábrázolásban szürrealizmus elemei keverednek a szubjektívizmussal.

Rákóczi 1940-es években vezetett¹² naplójából kitűnik, hogy bár Írország sikeresen kimaradt a háborúból, a kétoldali fenyegetettség ideges tüneteket hozott a festők életébe. Ez is közrejátszott abban, hogy Rákóczi gyakran tartózkodott a Dublinnál nyugodtabb levegőjű nyugat-írországi Aran szigeteken.

1945-ben, részben a szubjektív művészet 1944-es kiállítása kapcsán a *Dublin Magazin* (korának legjelesebb írodalmi orgánuma) ezt írta Rákócziról: „Munkáinak primitív arculata annak köszönhető, hogy formalista módon ábrázolja az embert, például egysíkú profilban... Sikeresebb akkor, amikor a formalizmus hiányzik műveiből, mint például a *Grave Stone*, *Kilcanyból*”. (Kilcany sírkövei)¹³ Bár Rákóczi 1946-ban visszatért Londonba, majd később Párizsban telepedett le, Írországban továbbra is kiállította képeit. 1944 és 1960 között huszonhat festményét állították ki az *Irish Exhibition of Living Art* képei között. Rákóczi talán csak ideiglenesen maradt volna Angliában, ha be nem következik 1946 nyarán legjobb barátjának halála. Kenneth Hall öngyilkos lett.

Ebben az esztendőben megtalálhatjuk Rákóczi festményeit a londoni *Swan Court 97* kiállításon, Chelsea-be, 1952-ben és 1953-ban az *Archer Gallery*-ben ugyancsak Londonban. Itt került bemutatásra az *Owl* (Bagoly), valamint a *Cock in Town* (Kakas a városban), a *Flying cock* és a *Proud Rooster* (Büszke kakas) c. festmény. Az utóbbi kép a dublini de Veres Galéria 2008 januári árverésén 3000 euróért kelt el. 1953 októberében a *Dublin Painters' Gallery*¹⁴ szóló kiállításon mutatta be Rákóczi olaj és guash festményeit és akvarelljeit.

A *Dublin Magazin* ismertetések kiemelte a festő olaj képeit, ezek közül a *Beasts of the Forest*-et (Az erdő vadjai). „Groteszk és mégis antropomorf” formájával, tartalmával a képet kitűnőnek tartotta. Rákóczi a *Fiestas and Fantasies* kiállításon 1954-ben (London, Molton Gallery) szerepelt képeivel.

1970-ben Basil Rákóczi albumot publikált Párizsban *The Caged and the Free* címmel (A bebörtönzött és a szabad), mely mindössze 50 példányban jelent meg, példányonként hét litográfiával. (Tudomásom szerint csak a londoni British Libraryben és S. B. Kennedy birtokában van belőle példány.) Ez voltaképpen rajzos könyv.

Rákóczi rajzainak egy gyűjteménye Ausztráliában, a Queensland Art Galleryben található. (Lucy Wertheim ajándéka) 1971-1972-ben Rákóczi Bretagne-ban dolgozott, akkor alkotott képeiből jutott néhány Franciaországba, Hollandiába és Monacoba is. Néhány könyvet is illusztrált, melyek Párizsban jelentek meg *White Stag Press* impresszummal. Az észak-ír Ulster Múzeumban kép képe található, a *Chez les Sinclair* és a *Nature Morte au Telephone*. A dublini Irish Museum of Modern Art-ban ugyancsak két festménnyel szerepel, a *Child* és a *Child Flying*, melyek elsőként az 1944-es kiállításon szerepeltek. Az ötvenesektől a hetvenes évekig Rákóczi többször visszatért Írországba, részint kiállításai révén vagy azért, hogy ismét az Aran

Basil Rákóczi:
Femme aux Fleur
-1951

szigetekre látogasson, ahol ír festő barátjának, Elizabeth Riversnek az Inishmore szigeten álló hétvégi házában tartózkodott.¹⁵

1990-ben a párizsi *L'Atelier de la Danse* kiállította kosztümterveit és a *Galerie Arches e Toiles* bemutatta színpadi díszletterveit. 1991-ben a Dublin Gallery kiállította Rákóczi néhány festményét az *European Modern Art* kiállításon. 1996-ban a dublini Gorry Gallery Rákóczi ötvenöt művéből 16 rendezett szóló kiállítást. A katalógushoz a bevezetőt ismét Kennedy, Rákóczi legjobb ismerője írta. 2005-ben Irish Museum of Modern Art (Dublin) White Stag kiállítást rendezett, melyen Rákóczi több műve szerepelt. A kiállításról írt felmérő cikk „The White Stag Group” címmel az *Irish Arts Review* 2005 nyári számában található. A szerző Biran Fallon írja: „Az emigráns group a bohém szabadság érzését importálta Dublin és a modernisták legjobbjait vonzotta” (69. lap). 2007. május 10-én árverezték a londoni Christie árverési csarnokban Basil Rákóczi *A Family* című akvarelljét. A 62x47 cm kép 3000 fontért kelt el.

Cikkünk első részének konklúziójaként idézzük Kennedy összefoglalóját a *White Stag* csoportról: „Az 1940-es évek dublini festő világa, amikor Rákóczi és Hall megérkeznek, rendkívül konzervatív volt. A White

Stag Grouppal és barátaikkal frissességet vittek be ebbe az áporodott atmoszférába, kísérletezéseikkel és pszichológiájukkal, továbbá függetlenségükkel példát mutatva a helybeli festőknek.”¹⁷

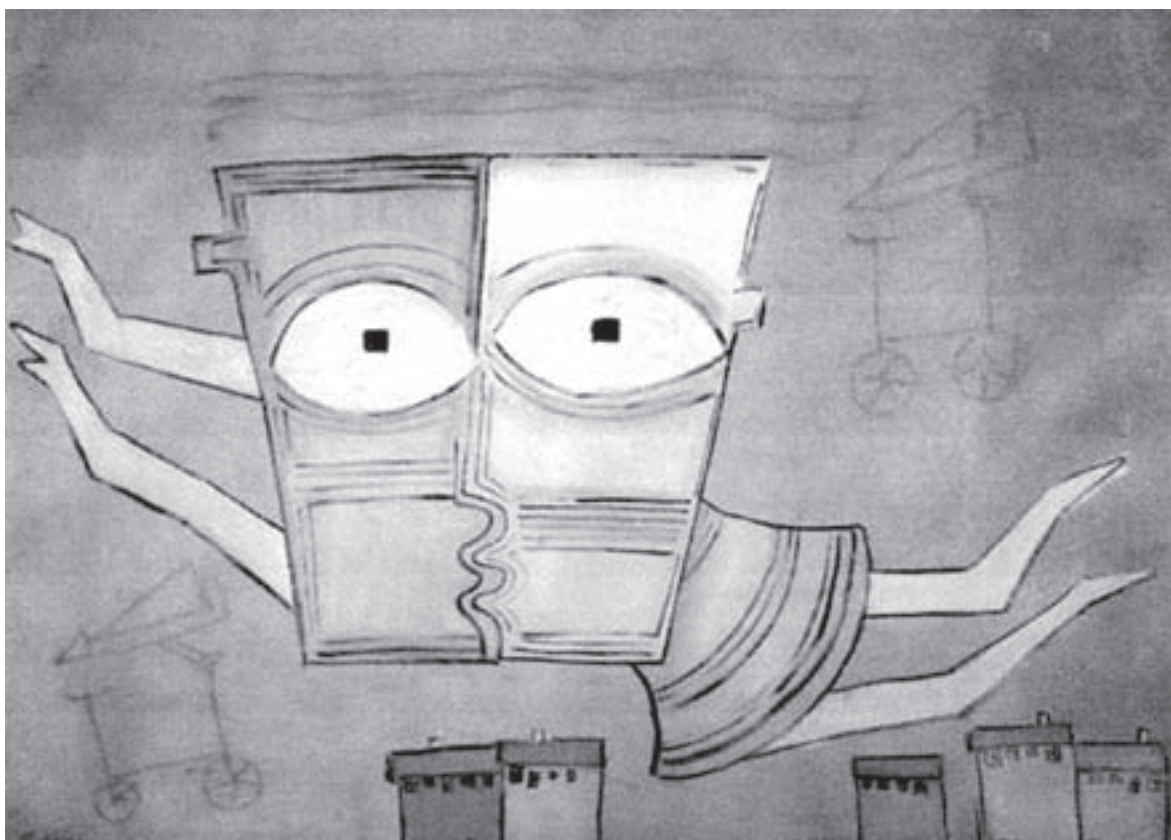
II.

Dr. S. B. Kennedy (Brian Kennedy) művészettörténész Rákóczi festészetének legjobb ismerője. 2008. május elsejét Dr. S. B. Kennedyyel töltöttem seafordi otthonában, Belfast közelében. Kennedy kora hetveneseit taposó úriember, a belfasti Ulster Museum (mely gazdag képgyűjteményt is tartalmaz) nyugalmazott igazgatója, egy képtárnak beillő, gazdagon berendezett otthon tulajdonosa.¹⁸ Beszélgetésünket felvettem magnószalagra, lényegét hol összegezem, hol alant, dőltbetűsen, szó szerint idézem (magyar fordításban).

Mikor a kölcsönös bemutatkozás után Rákócziira összepontosítottunk, és elmondtam egykori találkozásomat Brian Boydellel, a White Stag csoport egy tagjával, Kennedy fölkiáltott. „Hisz ő volt harminc évvel ezelőtt, aki a csoportra felhívta a figyelmemet. Ő maga úgymond vacillált egy darabig, hogy festő legyen vagy zeneszerző”. „Érdekes – jegyzetem meg – hisz

Basil Rákóczi:
Harbour
-1940

Basil Rákóczi:
Child-flying
-1943

nekem festészetéről nem mint mesterségéről, hanem vesszőparipájáról vagy passziójáról beszélt.”

Kennedy belelendült az előadásba. Elmondta, hogy a „szarvasok” közül Rákóczi (és Kenneth hall) azért jöttek át Írországba, hogy a konzervatív festészeturalmát megdöntsék. Hozzátettem, hogy több mint járulékos ok volt a háború és az esetleges katonai behívó veszélye 1939-ben.

Kennedy szerint Rákóczi vezéralakja volt a White Stag csoportnak, hamarosan népszerű, bár Írthonban nemigen jól kereső festőként ismerték és még a konzervatívokkal is megkedveltette magát. Megkérdeztem, mit tud Rozsda Endréről. Csak a nevét ismerte és azt, hogy a csoport első dublini kiállításán egy képe szerepelt. De a festményt azóta sem látta senki és Rozsda, szerinte – sohasem járt Írországban.

Ismét Rákócziról szólva megjegyeztem, hogy képei szerintem részben expresszionista, részben impresszionista irányt mutatnak. Kennedy tagadta az expresszionista jelző helyességét. „Aki fest, az valahogyan mind expresszionista.” „Jó, de hát Rákóczi ugye – mondtam – modernista mindenképpen?!” „Igen, feltétlenül az, különösen a késő harmincas évek ír festészetével összehasonlítva. Rákóczi bebarangolta fél Nyugat-Európát, magába szívta a kubizmus, a

szimbolizmus, a szürrealizmus látásmódjainak lényegét és így alakította ki saját festészetét.”

Akárhogy is nézzük – gondoltam és mondtam – Rákóczi képei két kategóriába sorolhatók: a realista képekre és a szubjektív festészet képeire. „Mit értett ő szubjektív festményeken?” Kennedy: „Lényegében a szürrealista képeket.” ennek a legkifejezőbb képviselője a Repülő Gyerek (Child Flying), Ingouville williams könyvének első illusztrációja. Rákóczi szerint az ilyen típusú képeket az analízis sugallta. „Elsősorban az. Freudisták voltak mindannyian. Egy időben Rákóczi szeánszokat tartott, melyekre többen eljártak. Ezek a meditációszerű összejövetelek visszautatták a résztvevőket saját gyermekkoruk, részben eltemetett, de lényeges eseményeihez, onnan merítették témáikat.”

Mérsékeltem ódzkodásom. Engem erősen befolyásolt az az egykori beszélgetés 1963 tavaszán, a londoni University college folyosóján, melynek során Sir Peter Medawar (Nobel-díjas vegyész) kifejtette, hogy szerinte Freud sarlatán volt. „De talán az évszázad egyik nagy regényírója. Amit doktrínába leírt, az mind fikció.”¹⁹

Megkérdeztem Kennedytől, a két szemlélet- és eljárástípus közül melyiket tartja előbbre valónak.

Meglepetésemre sokáig habozott, majd úgy felelt, hogy Rákóczi kritikusaikat összegezve sem lehet kielégítően megfelelni a kérdést. Cyrill Connolly, korának egyik vezető irodalmi kritikus a mindkét típust értékelte, Herbert Reed, korának legbefolyásosabb angol művészeti mogulja, a szürrealizmus felértékelése felé hajtott, Ingouville Williams, Rákóczi pártfogója a szubjektív festészet mellett tört lándzsát, Bruce Arnold, a kilencvenes évek befolyásos író kritikus a realista képek festőjét kedvelte, míg A. J. Leventhal, Irish Painters and Exhibitions című cikkében (Irish Times, december 25., 2. o.) elítélte a Rákóczi (és Hall) féle „felismerhetetlen pacázást”.²⁰

Ezek után sort kerítettünk Williams könyvének, véleményeinek pozitív megvitatására; a könyvet kölcsönkértem és mondanivalóját itt igyekszem summázni: a Három Festő közül a legelső, Rákóczi, tizenegy fekete-fehér quarto nagyságú illusztrációval szerepel a könyvben. Ezek – mondhatni – variációk a Child Flying témára, mindegyiket a jobbról balra való mozgás (repülés, úszás) jellemzi, mindegyik ábrázolt figura túlméretezett szemmel rendelkezik; a vonalvezetés határozott, minden fesmény bújtatott optimizmust sugall. Williams: „Ebben az ideges egyformaságban vergődő világban Írthon egyedisége az organikus fejlődésnek növekvő szimbóluma.” (8. o.) Rákóczi indítása szerinte a francia klasszikus építészeti tradíció alapult, ehhez járult a festő kettős újítása: új ideákat hozott és új

Basil Rákóczi:
"The Proud
Rooster"
-1970

módon festett. (11. o.) A művészet két iránya: a realista és a meditáció alapuló szubjektív művészet. Dalínál az oda nem tartozó tárgyak fantasztikus közelségbe kerülnek, Rákóczinál a meditáció eredményeit „megszervezi” az architektúrális kompozíció. Williams a faj memóriájának elraktározott elemeiről beszél és így határoz: „Nihil est in intellectu quod prius non fuerit in sensu”, illetve Picassot idézi. „Je ne cherche pas, je trouve.” (21-22. o.)

Kennedyvel, az elméleti beszélgetésünkön túl megtekintjük gazdag képgyűjteményének (9 szobás lakásában kb. 100 kép van kiállítva.) Rákóczi hányadát: 11 képet. Ezekből a legelső olajfestmény, dél-angliai tája ábrázol, leginkább posztimpresszionistának mondható és Beament aláírást visel (nevelőapja után). Aztán hét írországi tájkép következik, átlagban 40x20 cm méretűek, dél- és nyugat-írországi tájakat idéznek, beazonosíthatók, a zöld és a barna olajfesték dominál rajtuk, egyikén halászfalu, a másikon halászcsonak, egy harmadik ceruzarajz, vízfestékkel élenkítve, a következő guash, mely jól adja vissza az ír tajtékos eget. Egy festő felfedezi fogadott hazáját. Mintegy eldugva, hátul, egy kis szobában két nagy levelezőlap nagyságú kép: izmos halászember figurája hátulról, a festmény vertikális. A másik egy mohás talajon vízszintesen fekvő halott. (Mintha ez az előbbi élőnek a halott változata lenne.) Akvarell és olaj. Kennedy megjegyzi, hogy Rákóczi a vegyes technika írországi úttörője.

A legutolsó képet kézben hozza, a könyvszekrénynek támasztja. Elámulok. Ez a kép 90x80 cm és (mint rejtett kincs) semmilyen katalógusban sem szerepel. Olajkép, de olyan élénk, mintha akvarell lenne. Hármastagolódású. Balról, dominánsan egy fiatal pár áll, nagy fa tövében, átölelve egymást. Ábrázolásuk teljesen realista: a jó arcú, sűrű köntösű férfiember rózsaszín ruhás, nagyon finoman megrajzolt, lányos idomú fiatal hölgyet ölel. Tőlük jobbra rálátás egy tájképre – vista, zöld mezővel – a kép jobb szélén egy levont vitorlájú hajó árbocozata. A kép dátuma 1971.

Kennedy elmondja, hogy a festményt Jacqueline Robertson hagyatékából vásárolta, aki 1946-tól 1979-ig, Rákóczi haláláig a festő hű szeretője volt Párizsban. A kép a *Szeretők* címet viseli – magyar szemnek Rippl Rónait idézi.

Sort kerítünk a Rákóczi-könyvekre, helyesebben albumokra is. Az első 1970-es években színezett litográfia, Rákóczi gyöngybetűivel, reprodukcióival. Ez az album a *Bebörtönzött és a szabad* címet viseli. Tartalmában rajzos/írásos összefoglaló arról, hogy Rákóczi teljesen szabad akart volna lenni, de valamilyen előítélet, élethelyzet bárhol, így Írthonban is bebörtönözte. Kennedy szerint Rákóczi írországi utolsó két évében, 1943-1944-ben egyrészt, mint idegen, hatósági megfigyelés alatt állt, másrészt az ír pápábnál is pápább katolikus egyház attitűdjei nyomorították. Például Írthonban egyetlen aktot sem festhetett.

Bezzeg Franciaországban! Az *Utolsó ítélet* című albumban, mely a Jelenések Könyvének alapul, küszködő, agonizáló testek hol a maguk valójában, hol lemeztelenítve, hol hústól is megfosztva jelennek meg. A *Genesis* címűben Ádám és Éva a szépség pompájában meztelenül, erős nemi vonzással ragyog az élet fája alatt. Kennedy kedvenc album képerő lapoz: Lón világság. Isten hatalmas és félelmetes erejű markát látjuk, honnan mint lángra kapó szikra tör elő a tündöklő fény. Kennedy ellágyul. „Michelangelo után a legkifejezőbb.” (Az albumok 50-50 példányban készültek.)

Aztán előkerül az utolsó, a legnagyobb, a folio album is: Jacqueline versei. A fóliás kétnyelvű, a francia nyelvűt az angol változat követi. A versek frissek, nem igazán jelentékenyek. Ám a betűk sorát sátor vagy ernyő formán kerítik körbe, szelik át az erős vonalú tusrajzok. Mind a nőt, az ő világát ábrázolják, megemelik, sugárkévébe vonják.

1. Brian Boydell (1907-2000) zeneszerző és festő szóbeli közlése, 1994 novemberében.
2. Snoddy's irish dictionary of Modern Art. Dublin, 1996., 414. lap
3. National Irish Visual Arts Library, File 2041
4. Kenneth Hall (1913-1946) angol festő, 1946. július 26-án öngyilkos lett.
5. A katalógusok ma is egymás mellett közlik képeiket, lásd: de Veres, 1944. május, 443. Kenneth Hall, 444. Rákóczi. Városképekben a két festő egymásra is hatott, lásd: Rákóczi: Piazza San Marco és Hall The Val de Grace és a Pantheon című képét.
6. Kennedy and Bruce Arnold: The White Stag Group. Dublin, 2005., 91. lap
- 6b. S B. Kennedy állítása szerint a White Stag=Fehér szarvas magyar eredetű ikon volt (The White Stag Group. Belfast 1995. 44. lap, amely a termékenységet jelképezte).
7. Lucy Wertheim (1883-1971) angol születésű galéria tulajdonos volt Londonban, élete során következetesen anyagilag is pártolta a festőket.
8. Bár Rozsda Endre Franciaországban és Magyarországon ismert, elismert festő volt, lásd: André Breton. Surrédisme et la Peinture (Paris, 1965) idevágó fejezetét, valamint a Műcsarnok 1998-as retrospektív kiállítását festészetéről, Írországban csak a nevét ismerték. Kennedy állítása szerint op. cit. 156. lap Rozsda egyike volt az 1940-es White Stag kiállítás résztvevő festőinek. (S. B. Kennedy: Irish Art and Modernism, Belfast, 1998).

9. Ez a 36 Lower Baggot Streeten álló galéria nemcsak a White Stag otthona volt, de kölcsönképeket is kiállított, pl. Picassótól, Roaulttól, Sickertől és másoktól is. (Kennedy, White Stag Group, 23. lap)

10. Williams (1888-1945) nemcsak pszichiáter és a művészetek patrónusa volt, hanem angol dzsentri is, ki távoli rokonságban állt Churchilllel és a felesége révén az orosz cári családdal. Kennedy, op. cit. 14-15. lap.

11. Rákóczi Papers, Seaford. (Journals, S. B. Kennedy tulajdonában)

12. Rákóczi Papers, Journal a 40-es évekből. A kiállítás az Exhibition of Subjective Art nevet viselte és 1944 januárjában fogadta látogatóit.

13. S. B. Kennedy: Irish Art and Modernism, Dublin, 1998. 171. lap

13. E sorok írója 2500 eurónál veszítette el a licitet.

14. Dublin Painters Gallery: Az Exhibition of Paintings by Basil Rákóczi. 7, St. Stephen's Green Dublin, 1953. október 12-27-ig.

15. Kennedy, The White Stag Group, 26. lap.

16. Rákóczi legutolsó írországi gyűjteményes kiállítása a dublini Gorry Galériában volt 1996. május 30. – június 12. között. A kiállítás ötvenöt műve közül mindegyik Rákóczi szimbolista-expresszionista képeit mutatta, holott oeuvrejének körülbelül a fele realista művekkel szolgált. E sorok írója hálás Therese Gorrynek, akitől a kiállítás katalógusának egy példányát megkapta.

17. Kennedy, The White Stag Group, 42. lap.

18. A múzeum jelenleg felújítás alatt van, három Rákóczi képe nem látható.

19. Bár József Attila hét év analízise után romlott kölkökre lelt a pszichoanalízisben, nem tagadható, hogy e procedúra, mely a gyónás modern változata, hasznos is lehet. Az elszigeteltek így teremthetnek pozitív kapcsolatokat a beszélgető tárggyal, a többi analízistal. E sorok írójának szerény véleménye szerint az analízis sugallta képek három inspiráció kombinációjából születnek, melyek: az élmény, az emlék és a fantázia.

20. Kennedy Kenneth Hallt östehetségnek titulálta, aki csupán képeinek 10-15 százalékát hívhatta szubjektív festészetnek. Kennedy házának belső folyosóján látható egy döbbenetes Kenneth Hall olajkép, mely mintegy megelőzve koránt, Francis Bacon önarcképeinek stílusában készült (60x40 cm), a festő leküzdhetetlen depresszióját és szétदारolt tudatát tükrözi.

21. A szerző köszönetét fejezi ki Keserű Katalinnak, e tanulmány lektorának, kinek legtöbb javító javaslatát elfogadta

Murádin Jenő

Köztéri monumentumok sorsa Erdélyben (1914-től napjainkig)

A háborús frontok összeomlása után, az 1918-19-es év fordulójától kezdve, a szoborrombolások olyan hosszan tartó hullámverése söpört végig Európán, melynek párját talán csak a történelem mély rétegeiből földerengő vallási-hitbeli ikonoklaszta indulatokban kereshetjük.

Emlékművek százai omlottak porba, Strassburgtól, Metzről Brassóig, Pozsonytól Zentáig. Közösségi munkával, évtizedek alatt teremtett értékek váltak semmivé, miközben a világ lelkiismerete aludt, és esély sem volt az ébresztésére.

Áttekinthetetlenek a Párizs környéki békeszerződések okozta lelki traumákkal foglalkozó irodalmi művek. Ezek hangsúlyos része emberi sorsok drámai változásaival, egzisztenciák semmivé foszlásával, keserű repatriálásokkal és nem kis mértékben az idegen kézre került kultúrértékek pótolhatatlan pusztulásával foglalkozik. A népek önrendelkezését meghirdető wilsoni elvek Párizs szűrőjén,

a clemenceau-i akaraton futottak zátonyra. Soknemzetiségű birodalmak úgy hullottak szét, hogy etnikai határokat figyelmen kívül hagyva, ismét csak többnemzetiségű államok keletkeztek. A nemzeti-nemzetiségi feszültségek újratemelődték és a békediktátum – a történelem tanúsága szerint – egy második világháború magvait csíráztatta ki.

Honnan az a fékezhetetlen indulat, mely az idegen kultúra elpusztítására irányult?

Történelmi-lélektani-antropológiai kutatásokadnakrá választ. Emlékművek műemlékek, stílushordozó városképi elemek, melyek egyértelműen, első látásra is egy másik nemzet jelenlétére vagy múltbeli nagyságára utalnak, *mágikus tárgyszerűségükkel*, riasztó idegenségükkel jelennek meg a meghódított földet birtokbavevők előtt. Ez a mágikus mozzanat már az emberiség őskorában jelentkezik és végigvonul úgyszólván az

egész történelmen. Elemi ösztönökben a „faragott kép”, az emlékmű elpusztítása egyértelmű az ellenség feletti diadallal, annak képletes megsemmisítésével.

Nincs olyan rendelkezésre álló tanulmány, amely összesítené és viszonyíthatná az első világháború utáni határmódosításokkal új uralom alá esett területek emlékmű pusztításait. A fellelhető adatok inkább csak a kimagaslóan értékes emlékek lerombolásáról tudósítanak. Ami bizonyos: ez a modern kori *ikonoklaszmos* az Osztrák–Magyar Monarchia utódállamaiban éppúgy bekövetkezett, mint visszacsatolt tartományokban, területegységekben. Példái kimutathatók Elzász–Lotaringiában, Sziléziában, Szlovákiában és Kárpátalján, Galíciában, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság (Jugoszlávia) területén és Romániában.

A Román Királyság háború utáni legnagyobb gyarapodását a történelmi Erdély és a tőle nyugatra eső részek megszerzése jelentette. 102 724 négyzetkilométer terület esett Romániához, több, mint a földarabolt Magyarország maradéka. Ez a kiterjedt terület, mely Erdélyen kívül a partiumi és kelet-bánsági részeket is magába foglalta, különösen gazdag volt emlékművekben. Ennek okát abban találhatjuk, hogy a magyar történelemnek és kultúrtörténetnek jelentős eseményei nem annyira a töröktől megszállt és lakosságában kipusztult országrészeken játszódtak le, hanem éppen a peremvidékeken, beleértve a viszonylagos függetlenségét évszázadokig megőrző Erdélyt. A vesztések – a pusztítások következményei – éppen ezért voltak a legfájdalmasabbak.

Tervezett könyvem az erdélyi magyar emlékmű pusztulások kataszterét kínálja az olvasónak. Tárgyszerűen, különösebb magyarázatok nélkül kíván helyzetképet adni a rombolásokról melyek a vulgáris értelemben használt Erdély (a Romániához csatolt egész terület) valamennyi tájegységén, városokban és falvakban egyaránt előfordultak.

A számbavétel a köztéri művekre terjed ki: szobrokra, obeliszkekre, emléktáblákra. Nem tartalmazza a temetőben esett pusztulásokat, az egyházi emlékeket (utóbbiakat csak kirívó esetekben példázza), sem az épületek belső tereiben történt szobor- és képrombolásokat. A számok így is megdöbbenőek. Százat jóval meghaladó szobor és emléktábla megsérüléséről vagy eltűnéséről tudósít a kataszter. Amikről pedig nem tudunk – különösen a dél-erdélyi részekből – bár nem túl jelentős emlékművek, de számuk akár ugyanilyen nagyságrendű lehet. A fölmérésben a tökéletességre csak törekedni lehetett. Ahol magyar sajtó nem volt, ott a pusztítás is nyomtalan maradt. Helytörténésekre vár a feladat, hogy a pusztításoknak ezt a lappangó emlékfoszlányát is napvilágra hozza.

Történeti időrendjét tekintve az erdélyi magyar emlékművek elleni merényleteknek három fázisa határozható meg.

Kezdetben a bevonuló román hadsereg katonái

döntöttek le köztéri műveket (vagy lövöldöztek össze szobrokat) s nyomban utánuk a bátorságra kapott sovíniszta román fiatalok folytatták a szobordöntögetést. Ahogy a hadsereg, demarkációs vonalakat átlépve vonult a magyar Alföld felé, úgy kerültek be a szórásba az újabb és újabb városok. Marosvásárhely után Kolozsvár, majd Zilah, Nagybánya, Szatmárnémeti, Nagyvárad, Szalonta, Arad. Már az 1916-os első román támadás is hasonló jelenségekkel járt (brassói, sepsiszentgyörgyi pusztítások), s azután az 1919-es év tavaszba hajló tele hozta meg a magyarságot naponta riasztó újabb és újabb eseményeket. Statárium volt, gyülekezési tilalom. A főlháborodott lakosság tüntetésére még színmagyar városokban sem nyílt lehetőség. Kolozsvár mégis példát mutatott.

Amikor 1919 április első napjaiban lerombolták a Kárpátok öre nevű világháborús emlékművet, s a feleki románság ökrökkel próbálta lehúzatni a Mátyás-szobrot, a kolozsvári magyarok kettős-hármasával cirkáló éjjelnappali őrseget szerveztek Fadrusz monumentális művének védelmében.

A békeszerződés előtti ideiglenes román városvezetők vagy katonai parancsnokok minden bejelentésre megígérték a vizsgálatot. Csakhogy egyetlen olyan esetet sem tudunk, amikor a tettesek kilétét földezték volna. Így sem rendőrségi nyomozásra, sem büntető jogi felelősségre vonásra egyetlen alkalommal sem került sor.

Az emlékműrombolások második szakasza a húszas évek dereka táján következett be. Erre Marosvásárhely hírhedt magyargyűlölő polgármestere, Emil Dandea mutatott példát. Ő volt az, aki 1923-ban leszedette a szecessziós Kultúrpalota domborműveit, szobrait és üvegfestményeit, s végleg eltávolította az 1919-ben ledöntött főtéri szobrokat, lebontva azok talapzatát is. A korábbi spontán szobordöntések helyett most rendeletekre, helyi, de akár központi, kormányutasításokra hivatkoztak. Az indoklás az volt, hogy ezek az emlékművek ellentétes értelműek a román államiság eszményeivel. Polgármesterek, prefektusok, városi tanácsok bocsátottak ki ilyen rendelkezéseket. Arad nagyméretű szobrai esetében minisztériumi határozat is született. A Szabadság-szobor és Kossuth-szobor lebontását a román kormány 1925. május 30-i ülésén meghozott 1512/925-ös számú rendelete írta elő.

A hivatalossá tett szoborrombolásoknak ideológiai alapozását az a szándék teljesítette ki, hogy tervek születtek román emlékművek fölállítására. Erre is a marosvásárhelyi polgármester mutatott gyakorlati példát. A Petőfi-szobor talapzatát fölhasználva a román katona „sasos” emlékművét állíttatta a város főterére. Az indoklás azért tanulságos, mert a legyőzött, kiszolgáltatott háborús ellenfél egész európai helyzetét szemléletesen példázta. Dandea arra hivatkozott, hogy ha a franciáknak visszajuttatott Metzben, Lotaringia fővárosában a monumentális Nagy Frigyes-szobrot

be lehetett önteni és bronzanyagából a francia reváns ébrentartójának, Paul Dérouledének szobrot emelni, miért ne történhetne meg mindez a marosvásárhelyi Petőfi-szoborral?

Elkezdődött a szakirodalomban szimbolikus térfoglalásnak nevezett folyamat máig ható trendje. Kolozsvárt a Mátyás-szobor elé helyezték a latin eredetmitoszt szimbolizáló capitóliumi anyafarkast, a Róma által adományozott szobormásolatot (melyet ma már számos várostéren viszontláthatunk), román feliratos tábla került a Mátyás-szoborra (ha már lebontani nem sikerült). Marosvásárhely főtere Avram Iancu-szobrot kapott és két hatalmas román templommal lett teljesen telítve. Szatmárnémeti főterére a memorandista Vasile Lucaci szobra került. A lebontott aradi Szabadság-szobor helyén, az 1956-ban kezdeményezett helyreállítási szándékot e központi téren véglegesen kizárva, a román katona szobrát állították.

Tíz évi viszonylagos nyugalom után az 1930-as évek közepén éledt újra az emlékműpusztítások harmadik hulláma. Jelentkezése minden korábinál barbárabb formát öltött. Kiváltója a versailles-i békét elutasító revisionista mozgalmak felélékülése volt. A félelem a határmódosításoktól arra ösztönözte a szélsőségeket, köztük a Vasgárda tagjait, hogy eltüntessenek mindent, ami a román föld egykori magyar voltára emlékeztetett. Különösen a nyugati határ menti településeken volt teljes és maradéktalan a pusztítás. Szatmárnémeti, Nagyvárad, Arad, Nagybánya szinte összes szobrát és emléktábláját leszedték. Teljesen ártalmatlanokat is, mint az aradi műfordító Fábrián Gábor és a színműriő Csiky Gergely büsztjeit, a nagybányai születésű történész, Schönher Gyula emléktábláját, a nagyváradi Szigligeti Ede szülőházának tábláját. Egyházi emlékeket zúztak össze templomok portáléjánál vagy akár homlokzatán. Így pusztultak el Szent István és Szent László szobrai a szatmári püspöki székesegyház bejáratánál (melyeket utóbb újrarendeltek) és ugyancsak a magyar szentkirályok homlokzati szobrai Temesváron, melyeknek kezét, lábát törték össze, arcát zúzták felismerhetetlenné a városi tanács utasítására.

Legfájdalmasabb eseménye ezeknek az időknek a monumentális Wesselényi-szobor, Fadrusz zilahi alkotásának szétrombolása. A szilágysági születésű Iuliu Maniunak, a Wesselényi Kollégium egykori növendékének csillapító szavai sem voltak elegendők a szoborromboló indulatok visszafogására. Pedig Wesselényi – érvelt egy alkalommal a Román Nemzeti Párt alapítója – a román jobbágyot éppúgy fölszabadította, mint a magyart.

A ledöntött, szétfűrészelt szobrok újraállítására, leszedett emléktáblák visszahelyezésére a bécsi döntés után nyílt alkalom. De csak Észak-Erdélyben és ott sem mindenütt. A beolvasztott szobrok újraöntése a háborús viszonyok között megoldhatatlan volt. Másutt,

így a zilahi Wesselényi-szobornál. A lerombolt talapzat újraterveztetése okozott késedelmet.

Szólnunk kell ugyanakkor a román emlékműveket ért atrocitásokról. Még ha mindez a kölcsönösség elvén alapult is és az arányok hasonlíthatatlanul mások voltak: a sérelem – sérelem maradt. Nyílt sebek ezek is a két nép kapcsolatában. Kolozsvárról eltűnt a capitóliumi farkas szobra (más román emlékmű itt nem is volt), Székelyudvarhelyről és Nagyváradról Ferdinánd király szobra, Szatmárról a Vasile Lucaci-szobor. A marosvásárhelyi Avram Iancu-szobrot maguk a román hatóságok költöztették át a mőcvidéki Topánfalvára.

Ami a második világháború után történt a helyreállított emlékművekkel, az ismételt eltávolításokig, tábla leszedések, bedeszakázások, eltakart egyházi szobrok, összetört címerek ismert esetei – külön fejezete a végtelennek tűnő témának. Részletekbe menő földolgozásuk önálló tanulmányt és számbavetelt igényel.

Az aradi Szabadság-szobor helyreállítása, vagy a Mátyás-szobor restaurálása, sok éves küzdelem után, csak reménykeltő mozzanat, a folytatás ígérete nélkül.

Fölgújítható irodalma van annak, hogyan élte meg az erdélyi magyarság emlékművei nagy részének pusztulását.

Ezek a szobrok, domborműves obeliszkek, emléktáblák közösségi elhatározásból születtek. A gondlattól a tettig, az ünnepélyes fölvatásokig várakozással teli évek múltak el. A sokszor igen tetemes költségeket, helyi vagy országos gyűjtéssel, maguk a közösségek teremtették elő. Állami támogatást csak igen nagy vállalkozások kaptak, mint amilyenek a millenáris létesítmények voltak, így a kolozsvári Mátyás-szobor vagy a brassói Árpád-szobor. A rombolások után üres maradt a tér és csüggesztő üresség költözött a lelkekbe is. A kétszáz ezer repatriált magyar úgy hagyta el a szülőföldjét, hogy a megsebzett szobrok látványa benne is lelki traumát okozott. Esetekről tudunk hogy néhányan búcsúzóul az éj leple alatt kis háromszínű szalagot kötöttek az üres talapzatokra. Szatmárnémetiben, mint az egykori rendőrségi jelentésekben olvasható, a Kölcsey-szobor posztamentuma lett ez a szalagokkal díszített, kihűlt áldozati oltár.

Ligeti Ernő az erdélyi magyarság „ájultságáról” beszél. A hitetlenkedve fogadott hatalomváltozást, úgy tűnt, képtelenek valóságosnak elismerni. A Kós Károly, Zágony István, Paál Árpád fogalmazta *Kiáltó Szó* ezért hathatott olyan bátorító erővel.

A román hatalom exponensei az emlékművek eltávolításakor arra hivatkoztak (különösen az 1930-as években), hogy jelenlétük bántja a románság önértetét. De az, hogy lerombolásuk mennyire bántja a magyarságot, a közösséget, mely e műveket létrehozta,

senkit nem érdekelt. Minden olyan biztató hír, hogy Magyarország átvénne vagy valamilyen formában kicserélné a lebontásra ítélt szobrokat, s így azok legalább nem pusztulnának el, hiú ábrándnak bizonyult. A békeszerződés ugyan lehetőséget biztosított erre, de a román–magyar tárgyalások rendre kudarcba fulladtak. Coriolan Petranu, az erdélyi múzeumok főfelügyelője és Gerevich Tibor múzeumőr 1922 tavaszán még elvi kérdésekben sem tudott egyezsége jutni. Mi több (a műemlékrombolások korában!) a román kormány visszakövetelte a Segesvárról 1916-ban elszállított és Kiskunfélegyházán felállított Petőfi-szobrot is.

Ez a cinizmus és képtelen követelések (például Bocskai István ékköves koronájának visszaszolgáltatása, melyet egyébként Bécsben őriztek) gátolta meg Barabás Béla közvetítését is a két kormány között az aradi Szabadság-szobor ügyében.

Barabás Béla (1855–1934) egykori magyar országgyűlési képviselő, majd a román parlament szenátora más vonatkozásokban is fontos tanúja, kulcsalakja ezekben az egyezkedéseknek és az aradi szobrok védelmére indított polgári kezdeményezéseknek. Kiváló diplomáciai és tárgyaló készségével a legvégső határig sikerült elodáznia Arad szobrainak lebontását. Ezeket, mint erről már szó volt, csak a román kormányrendelet kieszközlésével tudták a helyi hatóságok eltávolítani. Emlékirataiban (Arad, 1929) a szobordöntések keserű emlékét a szemtanú hitelességével írta le.

„1925. július 1-én kezdték meg a vértanú-szobor [a Szabadság-szobor] lebontását. A nagyközönség élénk érdeklődéssel, messziről nézte a faburkolat eltávolítását, s jutott egy néhány perc, hogy újból látható volt az egész szobor méltóságos teljessége, de csak rövid ideig, mert Hungária főalakja csakhamar egy nagy sárgás takaróval lett elfödve. A magyarság fájó érzéssel vetett egy-egy pillantást a megkezdett munkálatokra. A vértanú szobra körül nagy terület el lett határolva, katonaság által őrizve, dehát ez felesleges óvatosság volt, mert a munkát senki nem akadályozta, csak könnyező szemek s bánatos arcok vettek búcsút a legszebb magyar szobortól. (...) Július 25-én már le volt szedve a vértanú szobrának európai híró remek alkotása, egészen a föld színéig, mert a földalatti alépítmények eltávolítására nem volt megbízás. (...) Következett a Kossuth-szobor lebontása, ami július 27-én kezdődött meg. Ez már könnyebb munka volt, bár a főalak meglazításán egy egész napot dolgoztak, oly erősen volt a márványtalapzathoz hozzárögzítve.”

Pár évvel később, 1929-ben a költő Reményik Sándor járt Aradon, szemlélődve az üresen maradt várostéren. Az elmúltakon merengő hangulatát *A szobor helyén* című versében fogalmazta meg, melynek kezdő sorait idézzük itt:

Kerestem, s megtaláltam a helyet.
Már égre nem törtek nagy vonalak,
Csak áldozati illat lebegett.
Körül vasrács, és belül pusztá gyp.

Aszékelyudvarhelyi millenáris-emlékoszlop lebontásáról Paál Árpád, a Kiáltó Szó egyik társszerzője írt szépírói ihletettséggű, megrázó sorokat. Az ő érzelmi kötöttségét az is meghatározta, hogy pályakezdsének egész közéleti korszaka fűződött Udvarhely vármegyéhez. „A Székelyföld anyavárosában, a szelídszepségű szomorú kis Székelyudvarhelyen sok minden történik mostanában, ami hasonlatos a földcsuszamlások tompa robajához. Mintha valami folyton omlanék. (...) Szinte észre sem veszik még azt sem, hogy a megyeház előtt kis téren bontási munka folyik. A milléniumra fölállított székely emlékoszlopot hordatja szét a hatóság feje. Az oszlop felső obeliszkje értékesebb márvány, azt köteleken külön felemelték, s úgy mozdították ki és csúszatták le a helyéről... a történelem jelzékővén így hajtották végre a kötél általi halált. A kivégzett még ott feküdt pár napig, mintha a hozzátartozók eltemető gondosságára várt volna. (...) Ha egy nép a maga múltjából így akart emlékelet állítani, nem tudom, hogy az mit sérthet a mai államrendben. Nem tudtam akkor se megérteni, mikor pár év előtt az oszlop talapzatán fekvő kőoroszlánokat eltávolították, hogy más népet nem bántó népi önértetnek a szimbólumát miért kell kikezdeni. Akkor kikezdettek, s akkor is kötéluhokra fogták a kőoroszlánokat, lehúzták a helyükről és a Küküllő folyóba hajították. Most már az oroszántalan emlékoszlopra került a sor, az is kötéluhorkot kapott.” (Újság, 1925. aug. 19. 3.)

Néha csak egy-egy hírben, jószerint elbújtatott sorban találunk sokatmondó utalásokat a történetek miatti fájdalmas letargiáról. Nagyvárad magyar polgárai sírva nézték végig 1923 nyarán, ahogyan Szent László szobrát eltávolították a város főteréről. (Ugyanilyen képet közvetítenek felénk, mai olvasatban is, pozsonyi tudósítások Fadrusz Mária Terézia-szobrának elpusztításáról, a kultúrbarbárság kivégzéseket idéző jeleneteiről.)

A zilahi Wesselényi-szobrot a városi hatóság cinkosságával 1935 márciusában éjjel rombolták le Mestan Dumitru különítményesei.

A kompozíció két alakját egybefogó bronztalpat stétfűrészelték, majd csákányokkal döntötték porba a szobrot és verték szét kőtalapzatát. Fényképezni, míg a romokat el nem takarították, tilos volt. Ez a tilalom egyébként mindenütt érvényben volt.

Fényképek azért titokban itt-ott mégis készültek, és azok utóbb több kiadványba bekerültek. Zilahon íj.

Péter János vette magának a bátorságot, hogy a félig lecsákányolt talapzatról felvételeket készítsen. Székelyudvarhelyen a kiváló fényképész, Kovács István készített felvételeket a milleniumi oszlop 1925 augusztusában történt elbontásáról. Bár a fényképek messziről, elég nagy távolságból készültek, mégis használhatók.

Emlékmű-pusztításokról írni a korabeli sajtóban kényes és veszélyes volt. A statáriális rendeletek kifejezetten tiltották, később a cenzúra vágott meg merészebb írásokat, árulkodó módon fehéren hagyva fél vagy teljes nyomdai hasábokat. Inkább csak tényszerű, hírértékű tudósítások gyűjthetők föl a kezdeti, 1919 utáni atrocitásokról. Nem volt ritka az államrend megsértéséért indított hadbíróság elé idézés, sajtóper sem egy-egy bátrabb kiállításért. Az aradi publicista és szépíró Károly Sándor például a kolozsvári Ellenzéket tudósította a Szabadság-szobor lebontásáról, amiért hadbíróság előtt kellett védekeznie.

A föltállózható írásokban a számonkérő hang helyett a pusztulás felett érzett lehangoltság és szomorúság érződik. És kérdések fogalmazódnak meg: miért esnek áldozatul a környortelenségnek írók, orvosok, színpadi szerzők, műfordítók, tehát olyan értelmiségiek emlékművei kiknek a politikához vagy nemzeti küzdelmekhez semmi köze sem volt?

Lőrinczi Ferenc publicisztikai írásában a székelyudvarhelyi milleniumi emlékoszlop lebontásáról tudósított „Szomorúan nézem – olvasható a kolozsvári Keleti Újság 1925. augusztus 23-i írásában –, mint erőlködnek a bontást végző emberek, és hogyan dacol erejükkel az az istenadta terméskő. De bármily erős, a folyamatos feszítés, ütés meglazítja darabjainak összetartását... A következő percben már a földön van.”

A szatmári Szamos névtelen szemle írója Kiss Gedeon szobrának pusztulásáról számolt be. Az egykori főkapitány és városi főjegyző múlhatatlan érdemeket szerzett Szatmárnémeti urbanisztikai fejlesztésében, a Kossuth-kert kialakításában. Még 1919-ben ledöntött szobra mégis öntődébe, hadianyaggyárba került. „A szobrot akkor döntötték le – olvasható a lap 1926. augusztus 8-i írásában –, amikor még nyugtalanok voltak a lelkek, és nem lehetett Kiss Gedeon érdekében védőbeszédet sem mondani. Nem lehetett elmondani, hogy ő nem a gyűlölködés vagy a hadi tevékenység terén kifejtett működéséért kapott bronzszobrot, hanem csak azért – és ez is van olyan érdem –, mert oázist teremtett...”

Kimagaslik tisztánlátó ítéletével Horváth Imre korai írása, melyben a költő – változott időkben – egyenes beszéddel az igazság kristálytiszta logikájával utasította el művészi értékek megsemmisítését. *Szigligeti a napfényben...* című írásának apropója (Magyar Lapok, 1941. február 22.) a nagyváradi szobor visszaállítása volt a színháznak helyet adó Bémer téren.

„Nincs a népek elnyomatásában, s az ellenük elkövetett igazságtalanságokban és jogtalanságokban felháborítóbb, mint műveik elhallgattatása, alkotásaik ki- vagy betiltása, s emlékeik kiirtása, vagy emlékműveknek eltávolítása arról a helyről, ahová egy évtized harca szenvedése és munkássága után helyezte a ráeszmélő kegyelet. (...) És a művész, költő, író, zenész, festő, szobrász, színész mit vétett vajon azzal, ha művével vagy szavaival nemzetét felmagasztosítja, s alkotásaival más nemzetek számára is példát mutat. (...) Az emlékek, emlékművek eltávolítása pedig mit sem jelent: az emberi lélek elemezhetetlen anyagába úgyszólván mélyen beivódtak, s minduntalan előtörnek az élmények, s leírt szavak, akárcsak a föld mélyében bújkáló forrás-erek.”

Máig hatóan érvényes a költő tanúságtétele. Hiába rombol le szobrokat, emlékműveket bármely hatalom, apák és fiúk emlékezetében azok úgyszólván ott magasodnak a téren. Helyreállításukra – mint régi medrét kereső patak –, meg nem szűnik a közönség törekvése.

A társadalomlélektan felől közelítve, nem fontos, hogy ezek a köztéri művek különösebb értékek vagy sem.

Erdélyi példákön is pontosan modellezhető a századfordulót annyira jellemző szoborállító mozgalom, Fölvállaltak megbízásokat a historizmus korának élvonalbeli mesterei (Zala György, Fadrusz János, Stróbl Alajos, Huszár Adolf) és munkát kaptak kevésbé ismert vagy kisebb tehetségű alkotók. Születtek a korra terítethetően elsőrendű értékek, de sokkal nagyobb számban közhelyes, pátoszos alkotások. Ám az öntudatukban sértett közösségek sohasem ilyen mércével mérnek.

Áttekintésem repertórium és példatára az erdélyi műemlékrombolásoknak. Tipológiai kidolgozására nyújthat lehetőséget és határokon túli párhuzamok fölfedésére. Ösztönözheti ugyanakkor a kutatások kiterjesztését is, hiszen feldolgozatlanok (olykor csak esetlegesen érintettek) a második világháborút követő, ideológiai alapozású pusztítások. Mindannak számbavétele, ami például az egyházi emlékekkel felekezeti iskolák díszítő műveivel, kastélyok, udvarházak, magyar intézmények szobraival, emléktábláival, címereivel, falképeivel, üvegfestményeivel történt.

(A szerző 2008. végén a Kriterion Kiadónál megjelent *A megsebzett szobor* című kötete előszavának esszé-változata.)

Salamon Nándor

Tájminiatúráktól a poncichter
csendéletekig

Fejér Zoltán festészete

Elfogadott művészettörténeti aspektus egy életmű megközelítése, feldolgozása során, az adott művész helyének kijelölése a stílus kategóriák, szabályok alapján, a hierarchia bonyolult rendszerében. A Sopronban élő Fejér Zoltán esetében ez az eljárás nem vezet eredményre. Túl azon, hogy a megjelenítés hagyományos eszközeivel dolgozik, művei ellenállnak a tiszta, éles határokkal operáló csoportosító igyekezetnek. Munkásságára – az indulástól napjainkig – a „rendhagyó” jelző a legtalálhatóbb kifejezés.

Festményein olyan őserő tör felszínre, amelynek csak nagyon elmosódott, áttételes előzményei mutathatók ki családi gyökereiben, eszmélése éveiben és eredeti pályaválasztásának motívumai között. Szemlélete sem igazodik különösebben egyetlen példaképhez, irányzathoz, trendhez, még ha régebben az impresszionizmusra, expresszionizmusra hivatkozott is. Önmagát ugyan realistiként határozta meg, de a valóság csupán kiindulást jelent a képalkotás során, az eredmény inkább a képzelet erőteljes működését bizonyítja. Nem iskolai stúdiumok, stílusformák, mesterek átvett fogásaiból, hanem a természet megfigyeléséből, egy maga választotta, jól körül határolható terep színe, formája és tématarából, tárgykultúrájából alakította ki sajátos képi világát.

Bátran kijelenthetjük, pályájára árnyéka sem vetül a könnyed sikernek. Minden vonal, ecsetvonás hitelességéért keményen megküzde. Mintegy igazolta Pilinszky János axiómáját: „Minden igaz művészet kizár mindennemű rutint”. Már csak ezért sem tekinthető a

mögötte maradt évtizedekben kiteljesedő életmű íve megszokottan szabályosnak.

Néhány életrajzi adata megkerülhetetlen, ha el akarunk jutni elhivatottságának, festészetének gyökereihez, a kibontakozás és beteljesedés forrásvidékére, sorsdöntő elhatározásának megértéséhez.

Fejér Zoltán történelmi időben, 1939-ben született a Magas Bakony központjában, Zircen. Sorsában kétágú erdélyi kapcsolat jutott szerephez. Apai ágon Árkosfalvái követhető a család életmozgását jelölő nyomok. Tanító nagyapja a századfordulón települt Székesfehérvárra, aki a hétszilvafás státuszából kiemelkedve, diplomás fiúkat nevelt fel. Mindnyájan rendelkeztek az értelmiségi létből adódó, művészet iránti fogékonysággal, a magukkal hozott ösztönös alkotókészséggel, de nem választották a művészhivatást. Egyedül Zoltán apja festett akvarelleket műkedvelőként, jó érzékkel faragott, de ez az eredetvonal csak jóval később bukkant elő a tanári pálya merőben más szakterülete felé tájékozódó fiú gondolatvilágában.

Közelebbi kapcsolatba, lelki közelségbe anyja révén került a Székelyföld mély nyomokat örökítő természeti és emberi közegével. A bakonyi parasztcsalád első háborúban apát veszített félárva, miután Zalaegerszegen tanítói képesítést nyert, csak Kézdivásárhelyen kapott kántortanítói állást a 2. bécsi döntést követően. Gyermeke eszmélésének első éveit a „híves patakok” csobogása, a fenyők suhogása, a madárdal kísérte. A sebes folyású folyóvizek, tükröződő tavak, pocsoltyák iránti vonzódása mindmostanáig megőrződött lelkében.

Fejér Zoltán:
Csónakos idill

Szemlélődő természete tápot lelt a Kászonpataka, a bakonyi Gerence, a baranyai Feketevíz, a soproni Ikva és a Fertő-Hanság látható és rejtőző, gazdag formakincset kínáló élővilágában, természeti képében. A „Patak-arc” párás zöldjeivel később, mint a reménység és a folytonos mozgás metaforája, visszatérő motívumként jelent meg festményein. Serdülő és ifjú kora a „kettős nevelés” lelki terheinek nyomása alatt múlt el. A „titkos misék” és a harsogó, kötelező úttörőélet ellentmondásait a csatangolások, növekvő természettudományos érdeklődése oldotta fel. A növények megfigyelése közben a virágok, levelek színbeli gazdagsága felkeltette ugyan érdeklődését, de a reáliák talaján maradt. Színélményei között őrzi anyja „meanderező” hímzéseinek gazdag árnyaltságát, de jó ideig szinte semmi készletet nem értett a képi beszéd, a festészet iránt.

Érettségi után, vonzódásait követve választott: a pécsi Tanárképző főiskolára jelentkezett és biológia-földrajzszakos diplomát szerzett. A „zakatoló vonat” Sopronig döcögött vele, ahol 1961-ben kezdett tanítani. A határsáv kényszerítő csendjében sorsdöntő élmények, - egyelőre a múltját, hagyományait feltűző büszkeséggel őrző város „nyugatos kéksége”, ódon hangulatai s a megismerés öröme – szinte „kozmosz erővel” ragadták magukhoz. „... friss diplomával a zsebemben, lódenkabátomat a soproni Károlymagaslatra akasztottam” – rögzítette honfoglalásának tényét metaforákkal színezett önvallomásában. A látványok recepciója szunnyadó alkotóerőit változatlanul érintetlen hagyta.

A felismerés katarziszt egy tanügyi intézkedés és családi státuszának változása idézte elő. Előbb egy nyári rajztanfolyam tapasztalatai „fertőzték” meg s fordították érdeklődését a képi kifejezés titkai felé. A környezetében élő művészek küzdelmeit látva, mégis inkább a bizonytalanság, mint a vonzódás uralkodott gondolataiban.

1966-ban házasságot kötött s a keszthelyi nászútra, minden belső és külső indíték nélkül, akvarell felszerelést pakolt az úti csomagba. Itt érte a „megvilágosodás” újabb kísértése. A hajnali párából kibontakozó öböl, a kiélesedő horizontvonal, a fényben lebegő kis hajó változó képei szinte kényszerítették, hogy rálépjen arra a látványösvényre, amely ugyan nem veszélytelen, de elvezethet a művészi hírnévhez, a vele ugyan nem törvényszerűen járó megbecsüléshez. Kéttucatnyi, a szabadság élményét sugárzó pillanatképet festett. „De még mindig nem akartam festő lenni” – emlékezett vissza. Ezt igazolandó, természettudományos ismeretei elmélyítése okából, újabb főiskolai diplomát, agrármérnöki képesítést szerzett.

Néhány érzelmi, indulati motivációra volt még szüksége, hogy megtegye a sorsdöntő lépést, elkötelezze magát a festészet mellett. Megváltozott életkörülményei „tálcán” kínálták az alkotásra indító élményeket.

Zenetanár feleségének újjgyakorlatait, zongoraakkordjait hallgatva, szinte ösztönösen ritmusképleteket rögzített a kéznél lévő rajzlapokon s csakhamar megpróbálkozott a festészettel is.

A hagyományos soproni hangulat és veduta festészet követését eleve nem tekintette követhetőnek, mert egészen más szemmel közelített minden természeti látványhoz. Már kezdetől jellemző vonása viszonyának a világhoz, művészetéhez, hogy – Fülep Lajos szavaival – „Elméletei vannak és a problémák végére akar járni”. Mégsem fogható rá, hogy spekulatív festészetet képvisel. Az ember és természet szövevényes kapcsolatának, az összefüggések, viszonyok vizuális kifejezésének vágya állandóan ott kísért képeinek kompozíciós szövetében, jellemző színvilágában. Céljaihoz a habitusából adódó kutató, analízáló készsége vezette el, amely kezdetben meglepő címekkel ellátott, szimbólumokat társító képekben nyerte el kifejező formáját (Emlék-Golgota, Űr-Dózsa stb.)

A végső elhatározáshoz a meglódító erő a Hanság-széli, rábaközi Szárföldön, felesége művészetkedvelő értelmiségi családja körében töltött hétvégék, nyarak során ébredt. A „Rábaközi Madonna” modellje, hűséges múzsája megismertette vele e kies kislétföldi tájzugot, valósággal beleszédült e mikro táj szinte csak a neki, a beavatottnak kitarukozó szépségébe, titkaiba. Szabadságvágyát a mezőkön, csalitosban, mocsárszéli erdőkben, gazdag flórájú réteken csatangolva elégitette ki. Megragadta a tág horizontú végtelen s az apró részletekben megbúvó titkok sokasága. „A rábaközi és Fertő-tavi tájak aprólékos megfigyelővé tettek” – emlékezett a közvetlen tapasztalatszerzés idejére. A bejárt utak, látott facsoportok, pagonyok, tócsák, mezsgyék, a határrészek megőrzött ősi nevei (Tízrendes, Égett erdő, Tölös, Révész stb.) képzeletét gazdagító hatással voltak. Megragadták figyelmét a lassan felszámoló földművelés életforma kallódó tárgyai, szerzői. Közél kerültek hozzá a rábaközi népviselet, a múzeumi tárgyá vált csipkék mintáinak „metaforás” elnevezései (mácsikos, búzaszemes, kerekes, szőlős, napos stb.) nem egyszer képet alkotó elemmé vagy címmé változva jelentek meg festményein. Bőséggel részesült a táj atmoszférájából fakadó színélményekben is. Mindez mély hatással volt szemléletére, megtermékenyítette művészi gondolkodását, és eldöntötte sorsát.

Akaratos önfegyelemmel látott a felkészülésnek, aprólékos tájelemzéseit is hasznosítva, komoly rajzi stúdiókat kezdett. Együtt dolgozott a soproni kollégákkal, akik hol gyanakodva, hol részvétellel figyelték szinte emberfeletti küzdelmét az anyaggal, kifejezési formákkal. Lassan tudatosult benne, hol lesz a „helye” a következő évtizedekben. Kezére járt a szerencse is, amikor kollégiumi könyvtárossá nevezték ki. Kis műtermet alakított ki, a bűvárlást segítő művészeti könyvekkel gyarapította a könyvtári állományt és

céltudatosan tanulmányozta a művészet történetét. Képzőművészeti kört szervezett a kollégistáknak, amely kis szellemi műhely szerepét töltötte be. Nemcsak rajzoló, festő tanítványokkal foglalkozott, hanem más téren érdeklődést, tehetséget mutatókkal is (Dr. Parragh László, Eperjes Károly színművész, Bonyhádi Károly fotóművész, grafikus, Czethoffer Csaba költő, dr. Gyurácz Ferenc irodalomtörténész, szerkesztő indult egyebek mellett e közösségből!). Tanítványaival együtt studiózva, fejlesztette magát rajzban, festészetben, művészetelméletben, kultúrtörténetben. A festészet történetének jelei ugyan megragadták példájukkal, de követésüket eleve kizárta, miként az avantgard egyébként elismert eredményei sem nagyon érintették meg. „Az élményt magam akartam kibányászni” – vallotta. Verbálisan is kísérletezett a maga elképzelt irány körvonalázásával. E rögzített elképzelésekből kiszűrhető, hogy az „allegorikus képi gondolkodás” felé törekedett. Gyakran használt fogalmai a „tárgykultúra”, „szimbolika”, „tájdramák”, „magán mitológia”, „metaforás látványtartalom”, amelyekkel festményei értelmezéséhez kínál fogódzókat. Kutatásai célkeresztjében a fénystruktúrák és a kép összefüggéseinek, a belső ragyogás felületeket, színhatásokat módosító szerepének vizsgálata került.

Készülődésének első eredményeivel, *Eső után* című mikroszkopikus, látomásos festményével 1971-ben jelentkezett kiállításon. Maga az „elfogadás” nagy lendületet adott növekvő festő szenvedélyének és rendre beküldte képzettársításra készítő munkáit a városi, megyei közös kiállításokra, egyelőre különösebb visszhang nélkül. Áttételek során így is reagált a társadalmi és természeti válságjelekre. Színes festményeinek tárgyi elemei mögött felismerhetők a korszak izgalmas hatóerői, a változó földműves falú csendes drámái és a „modernizáció” negatív következményeit sejtető, egyensúlyt bontó „tájrontás”. Az érzelmi kihívásokra az apró szépségek felmutatásával válaszolt.

„Új festő jelentkezik” – írtam volt katalógusának élére 1978-ban. Elérkezettnek látta az időt, hogy teljesebb képet nyújtson munkálkodásáról a közönségnek. Az útkeresésnek ezzel nem érkezett a vége, de markánsan kezdtek kibontakozni a tudatosság jelei: a valóság, képzelet, emlékezés, a feszítő indulatok, fénycsóvák és domináns sárgák, vörösek különös, olykor filozófiai mélységekbe hatoló kompozíciók ötvözetében jelentek meg a falra rakott képeken.

Az önálló kiállítást megelőzően – nem kis ámulatot keltve a festők körében! – négy képét fogadta el a kisalföldi tárlat zsűrije. A csaknem tárgyatlan

Fejér Zoltán:
Téli ikebana

Fejér Zoltán:
Élő szobor

festményeken már megfigyelhetők voltak a felfedezett táj „mikrotájelemeinek” művészi feldolgozására utaló szándék jelei. A megyei lap kritikusa ugyan a miniatúra, mint festészeti műfaj alkalmazásának veszélyeire figyelmeztetett, de Fejér Zoltán jól megválasztott pillanatban hozta elő műterméből egészen sajátos miniatúráit. A nyolcvanas évek elején – az avantgard útvesztőiből kiutat kereső festők – egyre másra állították ki apró méretű munkáikat. Például a Stúdió tárlatokon! Festőnk azonban nem a házrengetegekben spekuláló művészek nyomát követte. A természetből merített és beértek kitaró szemlélődésének gyümölcsei. 1983-ban Győrben több mint kétszáz, négyzetdeciméternél ritkán nagyobb temperaképet állított ki. Minden darabját a megfigyelés közvetlensége, a rajzi és színelemek egyensúlya, az élmény frissessége hitelesítette. „Alkotói indulatának és bátorságának eredetiségét és merészségét” értékelő kritikusa „egységes esztétikai hatásokat” jelölte vitathatatlan értékének. Miniatúráinak sokaságából – jó évtizedig foglalkozott gyarapításukkal! – valóságos „tájesztétikai monográfia” kerekedett. Megfigyelt, elemezett, tömörített,

„valóságétüdüket, „fénymetaforákat” festett s ellátta azokat már-már költői hangulatot továbbító, organikus vagy etnográfiai szókapcsolatú címekkel. A néző elől rejtőző táj szépségét, titkait, lényegét rögzítette, sokszor meghökkenítő társításával a motívumoknak, mintegy fokozva a várható érzelmi megérintettséget. Életre tudta kelteni a kicsiben rejtőző univerzum végtelenségét, kis festményei, méreteik ellenére, képesek voltak kiváltani a monumentalitás érzetét a szemlélődő retináján. A derűs színvilág, a formákon áttörő fénynyalábok, az elnyújtózó mezők fölött feszülő égbolt kék kárpítja a festő panteisztikus áhítatának mindenben uralkodó erejéről tanúskodott.

Az egyértelmű sikert hozó különleges képgyűjtemény felkeltette a kiállítás rendezők figyelmét. Egymást követték a bemutatók Pápán, Mosonmagyaróváron, néhány nagyobb községben és Budapesten. Közben a tanulságok termékenyítő erővel jelentkeztek nagyobb méretű kompozícióin is. Az inspiráló közeg változatlanul a Rábaköz-Hanság „népi motívumkincse”, amely nem jelentette holmi népművészeti hagyományok feldolgozását. Az ember, életforma, táj, tárgy, eszköz, lét meghatározó szimbiózisát fordította át a maga felfogását tükröző képi nyelvre.

E korszakot – nem véglegesen ugyan! – 1991-ben zárta le a soproni Várkerület Galériában rendezett tárlatával. Már az előző – a Festőteremben bemutatott – nagy kiállítása kétségtelenné tette el- és befogadását, amely most véglegessé változott. Megerősítését fejezte ki a következő esztendőben elnyert első, komolyabb kitüntetés, a megyei művészeti díj.

Fejér Zoltán ez idő tájt – bár található volna okot mártózni az elégedettség örömeiben – már a megújulás útjait keresve, készült a témaváltásra, meglepetésre. Irányváltásának jeleit mutatta néhány, a Fertő-tó inspirálta atmoszférikus tájkép, de a folytatásra csak később került sor. Kellő idő pergett le ahhoz, hogy városlakóként végre felfedezze képei számára a „Civitas fidelissima” kínálta látványokat. Miközben festményei, számadás igényével, szülővárosa lakóit részesítették a felfedezés élményében, ő már Sopron „vizuális” felfedezéséhez fogott. Mégpedig a festők által kevésbé preferált „poncichter negyed” kulturális és tárgyi hagyományait kezdete feltérképezni, ismét csak nem a szokványos módon. A Szent Mihály domb építészeti képét, az itt élő életformáját befolyásoló német lakosság ugyan megfigyelt, de a házak, kapuk, utcák, tárgyak ma még őrzik nyomokban az eredetiségüket. Festőnk az épített struktúrákból, szőlőművelő eszközökből – új technikai és kompozíciós megoldásokat alkalmazva – festette meg „tisztelgő csendelelei” sorozatát. Az íves pincelejárók, öreg szőlőprések, kádak, puttonyok, fahordók, csapok, kifolyók, ásók, kapák meglepő társulásokat alkottak a viselet darabokkal (kék kötény), virágokkal, szőlőfürtökkel, faágakkal, a Fertőről

„idevetődő” madarakkal. A boltívekkel összefogott kompozíciókon mindezt üde színekkel, a pasztellt, akvarellt és olajfestéket kombinálva adta elő. Szándéka szerint, túl a múltidézésen, fejet hajtott az egykor volt szorgos bortermelő polgárok emléke előtt. Sőt, a népek együttélésének szép példáját mutatta be a festészet eszközeivel.

Sopron, Tüskés Tibor „külön világként” jellemzett, Fejér Zoltán prizmáján, üvegkristályain átszűrődő atmoszférája 2000. évi gyűjteményes jubileumi kiállításán bontakozott ki a maga teljességében. Értelmezésében a házak, utcák, vakolatdíszes kapuk, ablakok, szoborfülkék, testes kerékvető kövek, pihenőkeresztek telítve vannak jelképséggel, gondolatai és festői tartalommal. Képeire vetett ábrákkal, a belőlük szerkesztett festményekkel az idő, falakat, embert őrlő könyörtelensége ellen mozgósít. Szomorúság tölti el: „A poncichter negyed romantikája, üres szoborfülkéivel együtt a hagyománytisztelő Sopron mellékoltárán hever” – állapította meg és mentésre hív, mert ezek is részei a város történetének.

Az elkövetkező években lényegében e gondolatkörben maradt. Egyre elmélyültebbé vált festészete. A motívumok kapcsolatrendszere, forma és színvilága tisztultabb, a művek allegorikus jellege, a művészi átlényegítés mértéke egyre több esztétikai többletet hozott felszínre.

Egymást érték a kiállításai (Celldömölk, Sopron, Pécs, Budapest). Kedvező volt a sajtó reagálása, több tanulmányos írás foglalkozott festészetének megfigyeltével. Szót értett a közönséggel, megnőtt hívei tábor, visszavonulót fújtak ellenzői. Megszaporodtak a társadalom és a szakma elismerését jelző díjak. Kedves városa a Perényi Kálmán- (1990), majd az önkormányzat díjával (1997), 2000-ben pedig a Millennium emlékéremmel tüntette ki. Ismét elnyerte a Győr-Sopron-Moson Megyei Önkormányzat elismerését (1999) s aminek különösen örült: övé a 2003. évi Megyei Őszi Tárlat díja. Közben rajztanári munkát is végzett az egyik gimnáziumban, és folyamatosan készíti fel az egyetemi, főiskolai felvételre készülő növendékeit.

Nem mellékesen, az írótolat megragadva, hasznosítja elméleti felkészültségét. Művészeti íróként a soproni művészet témakörében és a periodikákban akta le névjegyét. Portrékat, méltatásokat, évfordulós megemlékezéseket közöl rendszeresen. Legutóbb pedig Burkus József festészetét értelmező írásával jelent meg színes album.

Amire senki nem számított, a szűkebb terű csendéleteket követően Fejér Zoltán ismét visszatért a nagyobb távlatokat nyitó táj és az emberi viszonyokat megragadó figuratív képalkotáshoz. 2007-ben egymást követő két tárlaton is láthatók voltak a „titokzatos Fertővilág”, korábbi korszakaival összefüggő, mégis új képi megközelítést és látványosságot kínáló festményei. Hosszú utat tett meg az egykori *Hany Istók* portréjától a *Kikeletli Madonnáig*, a már-már szürrealista látomássá

Fejér Zoltán:
Üvegestánc

lényegült vörös Nyári naplementéig. Már a címeikkel figyelmet keltő művek – *Nézelődő hatyú*, *Madármentő menyecske*, *Madárparadicsom*, *Fertői Poseidon* stb. – nem hagyományos tájbrázolások. Az ember és táj harmonikus együttélését személyiség jegyekkel felruházott elemekből szerkesztett, külső és belső fényektől átjárt kompozíciók segítségével oldotta fel sugárzó képélménnyé. Ismét voltak technikai újításai, leleményei és anyaghasználata is magabiztosabb. Ezekkel érte el, hogy festményeinek villódzása, „szinkaleidoszkópos” megjelenése közelít a képtovábbító eszközök teremtette modern vizuális kultúra képi eszményeihez, termékeihez. Az ihlető valóság, min biztos támpont és a maga belső lelkisége, etikai tartása azonban megóvja a „kölcsonzéből” esetleg fakadó kiüresedéstől. Az „absztrakt plein air”-nak nevezett stílus mögött érzelmileg telített, gondolatilag és látványelemekben gazdag piktúra, értékes emberi-művészi hozomány magasodik.

A hetvenes éveibe lépő festőművész még nem mondta ki a végső szót. Lelkében vágyak, műtermében alkotó cselekvésre kész tető tanulmányok, ötletek, vázlatok, megfigyeléseket rögzítő jegyzetek, képtervek garmadája torlódik, várva a szabadulást, művekké alakulást.

x Megjegyzés: Az idézőjelek között megjelenő fogalmak többségét, mint jellemzőt, a művész megnyilatkozásaiából kölcsönöztem.

Zdenko Huzjan:
Vízi kenyérbék

Robert Inhof

A perem transzgressziója

Zdenko Huzjan kiállítása
a lendvai Vár-Galériában

Jean Delumeau mondta valahol, hogy nem csak egyének, de egész közösségek és civilizációk állandó dialógust folytatnak a félelemmel. A bizonytalanság a lény halálának a jele, a biztonság pedig az életé. Zdenko Huzjan festészetét már a kezdetekben, azaz a 20. század 70-es éveitől ennek a dialógusnak szentelte. Munkáiban megfigyelhető festői imaginációja, a nem sejtett fejlődés és felismerhető, jellegzetes kifejezőmód, adja ki a pálya egészét. Az egzisztenciális szorongás fő hordozója Huzjannál mindvégig egy furcsa lény groteszk ábrázolása marad, amely éppen annyira hasonlít az emberre, mint amennyire különbözik tőle. Ezek előtt a nem mindennapi Huzjan-alakok előtt ugyanazt a kérdést tehetjük fel,

mint amit valamikor Szent Bernát is megfogalmazott a groteszk alakokkal kapcsolatosan, amelyek a középkori székesegyházak ábrázolásiban jelennek meg és az illuminátorok kéziratának margóin, ugyanis: Vajon mit jelentenek mindezek az érzéki majmok, zsonglőrök, akik szénaszáritókat borogatnak fel, sárkányok, amelyek önmagukat falják fel és a hárfázó szamarak? Huzjan alakjai is valami szokatlanról és főleg idegenről vallanak. Valamiről, amire az élet *hivatalos* felfogásában nem találunk igazi helyet.

Már az ógörögök számos ösztönszerű félelmet mitológiájukban szörnyeteggé szublimáltak: kentaurokká, szirénekké és háрпиákká. Ugyanakkor pedig ezeket a lényeket racionalizálták, nem religiózus formában, különleges fajoknak és állatoknak tekintve őket, amelyekről azt feltételezték, hogy az ismert világ szélén, a Távolságon, főleg Indiában élnek. Az ismert világ peremét pigmeusokkal és különböző furcsa lényekkel telepítették be. Később is, a keresztény középkorban, az ismert világ peremei egyben a bemutatók határait is

jelentették. Természetesen a keresztény kartográfusok az ismert világ központjába Jeruzsálemet állították. Minél távolabb vannak ezek a lények Jeruzsálemtől, annál torzabbak és furcsábbak. Az ismert világ peremeit pedig a keresztény térképrajzolók ugyanazokkal a torz lényekkel telepítették be, mint az ógörögök. A különbség csak abban van, hogy ezek a monstruózus lények még teljesen kizáró jelentést is kaptak, ami a keresztény teológiából ered, hiszen jellegzetesen nem keresztény és a kereszténység előtt nem kedvelt és veszélyes lényekről van szó.

A középkori város is világtasz volt kicsinyben. A középkori város bástyája volt az a határvonal, amely egészében megfelelt a szerzők-másolók alkotta kéziratok margóinak. A város bástyája a középkori ember számára fizikai és szimbolikus határt jelképezett. A városkapuk közelében gyülekeztek, illetve oda taszították a nemkívánatos elemeket: a társadalomból kiközösítetteket, idiótákat, koldusokat, leprásokat és prostituáltakat. Tehát mindazokat az elemeket, amelyekre mint szörnyetegekre tekintünk, és mint ilyeneket az ismert és jól bevált világ biztos kapuin kívül szeretnénk látni. Amikor az új geográfiai kutatások által bebizonyosodott, hogy nincsenek monstruózus fajok, az emberi képzelet az ismert világ peremeit még távolabbra helyezte, világunk határain kívülre, az ember előtt még ismeretlen galaxisokba, ahonnan ezek a lények akár valamilyen szerencsétlenség folytán a földre pottyannak, mint ahogy 1947-ben történt, az amerikai Roswell városka közelében, vagy az emberek megfélemlítésére és kínzására specializálódtak, mint ahogy azt az *Alien* című filmben láthattuk (1979). Mindkét eset jellegzetes példa, hiszen úgy a roswell-i „dokumentum” film, mint H.R. Giger *alien* kreációja, Ridley Scott filmjében, ugyanarról szólnak. Az első antropológiai paradigmát állít fel minden eljövendő idegennek, illetve földön kívüli *alien*nek, a másik pedig ezt a feltételezést lényegesen tovább fejleszti, és magával az *Alien* névvel jelöli meg a lényt, mint egy külön szörnyű fajt, amely az emberiségre nézve végzetes veszélyt hordoz. Jelentése teljesen ekvivalens a monstrumok régi felfogásával, amelyek az ismert kartográfiaiak peremén élnek.

Tehát Roswell-től pontosan tudni, hogyan kell kinéznie egy földön kívülinek, hogy az legyen, aminek lennie kell. Az ilyen ábrázolást a népszerű sztríp- és filmkultúra jól kihasználta. Így nem csodálkozunk, ha a néző, aki először találkozik Huzjan rajzaival, alien-re gondol. Huzjan alakjai az ismert világ pereméről származó idegen szörnyek értelmében foghatók fel. Viszont érdekes, hogy a nézők sokszor teljesen tévesen a tudományos fantasztikummal hozzák őket kapcsolatba, és ami még tévesebb, hogy teszik mindezt tojásdad fejük miatt. Huzjan homunkulusainak fejformája nincs semmilyen kapcsolatban a kortárs tudományos elképzelésekkel,

eredete a helyi lendvai kuriozitásban, Hadik Mihály kapitány múmiájában rejlik, akinek az alakja a festőt kísértette és ihlette már gyerekkorában. Így Huzjan ilyen formájú alakjai teljesen eltérő referenciapontokat viselnek: Pompeji, Herculaneum és Hirosima lakosainak elszenesedett tetemeihez hasonlóak. Viszont ez a hasonlóság is csupán formális. Huzjan ugyanis nemcsak hasonló alakot fest meg. Amit megfest, az eredeti és mélyen humánus, megfontolt gondolat az ember helyzetéről a világban, anélkül, hogy a mű önsajnálattal telítette vagy patetikussá válna. Ugyanis nem az aranykort vagy édenkertet akarja rekonstruálni, sokkal inkább az elveszett emberi méltóságot, amit csak az egyén nyerhet vissza, de az emberi faj már többé soha.

Ilyen általános szemszögből tekintve Hans Beltinget idézhetjük, hogy az önmagunkról szóló bizonytalanság az emberben ahhoz vezethet, hogy hajlamos önmagát mások szemével látni. Huzjan homunkulusa, nagy, tojásdad fejével, kicsi szájával és vak vagy odúszerű szemével úgy hat, akár egy khimera, amely genetikailag emberből és rovarból konstruálódik. Huzjan alakjai nem élők és nem is holtak, de az, amit észlelünk náluk, a biztos halál árnyéka. Ez főleg akkor jut kifejezésre, amikor ezeket a figurákat fetális tartásba állítja, és semmilyen mozgást sem reprezentálnak, csak sorvadást. Ilyen helyzetben gubóra emlékeztetnek. A gubó, amely már semmit sem fogyaszt, az a tetem, amire görög neve is szuggerál: *nekydallas*, azaz olyan név, amely hasonlóan hangzik, mint a *nekys*, halott, illetve tetem.

Zdenko Huzjan:
Kölcsönös tartás

Érdekes Huzjan „anya gyermekével” motívuma is, amely viszonylag sűrűn jelenik meg képein, és első látásra a mindennapi családi jelenetek parafrázisaira emlékeztet, és a Szent Család klasszikus ábrázolására. Ha viszont ezeket az alakokat közelebbről tekintjük meg, úgy tűnik, hogy ismétlődnek. Úgy látszik, mintha ezek a kisebb figurák a fordított perspektíva értelmében nagyobb figurákból keletkeznének, és azokról hámlanának le. Az antik korban általánosan elterjedt hiedelemnek számított, hogy az egyéb, kisebb állatok, főleg rovarok a nagyobb állatok rothadó tetemeiből keletkeznek.

Huzjan ilyen jellegű figurái az idealizált emberi megjelenítés teljes ellentétét képezik, amelynek eredete az antik korban, a reneszánsz megújulásában, majd a klasszicizmusban kulminál, főképp Napóleon pszeudoisten alakjában. Ingres 1806-ból eredő hieratikus ábrázolásában elfoglalja Van Eyck Atya Isten trónját, átáramoltatva az időtlenséget, merevséget és a mennyei erőt Franciaország új császárába. Az ilyen felfogással ellentétben Huzjan enigmatikus és emblemikus figurái olyanok, mintha teljesen az antik és középkori monstrumszerű fajok közé tartoznának, ahogy a hagományszerűen is tartja. Ez a világ pedig újra két egymást kizáró világra oszlik, az egyik Rabelais nevetésének, a karneválnak, travesztiának és a piac nem hétköznapi beszédének a világa, a másik pedig olyan világ, amelyben travesztiák ugyan léteznek, de úgy, hogy nincs helye sem nevetésnek, sem mosolyoknak. Az egyedüli, ami Huzjan lényeinek világában megmarad, a hallgatás kitérője, mint létük egyedüli *conditio sine qua non* feltétele. Érdekes az a figyelem is, amellyel a festő nevet ad festményeinek, mintha nem festmény címekről lenne szó, hanem személynevekről, azzal a különbséggel, hogy Huzjan címei – nevei egyediek. Csak egyszer adja meg őket, de akkor örökre.

Festményein néhol testeket látunk, amelyek sebre vagy a perforációra emlékeztetnek a vásznon, a testek megformálása pedig úgy történt, hogy kontúrjaikkal zárványt alkotnak, amin keresztül betekinthetünk a semmi sötétségébe, ahol Huzjan figurái azt a termőföldet keresik, amelyből valaki újraalkotná őket, munkát adna nekik és életet lehelne lényükbe. Ezek a festményeken minden a menedék és melegség keresésének van alárendelve. Amikor Huzjan lénye transzgressziót hajt végre, és átlépi az ismert és ismeretlen közti határt, az emberhez válik hasonlónak, néha a koponyák miatt annyira, hanem már lényegében nem az az ember, aki, hanem az, amivé az élő ember mégis csak válik. A test bomlani kezd, és olyan búzt áraszt, mint Lázár teteme a Bibliában.

Zdenko Huzjan:
Belső cselekedet

Ilyen minden perembeli teste, aki ünnepi ruházatában, fehér ingben, az esküvőre vagy temetésre vezető úton, egyszerűen elpárolog a menny útvesztőiben, a felhők helyett elszenesedett pelyhekkal teli, mocsári iszapból és emberi nedűkből és ürülékekből van átszöve: tejből, vérből, könnyből, izzadságból, ondóból és vizeletből. Az ilyen égen tört végtagokkal kísértként marad csüngve, ködös projekcióként valamilyen más világból, mint egy magányos és kiszáradt Gargoyles.

Utolsó, jelentésbeli konzekvenciaként Huzjan igazi filmbeli twistet készít nekünk. Az, ami idegennek hatott, és ami csak az ismert világ peremén lelhetett volna otthonra, az a legintimebb szféraként tárul fel, amelyben a legkevésbé érezzük magunkat biztonságban, hisz itt vagyunk a legsebezhetőbbek, legtörékenyebbek és legmulandóbbak. A perem transzgressziója tehát nem létezik, csupán csalóka vigasztalást jelenthet. Az egyedüli, ami létezik, csupán a perem, mint létünk köztes térsége, minden más csak egy torz tükör zavaros ábrája. Az elsőben, abban a „csupán” ipari konzekvenciában nincs semmiféle twist, ott csak a csupas tény marad, ami által Huzjan Zdenko az egyik legeredetibb és legfelismerhetőbb szlovén festők egyike.

Enteriőrök az Európai párbeszéd című kiállításról

Nem tékozlóként érkezett haza

Benyomások Nemes László marosvásárhelyi kiállításáról

Stratégiai pozícióban, ahonnan minden és mindenki jól látható, a bejárat mellőli falról néz le ránk, figyel, szemlélődik a festő az egykori nagyhírű város-gazda, dr. Bernády György szépséges marosvásárhelyi Kultúrpalotájában. Bohócsipkásan is megőrzi méltóságát, úgy, mint a kiállított önarckép születésekor mintegy negyedszázaddal ezelőtt, amikor a diktatúra minden eszközzel igyekezett megtörni az alkotók gerincét, bohócszerepre kárhoztatni valamennyiüket, ők pedig, akiknek kellő tehetség és belső ellenállás volt a tarsolyában, megpróbálták a művészi igényesség s a hozzá társított emberi tartás fegyverével ellenállni. Nemes László szomorkásan merengő, mégis vesébe látó tekintetűbe kellő /ön/írónia is vegyül, festészetének elejétől fogva egyik nélkülözhetetlen kelléke és meghatározó jellegzetessége ez, az utóbbi években készült képeiben is fellelhető, ha azonban e mostani vásárhelyi tartalata idején örökítette volna meg mai önmagát, az

izgalmat is bele kellett volna vinnie a grafikába vagy a festménybe. Mert ezúttal ez az érzés is hatalmába kerítette. Elvégre nem akármilyen esemény az, amikor közel húsz esztendő teltével művésszé érése korábbi kedves helyszínén és nagyrabecsült honi közönsége előtt mutatkozhat be ismét az ember. Vajon hogyan fogadják, mit szólnak itthon még nem látott, újabb munkáihoz, egyáltalán, kik lesznek kíváncsiak rá és alkotásaira? Ilyen és még számos hasonló kérdés merülhetett fel benne, amire aztán a pozitív válaszokat megnyugtatón hozta meg a hangulatos megnyitó s a tárlatot övező élénk érdeklődés és szakmai, nézői elismerés, amit a következő napokban tapasztalhatott.

Lélekben persze, rég készülhetett erre a bemutatkozásra, hiszen tudhatta, az áttelepülés sokkját hamar leküzdötte, s magára találva új otthonában, Zalában, művészetét sikeresen továbbfejlesztette, értékes anyaggal gazdagította. És nemcsak ott, hanem a határon túl, Lendván, Szlovániában is elismerik, díjazzák munkásságát, érdemes azt szűkebb pátriájában is felmutatnia, magyar-magyar, magyar-román hídépítő feladatokat is felvállalnia. Egyébként e tartóssá, olykor váratlan terheket is elviselő, jelképpé nemesedett híd, a Marosvásárhely-Zalaegerszeg testvérvárosi kapcsolat eredményeként jöhetett létre a tárlat is, amelyről e jegyzetben szeretném összesíteni a benyomásokat. Mert megnyílhattak ugyan a határok, lazulhatott a vámo-

sok szigora, a kiállító szándék egymagában nem elég egy ilyen rendezvényhez. A legfőbb akadály, a pénzhány leküzdése csak ilyen összefogással lehetséges. Megoldódott tehát a nagy távolságok, az utaztatási nehézségek problémája, s ha nem is akkor, amikor eredetileg gondoltunk, vagyis a festő tavalyi 60. születésnapján, de kicsivel később mégiscsak megnyithatta kapuit a hosszú ideje várt egyéni tárlat. A késés némi előnnyel is járt, hiszen így Nemes László azt az elegáns és átfogó háromnyelvű albumot is bemutathatta marosvásárhelyi barátainak, amely a kerek évfordulóra szintén közös erőfeszítés nyomán Lendván megjelent.

Előkerültek ezek a barátok? Igen, sokan közülük. Többen viszont már nem lehettek ott a megnyitón, egyesek végleg eltávoztak, mások ország, világ más sarkaiba költöztek. De elegen összejöttek, működik a nosztalgia, a festőé is, természetesen. "Megtaláltam a régi barátokat, kissé megöregedve tudtunk örülni egymásnak", vallotta, amikor erre is rákérdeztem. Ez tény, senki se fiatalodik. Nemes László, a művész azonban fiatalos lendülettel, meg-megújuló kedvvel dolgozik, él hivatásának. Ahogyan Marosvásárhelyen is megismertük. Korábról ismerős törekvéseit is szemléltette, néhány olyan művét is falra helyezve, amelyek még áttepedése előtt kerültek vászonra, és valamikori itteni műtermében vagy kiállításon méretettek meg, de azt is megtapasztalhattuk, hogy mindaz, ami zalaegerszegi éve idején állt össze bősz alkotói természéssé, egyenes folytatása a vásárhelyi, erdélyi anyagnak. "Arra gondoltam, hogy olyan válogatást hozok Vásárhelyre, ami itt jellemző, a Kárpát-medence itteni tájain, az itt honos hangulatok és érzések jegyében született, és reménykedem, hogy ezt a vásárhelyiek is észreveszik, honorálják". Nemes reményei valóra váltak. Az "egerszegi blues" marosvásárhelyi is lehetne. Képeinek muzsikája, modern disszonanciája, aktjainak sajátos erotikája, zaklatott csendéleteinek különös harmóniája, tájainak inventív kompozíciós világa, pikturális jeleinek látványteljes üzenete a Bolyaiak városában is azonos képzeteket kelt a nézőben. A MAMÚ-s nemzedék egyik marosvásárhelyi folytatója, Irsai Zsolt megnyitó beszédében ezt is szövegezte, felidézve a múlt század hetvenes éveinek lázas vásárhelyi időszakát, részletezve a kiállításával hazatérő festő ifjúságának alkotói fegyvertényeit, amelyeknek döntő fontosságuk volt Nemes László művészetének

további alakulásában. A tárlat kapcsán elhangzott a bibliai motívum, a tékozló fiú példázata is, de az is, hogy a kiállító nem tékozolt, nem herdálta el javait, tudását, talentumait, hanem azokat gyarapítva tért vissza, példásan gyarapodó, markáns életműben egyesítve "az erdélyi kultúrbölcső és a pannon kultúrtáj nyújtotta értékeket." A pályatárs szakmai mélységet, frissességet, dinamizmust érez Nemes festményeiben. Kiemelendőnek tartotta, hogy "minden újat felvállal, és ezt szakmai egyensúlyba helyezi."

Kár, hogy Nemes László is elment, egy igazán karakteres, erős festői egyéniséget veszítettünk el távoztával, hallhattuk a vélekedést több embertől is. Persze, hogy sajnálkozhatnak a marosvásárhelyiek, valóban jó lenne, ha itthon maradt volna, ő is meg sok más kiváló kollégája. A rendszerváltás azonban enyhített a veszteségeken, hiszen íme, immár szabadon hazatérhetnek, be-bemutakozhatnak azok is, akikről nem is olyan régen még azt gondolhattuk, tényleg végleg eltűntek a szemünk elől. A napi valóság így is tanúsítja, hogy egységes és mindannyiunké a magyar kultúra és művészet, figyelniük kell rá, akárhol is teremjen. Azt viszont már csak találgathatjuk, merre, milyen irányba ment volna el, milyen jellegzetességeket hordozna Nemes László festészete, ha az utóbbi két évtizedet is Marosvásárhelyen tölti. Az itthonihoz hasonló tájak segíthették gyors és szerves beilleszkedését, Zalában pezsgő kulturális életet is talált, a szomszédolás pedig lehetővé tette, hogy újabb kihívások érijék, eddig nem ismert szellemi régiók meghódítását is céljául tűzze ki. Mindez jótékonyan színesítette palettáját, dinamizálta formavilágát, tágította témái, technikai körét, figyelemre méltóan bővítette alkotói eszköztárát.

Örülhetünk, hogy megvalósult ez a kiállítás, és láthattuk, hogyan gyűjti be, miként adja tovább Nemes László "az ezredforduló virágait", de azt is, milyen bartóki alázattal és leleménnyel ápolja, menti át az utókornak hagyományainkat, tegnapi és mai értékeinket. Remélhető, hogy nem kell várnunk két évtizedet az újabb vásárhelyi tárlatára, hiszen a közönségreakció is biztató, és biztosan lesz ezután is mit hazahoznia, elvégre a jelek szerint igazán gyakran felkeresi a múzsa.

Nagy Miklós Kund

Péntek Imre

Európai párbeszéd

– 13 művész az unióból –
Zalaegerszegen –
a Keresztury Dezső Általános
Művelődési Központ (ÁMK)
Hangverseny és Kiállítótermében...

Valami ilyes, hosszadalmas címmel lehetne illetni azt a legutóbbi kiállítást, amely immár új formációkat, neveket, műveket hoz a korábban már kialakított keretbe.

Talán nagyozolásnak hangzik a cím: Európai párbeszéd... De mégsem az. Hiszen valamilyen szűkített formában, mindig is zajlott ez a kommunikáció. Még a rendszerváltás előtt is, ezen a regionális szinten. Ebben azért a nagy kultúrtradíciókra visszatekintő Pannon régióban, már a hetvenes években elkezdődött, s a nyolcvanas években kibontakozott a határok mentén és távolabbi országokban élő képzőművészek közötti „szóértés”, a legkönnyebben befogadható, vizuális nyelven. Gondolhatunk az Egervári művésztelepre, vagy utódjára a Gébárti Nemzetközi Művésztelepre, ahol a modern stílusáramlatok művelői könnyedén „átívelték” a nyelvi nehézségeket és kiválóan megértették egymást. De hivatkozhatunk a szomszédságban lévő Lendvai Nemzetközi Művésztelep alkotó évtizedeire, amelyek ugyancsak ezt az érintkezést, kapcsolatteremtést szolgálták, könnyítették meg. A beszűkítettség időszakában mozgásteret teremtve a zalai képzőművészeknek is. És ha ennek az Intézménynek falai mesélni tudnának, számos érdekes történetet

adhatnának elő az európai szellemi találkozások, nem mindig jó szemmel nézett, emlékezetes kalandjairól.

A rendszerváltás után ez a párbeszéd még inkább kiteljesedett, nagyobb igényűvé vált, és olyan kiállítási szisztémát hozott létre, mint a Kisplasztikai Biennále, mely öt határ menti ország szobrászainak vált közösen vállalt fórumává. Csak sajnálhatjuk, hogy ez az inspiráló és ígéretes szakmai megmutatkozás néhány remek kiállítás után nem kapta meg a szükséges anyagi támogatást és megszűnt. Éppen öt éve pedig – uniós csatlakozásunk után – természetessé vált, hogy keressük az intézményi és szakmai kapcsolatok új, távlatilag is működőképes lehetőségeit.

Új kiállítási rendszer jött létre (némiképp az Alpok-Adria tárlatok pótlására) – a három nyugat-magyarországi megye és Burgenland részvételével – Euregió Kunstpreis – Eurégió Művészeti Díj címmel, a harmadik éppen Zalaegerszegen zajlott le – a párbeszéd, az ismerkedés zajlik tovább, immár kissé szeszélyesen, kanyargósan, ráérezően, a felfedezés kockázatával, örömeivel, izgalmával folytatódva.

Azt hiszem, fontosak ezek a kiállítások. Be kell

bizonyítanunk, ezen a szín-téren is, hogy nem csak a főváros, a centrum képes – némileg a fejünk fölött – megszólítani az európai művészeti élet művelőit, de itt helyben. a régióban is van elég kurázi. szellemi erő. tehetség, amely megtalálja a magának való, a neki kedves és érdekes alkotásokat és alkotókat. Itt, a határok mentén, elemi érdekünk, hogy helyet és szerepet találjunk – mi, zalaiak, vasiak és győriek – ennek a centrumtól távol eső vidéknek kultúraszervező munkálkodásában. A bizonyítás azonban nem csupán rövidtávra szóló feladat, meg-megújuló kedvvel, energiával folyik – s akadnak visszaesések is – új kezdeményezések jönnek létre, ismeretlen arcok, egyéniségek kapcsolódnak be ebbe megunthatatlan, a vidék szakmai becsületét visszaállító tevékenységbe. Azt hiszem, szerencsénk van, hiszen az utóbbi évek kissé szürke korszakában megjelent a képből egy osztrák-magyar szobrászművész, Elisabeth Ledersberger-Lehocky, aki a kifulladásos látású szervezőmunkát magára vállalva, európai ki-és áttekintéssel, új lendületet, színt adott, lehetőségeket nyitott ennek a bizonyos érték közvetítő párbeszédnek. Neki köszönhető a múlt évben, ugyanitt, a Quint című, női alkotók nagyszerű kiállítása, s a mostani anyag is jórészt az ő tájékozódását tükrözi. (Nem térnék ki itt arra – hány kiállítási fórumot teremtett e tájon, vagy vitte ki nemzetközi fórumokra az itt alkotók műveit, ez a Daraboshegy-Körmend és Béc között ingázó, szervezőnek is kiváló szobrászművész.) Mindesetre, szemmel láthatóan, ösztönzésére, kezdeményezésére valami megmozdult, életképes formákat kapott, sikeres megvalósulásig jutott.

S ez a mostani szép élmény is – egy beteljesült ígérete. A tavalyi zalaegerszegi szimpóziumon alakult ki az alkotók ezen köre, akik elhozták munkáikat erre a kiállításra. Milyen összbenyomást keltenek az itt látható festmények, szobrok, plasztikák? Számomra derűs, a lét értelmén töprengő (de nem pesszimista), a művészet élményét továbbadni akaró hangulat árad szinte valamennyi alkotásból. Azt is mondhatnám: kiegyensúlyozott modernség az a formanyelv, amelyen művészeink fogalmazznak. Tartózkodnak a szélsőségektől, de ez nem bátorság hiánya, hanem valamiféle – a művészetből kiirthatatlan – harmóniakeresés igénye. Felelhetők a modern stílusjegyek – a töredékesség, a torzó-lét, a lényegre koncentráló, analitikus szemlélet, az absztrakt változatai –, de ez nem a mesterség hiányosságából fakad, hanem tudatos lemondásból, a dekonstruktivitás önként vállalt szelleméből

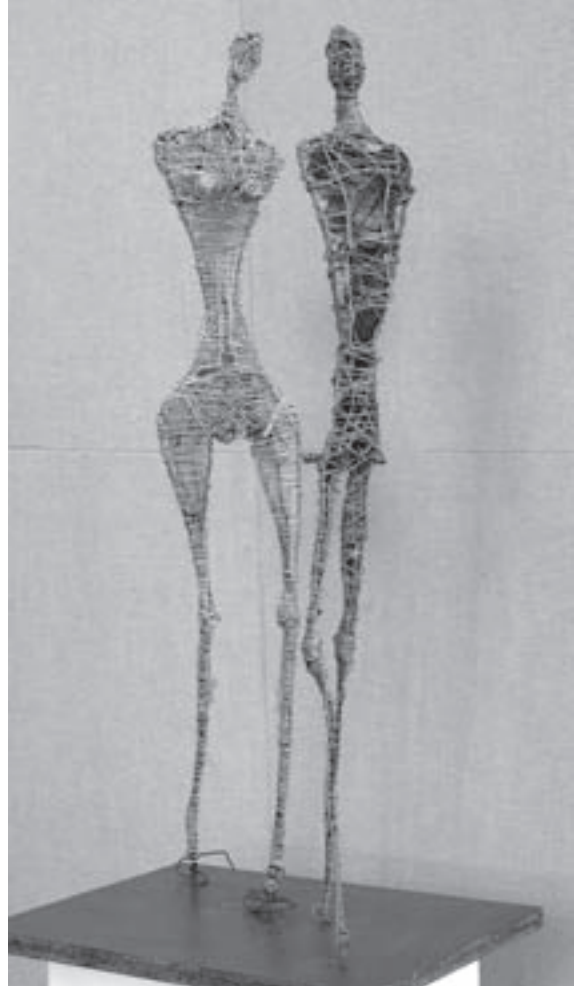
Mint mindig, itt is akad kivétel. A német Astrid Stöfhas és a francia Marie Tourole képei sajátos, egyéni, fotó indíttatású, lírai verizmusba hajló látásmóddal lepnek meg. Astrid Stöfhas izraeli élményeit – a becsapódó rakéták robbanásától fenyegetett, kiürült utcarészletet festve meg – próbálja színes kavalkáddá komponálni, éppenséggel nem a borzalomra, hanem a megsebzett

szépségre koncentrálva. Marie Tourole pedig gondosan komponált, színpompás táj-kép sorozattal kutatja, sávós ritmusokkal szabdalta képein, a mindig változó és mindig örök ég-föld-víz harmóniát. Szerénven csak „impresszió” – nak nevezi festményeit, talán Monet-ra utalva. Modern, mai „impresszió” –i azonban a létélmény, a belső meditáció kivetülései. Francois F. Jelena a kék szín szerelmese. Kissé romantikus, sötétebb-világosabb kék tónusú képein különböző szimbólumok nyitnak misztikus távlatokat. A nő, a ló, a madár – mind-mind egy belső táj révületének alakjai-alakzatai. A fény című festménye pedig nagyszabású kompozíció, a villám sújtotta fa – nő-férfi arc – talán a skizoiditás vizuális balladája. Hasonlóan szimbolikus erejű festmények alkotója a német Lichtblau. A Boldog istenek sorozata az unvierzum csillagos-bolygós térségeire, keringő isten-atomok képzeteire utal. Csak a Fehér suttogás fedi fel a titkot: a fehér inges, asztrológus, csillagász eltakarja szemét, hogy ne lásson bele a drámai jóslatokba. A francia Martin Boubel „impressziói” lényegesen drámaibbak, szürke-fekete tónusokkal festett álom-víziók. A lélek kibúvói, „átjárói” azok a nyílások, folyosók, melyek triptichonján megjelennek. Az absztrakt-érzéki figurativitás jegyében több munkát is láthatunk. Ulrike Chladek, Bruno Capelletti, Monok Balázs vagy Elisabeth Ledersberger-

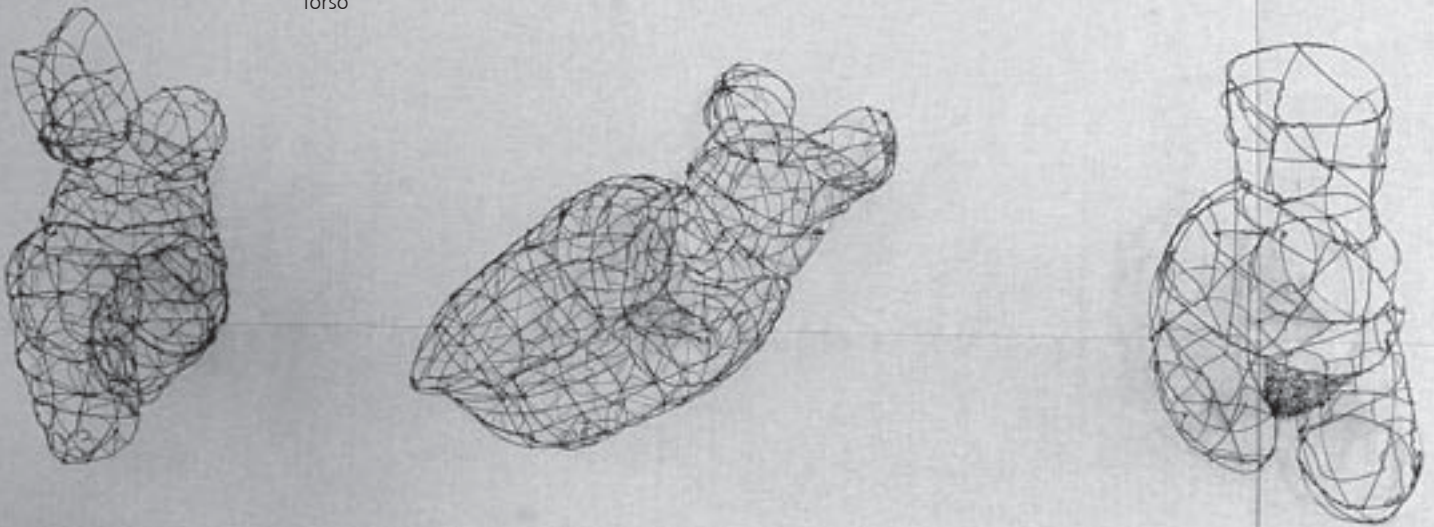
Bruno Capelletti:
Cím nélkül

Lehoczkyplasztikáira gondolok. Ulrike Chladek Villendorfi Vénusz-variációkat ad elő, magas fokú mesterségbeli tudással, szellemes, groteszk kompozíciókkal. A torzószerű Álló és fekvő nők, a női test felfokozott, feldúsított idomaival tiszteleg az ősi idol előtt. A márványból kiformált súlyos, tömörszerű gömbölyűségek ellentét is megalkotta, amikor drótfonatból, ugyanezen téma, könnyed, áttetsző alakzatát is elkészítette. Monok Balázs bronzba öntött teve-triptichonja új kezdemény a fiatal művész pályáján. Míg korábban puha, romlékony anyagokkal kísérletezett, szinte konceptuális műveket alkotva, ezúttal egy groteszk, expresszív mintázott állatszoborral rukkolt ki. Az olasz Enzo Mariano „drót-emberpárja” ennél kissé frivolabb, brutálisabb készítmény, a „kiűzetés” utáni állapot lealacsonyodott szexuális „örömkészítetést” ábrázolva. Karl Novák „kigyózó”-tekerő, gyűrűző fa-plasztikája elvontabb, egy mozgatlansor dinamikáját állítja szemléletesen elé. Bruno Cappeletti kollekciója a leggazdagabb, legváltozatosabb. Cím nélküli plasztikái a kő és fa egymásba „hatolását” vizsgálják, a fehér kő gömbben hajlongó, ágszerű növényi-emberi formáció dekoratív, lenyűgöző látvány. A plasztikai ornamentika, a biomorf játékoság bűvésze, aki folyton utal a természetben meglévő kettőségre, férfi és női princípiumra. A fő helyen látható labdázó figurája igazi szobrászi bravúr. Elisabeth Ledersberger-Lehoczky igényes kollekciója is erőssége a kiállításnak. Számomra a három barna márvány szobra valódi, vérbeli szobrászi megnyilatkozás. Számára mindig fontos volt az anyagválasztás. El is mondta, nem egy alkalommal: őt az anyagok „szólítják meg”, s a bennük rejtőző forma, téma kibontása, napvilágra hozása (szülése) az ő feladata. (Lásd: A szobrászat reneszánsz felfogása.) Mindhárom alkotása – *Bimbó* és *Bajadér*, valamint a *Mellkép* – lírai torzó, hiányaival is beszédes

Enzo Mariano:
Pár

Ulrike Chladek:
Torso

Monok Balázs:
A három teve

mű. A Bimbó statikus-organikus forma, a romló növényi alakzat romolhatatlan dimenzióba emelése, a másik, Bajadér – remek példa arra, mint lesz néhány (hiányos) testforma lendületes-dinamikus, tánc-mozdulattá, a tér megmozdítójává. A Mellkép akár egy persziflázsnak is felfogható, a klasszikus büszk „lerombolásának”. Ám ez a művelet ugyanakkor a szobrászat eszközeivel megy végbe, óvatosan, szelíden, megtartva és megcsillogtatva a hajdani, romjaiban is megragadó harmóniát.

Két alkotó szakadt el radikálisan a látványtól, az érzékes valóságtól, váltott az analitikus-utalásos kifejezőmódra. Az olasz Claudio Cavaletti groteszk párhuzamra épít – konstruál –, képein a tapétamintás felület „szembesül” a konkrétummal, a faágakból, növényi darabokból, tobozokból összeállított tárgy-kollázssal. A természet találkozik a belőle elvonatkoztatott, stilizált mintával. A gúnyos assenblage a kispolgári otthon kelléktárának ad fricskát. Végül az egerszegi Bóbits Diána ment

legmesszebbre. Micro című festményei az absztrakt expresszionizmus elveit követik. Egyfelől a spontán „feldobott” festékfoltok dinamikája, fröccsenése, másfelől a kép középpontjában a meghatározó motívum szerkesztett tömörsége, karaktere. Mindez érzékeny, lágy festőiséggel, gazdag lilás-zöldes tónusokkal.

Végül mit mondhatnánk. Egyenrangú alkotók, termékeny párbeszéde ez a kiállítás. S talán, ha szerényebben fogalmazunk: akkor azt is mondhatjuk – a folyamatos, kiérlelt, félreértésektől mentes valódi párbeszéd még várat magára. Egyelőre hiányos mondatok, kiegészítésre váró kijelentések hangzanak el, ám a közös jegyek felismerése, a kapcsolatteremtés igénye minden kételynél erősebb. Az egymás értékeire koncentrááló figyelmet demonstrálni, mindenütt, ahol alkalom nyílik rá, ez kötelessége az új európai identitásnak. S ehhez a mind izgalmasabb artikulációhoz ez a kiállítás is hozzátette a magáét. És ez nem kevés.

A zalaegerszegi megnyitón Tari István olvassa fel az erre az alkalomra írt költeményét

Színvonalas rendezvények, új kiadványok Zalában, a 80. Ünnepi Könyvhét alkalmából

A Deák Ferenc Megyei Könyvtár, a zalaegerszegi József Attila és a nagykanizsai Halis István Városi Könyvtárak, valamint a Pannon Tükör Szerkesztősége összefogása jóvoltából ismét gazdag könyv heti program várta a közönséget. Mármájus végétől voltakíró-olvasótalálkozó, elsősorban a 8. gyermekkönyvnapok keretében. Május 26-án a megyei könyvtárban Turbuly Lilla tartott gyermekfoglalkozást, Titkosírás című verskötetete kapcsán, s ugyanezen a napon mutatták be Ézsás Erzsébet: Az én Toszkánám című kötetét a megyei könyvtárban. Május 28-án Csaplár Vilmos: Hitler lánya című regényét Mészáros Sándor ajánlotta az olvasóknak a József Attila Városi Könyvtár előadótermében. Június 2-án a nagykapornaki könyvtárban az Énekmondó Együttes játszott élőben, a Pannon szószedet című CD-jéről. Nagykanizsán, Honvéd Kaszinó Tükörtermében Polgár József Törésvonalak című könyvével ismerkedhettek az érdeklődők. Június 3-án Gaál Zsuzsa, a Kossuth Rádióban hallható, Vacka rádió mesefolyam szerzője tartott gyermekfoglalkozást Bakon és Bocföldén. Ördögh Ferenc: Válogatott tanulmányok című kötetét Czupi Gyula kiadó-szerkesztő mutatta be a keszthelyi Fejér György Városi Könyvtárban..

Május 13-én, Zalaegerszegen, a Város Napja ünnepségei keretében, a Mylord Teaházban mutatták be a Gábrriel József festőművész életmű-albumát, mely a Pannon Tükör Művészeti Könyvek sorozatában jelent meg, az Izsák Imre Alapítvány támogatásával. A sokáig Zalaegerszegen élő és tanító, Pro Urbe-díjas festő kilenc éve költözött Dallasba, ahol továbbra is intenzíven alkot. Ám hazai kapcsolatait továbbra is ápolja, több kiállítást rendeztek műveiből amerikai tartózkodása óta Zalaegerszegen és Nagykanizsán, valamint Lendván. A 120 oldalas, 97 színes képet tartalmazó albumban Egri Mária és Péntek Imre tanulmánya mellett Bényi Zoltán beszélgetése olvasható a festőművésszel. A könyv design-ját a lapunkat is tervező Marton Zoltán készítette. Az albumot dr. Gyimesi Endre polgármester méltatta, és Péntek Imre, Bényi Zoltán és Marton Zoltán, a kötet írói-szerkesztői, mondták el a közösen végzett munkával kapcsolatos reflexióikat. Az album bemutatójára május 21-én, a festő szülőhelyén, Söjtörön, a polgármesteri hivatalban került sor.

Az Ünnepi Könyvhét megnyitóján, június 4-én, Zalaegerszegen, a Mindszenty téren felállított könyvsátraknál dr. Gyimesi Endre polgármester mondott köszöntőt, majd a Délvidékről, Óbecséről érkezett Tari István József Attila-díjas költő olvasta fel erre az alkalomra írott költeményét. Moderátor Kiss Gábor, a Deák Ferenc Megyei Könyvtár igazgatója volt, közreműködött az Énekmondó Együttes. Este József Attila Könyvtárban a vajdasági költő Csurran a csillag című válogatott verskötetét Péntek Imre, a Pannon Tükör főszerkesztője méltatta. Nagykanizsán Czupi Gyula, a Halis István Városi Könyvtár igazgatója könyv heti köszöntőjét hallgatták meg a Deák téren, s még ezen a napon két kötete került bemutatásra. Fa Ede: Eszmélet(len) című verseskönyvét Kardos Ferenc értékelte, majd a Kanizsa Antológia 9. kötetéről Balogh László, a kulturális bizottság elnöke mondott méltatást, melyet Lehota M. János esztéta, a kötet szerkesztője egészített ki észrevételeivel. Június 5-én, pénteken újabb kötetek bemutatásával folytatódtak a könyv heti események. Nagykanizsán, a Halis István Városi Könyvtárban Szoliva János: Hol a találkozás? című, a Pannon Tükör Könyvek sorozatában

megjelent verskötetét Lehota M. János mutatta be; Zalaegerszegen, a Hevesi Sándor Színházban Bereményi Géza: Jézus újságot olvas című novelláskötetéről és Péntek Imre: Félrebeszéd című verskötetéről Szemes Péter beszélgetett az alkotókkal.

Június 9-én, a zalaegerszegi József Attila Városi Könyvtárban Gülch Csaba-Lanczendorfer Zsuzsa: A vérző lilium című irodalmi-néprajzi kötetrel találkozhattak az érdeklődők.

Június 10-én Az irodalom és a bor kapcsolatáról beszélt Gyutai Csaba Zalaegerszeg alpolgármestere és Pálfi László tulajdonos-vendéglős a Göcsej Palatinus Étterem-Szálló különtermében, miközben bemutatták a Csörnyeföldön működő Bussay Borászat – dr. Bussay László muraszemenyei körorvos, Zala megye díszpolgára – termésének javát, köztük a szellemes elnevezésű Esküvé bort. Az esten részt vett a lendvai Bence Lajos költő-borász, aki mindkét téma szakértőjeként kapcsolódott be a „bor és irodalom” diskurzusba. Kelemen Gyula, az Énekmondó Együttes vezetője bordanokat adott elő, megzenésített verseket és saját szerzeményeit.

Szombaton, 6-án Nagykutason, az új községi könyvtárban Szálinger Balázs műveivel ismerkedhettek az olvasók. Ebben segítségükre voltak Mester Edit és Kricsár Kamill, a Hevesi Sándor Színház művészei, aki részleteket adtak elő a Zalai passióból és a készülő M1/M/7 című, készülő kötetből. Kelemen Gyula pedig megzenésített Szálinger Balázs verseket adott elő. A több műfajban alkotó, megyei közművelődési díjas szerzővel Péntek Imre beszélgetett.

Berményi Géza és Péntek Imre könyvbemutatója a Hevesi Sándor Színházban

A Bor és Irodalom című rendezvény a Palatinus étteremben a Bussay-borászat részvételével

Június 2-án kaptuk a tragikus hírt: előző nap a keszthelyi kórházban elhunyt Kövér Ferencné, írói nevén Kara Kocsis Gabriella. Pályatársunk és barátunk volt, a Zalai Írók Egyesülete, az újjáalakult Pannon Írók Társasága keszthelyi tagozatának tagja.

A nyugdíjas tanárnő a munka utáni nyugodtabb években élesztette újjá irodalmi ambícióit, s korábban írott verseiből kötetet állított össze, mely 2004-ben jelent meg *Visszhang sem felel* címmel, a Zalai Írók Egyesülete gondozásában. Tudtuk, hogy életrajzi regényén dolgozik, bíztattuk, több részlet is megjelent folyóiratunk hasábjain. Végül a kötet is napvilágot látott a Pannon Tükör Könyvek sorozatában, Pipitérország címmel, 2006-ban. A reszneki (leszneki) gyermekkor világát, a negyvenes-ötvenes évek nehéz időszakát kiforrott író eszközökkel sikerült megjelenítenie. Lírai hangvételű prózát írt, női mivoltát sem tagadva meg. A regény iránti érdeklődés éppen az utóbbi időben nőtt meg, az olvasók felfedezték a zalai szülőföld kivételes, hiteles, valódi érzelmeket keltő ábrázolását művében. *Csendország* címmel készült a folytatás... Egy részletét tavalyi 6-os számunkban hoztuk le. A befejezésre nem maradt ideje... Kara Kocsis Gabriella végleg „csendországba” költözött. Temetésén, június 5-én, a zalai irodalmárok nevében Cséby Géza mondott búcsúztatót. Munkássága az újjászülető zalai irodalom értékes része.

Szerzőink

Ayhan Gökhan (1986; Budapest) Költő, versei folyóiratokban jelennek meg.

Bence Lajos (1956; Lendva) Költő, esszéista, kritikus. Legutóbbi kötete: Hazatérítő, versek, Pannon Tükör Könyvek, 2006.

Büky László (1941; Szentendre) Nyelvész, kritikus.

Ferencz e. Győző (1937; Zalaegerszeg) Újságíró, helytörténeti kutató.

G. Komoróczy Emőke (1939; Budapest) Irodalomtörténész, kritikus. Legutóbbi kötete: A szellemi nevelés fórumai, Hét Krajcár Kiadó, 2005.

Gaál Zsuzsa (1950; Lendvajakabfa) Költő, prózaíró.

Gülch Csaba (1960; Enese) Költő, kritikus, esszéista. Legutóbbi kötete: Túl a nosztalgián, Hazánk Kiadó, 2007.

Győri László (1942; Budapest) Költő, prózaíró. Legutóbbi kötete: A kései Éden. (Noran Kiadó, 2005)

Gyutai Csaba (1966, Zalaegerszeg) alpolgármester, tanár

Horváth Péter (1951; Szeged) Próza-és filmíró.

Kabdebó Tamás (1934; Newcastle, Írország) Költő, prózaíró, műfordító. Legutóbbi kötete: 75, novellák, elbeszélések. (Pannon Tükör Könyvek, 2009)

Kerék Imre (1942; Sopron) Költő, műfordító.

Lángi Péter (1942, Keszthely) Költő, versei eddig főként a Pannon Tükörben jelentek meg.

Major-Zala Lajos (Kislakos, 1930 – Pensier (Svájc), 2006) Költő, esszéista, utolsó kötete: Testamentum, Auróra Könyvek, München, 2004.

Murádin Jenő (1937; Kolozsvár) Művészettörténész, legutóbbi kötete: A megsebzett szobor, Kriterion Kiadó, 2008.

Nagy Miklós Kund (193; Marosvásárhely) Újságíró, szerkesztő, művészeti író. legutóbbi kötete: Míg a magnó összekapcsolt, Interjúk, beszélgetések. (Pallas-Akadémia Kiadó, 2006)

Németh István Péter (1960; Tapolca) Költő, író, műfordító, kritikus. Legutóbbi kötete: Kalitkám is madár, Czigány György költészete. (Hugarovox Kiadó, 2006)

Péntek Imre (1942; Zalaegerszeg) Költő, kritikus, művészeti író. Legutóbbi kötete: Félrebeszéd, Pannon Tükör Könyvek, 2009.

Robert Inhof (Muraszombat) Művészettörténész, kiállítások kurátora.

Salamon Nándor (1935; Szombathely) Muzeológus, művészeti író, kiállítások kurátora.

Sarusi Mihály (1944; Balatonalmádi) Prózaíró, legutóbbi kötete: Szalbek-Iratos, Irodalmi Jelen, 2005.

Soós József (1953; Lenti) Költő, első verskötete: Kincs a fűben, Zalai Írók Egyesülete, 2006.

Turbuly Éva (1956; Sopron) Levéltáros, történész.